

O'zbekiston yoshlarining adabiy-ijtimoiy jumali

YOSHLIK 1/2021

Erkin VOHIDOV,
O'zbekiston Qahramoni, Xalq shoiri

Yoshlik

Yoshlik! Seni kuylamagan kim,
Ertaklaring so'ylamagan kim,
Qariganda o'ylamagan kim,
O'ylab yana kuylamagan kim?
Bitmoq bo'ldim men ham senga bayt,
Yosh yurakning haqqi bormi, ayt?

Yoshlik, asli mening o'zimsan,
Keng olamga boqqan ko'zimsan.
Yozgan she'rim, aytgan so'zimsan,
Kecham, ertam, ushbu ro'zimsan.
Bitmoq bo'ldim sen uchun ash'or,
Ammo o'zni kuylamoq dushvor.

Yoshlik – gul-u gul'uncha ekan,
Bu gul olam turguncha ekan,
Yoshlik – behad tushuncha ekan,
Poyoni yo'q garduncha ekan.
Bitmoq bo'ldim men unga doston,
O'ylarimga topmadim poyon.

Yoshlik, dildan shavq ketgani yo'q,
Yurak seni tark etgani yo'q,
Yurak seni tark etgani yo'q,
Demak, qadringga yetgani yo'q.
Yoshlik, seni kuylab bilurman,
Ammo bugun yoshlik qilurman.

Yoshlik – ishq-u oshiqlik mayli,
O'zi Majnun ham o'zi Layli,
Subhi olam uning tufayli.
Mayli, unga bitmasam, mayli,
Na bir g'azal, na bir musaddas,
Uning o'zi she'rdan muqaddas.

Muassislar:

O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi,
O'zbekiston Yoshlar ittifoqi

1982-yildan chiqa boshlagan.

Tahrir hay'ati:

Sirojiddin SAYYID
Alisher SA'DULLAYEV
Minhojiddin MIRZO
Iqbol MIRZO
Nodir JONUZOQ
G'ayrat MAJID
O'razboy ABDURAHMONOV
Kengesboy KARIMOV
Abatbay DANİYAROV
Shuhrat SIROJIDDINOV
Bahodir KARIMOV
Sobir O'NAR
Ilhom TO'XTASINOV
Rustam MUSURMON
Farrux JABBOROV

Bosh muharrir v.b.:

Nurilla CHORI

Mas'ul kotib:

G'iyosiddin O'NAROV

Muharrir:

Sardor TOLLIBOYEV

Rassom:

Asliddin KALONOV

Manzilimiz:

Toshkent shahri, Chilonzor tumani,
Bunyodkor ko'chasi, Adiblar xiyoboni,
O'zbekiston Yozuvchilar
uyushmasi binosi.
Indeks 100066

E-mail: yoshlik-jurnali@umail.uz

Veb sayt: www.yoshlikjurnali.uz

Tel.: (71) 231-20-58, 231-20-59

Navbatchi muharrir: G.O'narov

4

Nurilla Choriyev
Ko'ngil munavvar bo'lsin

6

Shodiqul Hamro
Fikrlashdan to'xtash –
fojia

10

Hamid Alp
Do'mbira chertgan daryo

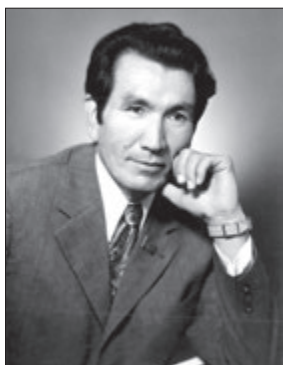
15

Musulmon Namoz
She'riyatning
jon tomirini izlab

29

Turkiy dunyoning
shoiri

41

**E'zoza
Umurzoqova**
Navoiy
va onam

32

**Bahodir
Bahrom**
O'ttiz bor aylandi
tole quyoshim...

40

**Xolidaxon
Hasanova**
Yulduzlarga
yaqin mendagi
yurak...

34

**Abdulatif
Abdullayev**
Chegachi

58

Elis Manro
Yuz

38

**Odinaxon
Abdurahimova**
Gumon

58

Shuhrat Rustamov
Tilsimlar tilsimi –
sehrli ko'ngil...

60

“Million”ning o'zbekchasi
nima?

62

Mashhurlikka intilmagan
mashhurlar

KO'NGIL MUNAVVAR BO'LSIN

Yaqinda O'zbekiston Qahramoni, Xalq shoiri Erkin Vohidov haqida shoirning umr yo'ldoshi Gulchehra aya Vohidovaning "Qalbim ardog'i" nomli xotira kitobini o'qib qoldim.

Muallif "Qalbim ardog'i"da Erkin Vohidov hayot yo'lini to'kis qamrab olishga harakat qilgan va shoirning turli yillarda ishlagan idora va tashkilotlari haqida ham qalam tebratgan. Ana shunday manzillardan biri "Yoshlik" jurnalidir. Gulchehra aya "Yoshlik"ning yoshligi" deb nomlangan bo'limda: "Jurnalning birinchi soni qo'lga tekkan kun esimdand chiqmaydi... Jurnal o'sha davrdagi yoshlar uchun katta sovg'a edi. Jurnal orqali ko'plab yosh mualliflarga yo'l ochildi. Bir talay yangidan-yangi nomlar ko'rindi, shuningdek, ularning ismlari, yozgan asarlari og'izga tushdi", deya yozadi.

Bu qisqa jumladan yosh ijodkorlar uchun bir minbar paydo bo'lganligi, bu minbar adabiyotimizga, ma'naviy dunyomizga qancha katta ta'sir ko'rsatgani ko'z o'ngimda namoyon bo'ldi.

"Yoshlik"ning ilk sonini qo'lga olib varaqlasak, nashrga xalqimizning ardoqli farzandi, davlat va jamoat arbobi Sharof Rashidovning oq yo'lini o'qiyimiz. Sharof Rashidov bunday yozadi: "Yoshlik" jurnali adabiyotimiz gulshanida o'ziga xos nurafshon bir bog' bo'lib qolsin. Bu bog'ga qadam qo'rganlar undan hamisha xushnud, ko'ngli munavvar bo'lib chiqsin. Unda amal olguchi nihollar chinor misol gurkirab o'ssin va chinordek umri boqiy bo'lsin".

Yosh ijodkorlarning va jahon adabiyotining eng sara adabiy asarlarini targ'ib qilishni, adabiy va ijtimoiy hayotdagi dolzarb masalalarga jamoatchilik e'tiborini qaratishni, yosh iste'dodlarni kashf etishni hamda ularning badiiy-estetik didini shakllantirishni maqsad qilgan nashrga dunyo tanigan adiblar ham tabriklar yo'llaganiga guvoh bo'lamiz.

Ana shunday qutlov xatlaridan biri maxachqal'alik Rasul Hamzatovga tegishli: "O'zbekistonda yangi yoshlar jurnali chiqayotganini eshitib, g'oyat xursand bo'ldim. Chin yurakdan tabriklayman. "Yoshlik" jurnali har bir navqiron o'zbek uchun, barcha O'zbekiston yoshlari uchun o'ziga xos pasport bo'lib qolishini istayman. Jurnalga katta tiraj, millionlab

Nurilla CHORIYEV

muxlis va eng muhimi, yetuk asarlar tilayman”, deya yozgan bo’lsa, yana birini Ufadan Mustay Karim: “Qanday yaxshi, o’zbek yoshlari o’z adabiy jurnaliga ega bo’ldilar! Quvonchimning cheki yo’q. Imonim komilki, “Yoshlik” go’zallik va oqillik muxlislarining suyangan do’stiga aylanajak. Yana shunga imonim komilki, “Yoshlik” nigohini istiqbolga tikkan holda, o’z xalqining ko’p asrlik ma’naviy merosiga ehtiyotlik, sadoqat bilan munosabatda bo’ladi. Zero, o’tmishga hurmat hissi kelajakka ishonch tug’dira-di...” deb tilak bildirgan ekan.

“Yoshlik”ning qariyb qirq yillik jamlanmalarini ko’rsangiz, hozirgacha o’quvchilar qo’ldan qo’ymay o’qib kelayotgan ko’plab badiiy jihatdan yetuk asarlarga ayni shu nashrda duch kelasiz. Anglaysizki, o’zbek adabiyotida yangi ohangdagi hikoya-yu qissalar, turkum-turkum she’rlar va jahon adabiyotidan sara asarlarning tarjimalari jurnalni mamlakatning eng nufuzli adabiy nashrlari qatoriga qo’shgan.

Nazarimda, ulug’ ijodkorlarning “Yoshlik”ka bildirgan tilaklari ijobat bo’ldi. Nashrni elga manzur qilish yo’lida o’nlab iste’dodli adiblar mehnat qildi. Ayniqsa, saksoninchi yillarning so’ngi va to’qsoninchi yillar boshida jurnalda xalqimizning istiqloq orzusi, o’zbek tilining mavqeyi, qatag’on yillarida qurbon bo’lgan ziyolilarimiz boshiga tushgan og’ir kunlar, xorijda yashayotgan vatandoshlarimiz haqida ijtimoiy-publitsistik maqolalar yosh ijodkorlar tomonidan yozilganida yanada ravshanroq ko’rinadi.

Bugun esa ikki kishi suhbatlashsa, bilingki, ularning biri “kunning bir tutamligi”dan, ikkinchisi, albatta, “tunning kiprik qoqquncha” ekanligidan gapiradi. Rostdan ham shunday, bir qarasadik, deraza tagida bir

tup o’rik gullaydi, bir qarasadik, poymimizda chinor yaproqlari shovuldaydi. Soat esa chiqillaydi...

To’g’rirog’i, bugun zamon o’zgardi, adabiy qarashlar o’zgardi, vositalar o’zgardi. Bir paytlar Rossiyada “Yunost”, Qozog’istonda “Jalin”, Ozarbayjonda “Ulduz”, Armanistonda “Gurun”, Belarusda “Mladoss” kabi yoshlar ijodini chop etib kelgan nashrlarning ham hozirgi ahvoli avvalgidek emasligi ko’pchilikka ma’lum.

Ammo bir quvonch borki, u ham bo’lsa, shu o’zgarishlar to’lqinida adabiyotimizga o’nlab iste’dodli yoshlar qadam tashlayotir. Bu, albatta, mamlakatimizda yoshlarga berilgan keng imkoniyatning, ularga qaratilayotgan e’tiborning natijasi o’laroq yuzaga chiqyapti. Ma’lumki, ijodkorning obro’sini oshiradigan, nashrning nomini ko’taradigan yagona omil bu, albatta, yuksak saviyadagi asardir. Asar o’quvchilarning qalbiga yo’l topsa, unda katta taassurot qoldirsa, shubhasiz, muallif ham, uning asarini chop etgan nashr ham tilga tushadi.

Buning uchun yosh ijodkorlar ham, tahririyat ham izlanishi, adabiy pishiq asarlar yozishga, chop etishga intilishi kerak. Jurnal esa ularga ulug’ ustozlardan ma’naviy merosdir. Bu borada zamonaviy texnologiyalardan ham keng foydalanadi. Endilikda, *yoshlikjurnali.uz* sayti orqali Siz qirq yillik jamlanmalarini va bugun nashr etilayotgan asarlarni turli formatlarda o’qish imkoniga ega bo’lasiz.

Shu bois “Yoshlik” iste’dodli yoshlarning OVOZI bo’lish, ularni adabiy jamoatchilikka yaqindan tanishtirib borishda kuch va

g’ayrat bilan harakat qiladi. O’ylaymizki, bu yo’lda, avvalo, yoshlarning o’zi jonbozlik ko’rsatadi. Nozim Hikmat aytganidek: “Yoshlik, bu – orzu. Bu – ishonch. Bu – jasoratga intilish. Bu – lirika va romantika. Bu – kelajakka tuzilgan ulkan rejalar. Bu – istiqbolning boshlanishi”.

FIKRLASHDAN TO‘XTASH – FOJIA

Taniqli yozuvchi Shodiqul HAMRO
bilan yoshlarning onlayn suhbatini

Suhbatni Do‘stbek Sulaymonov tayyorladi.

Shodiqul Hamro
1964-yili
Qashqadaryo
viloyatining
Shahrisabz tumanida
tug‘ilgan. Toshkent
davlat universitetining
jurnalistika fakultetini
tugatgan. Uning
“Suratdagi ayol”,
“Qora kun”, “Karvon
qo‘ng‘irog‘i”, “Qaqnus
qanotidagi umr”
kabi hikoya va
qissalari chop etilgan.
2019-yili adibning
“Muazzam” asari eng
yaxshi qissalardan
biri sifatida e‘tirof
qilingan.

– 1999-yili “Hurriyat” gazetasi o‘tkazgan so‘rovnomada XX asrning eng yaxshi asarlari ro‘yxati berilgan edi. “O‘tkan kunlar”dan boshlangan ro‘yxatga “Qora kun” qissasi ham kiritilgandi...

– Esimda, so‘rovnomada taniqli adabiyotshunos Norboy Xudoyberganov “Qora kun”ga XX asrning eng yaxshi qissalaridan biri deb baho bergandi. Rosti, domlaning bu qaroridan hayron qolganman.

Bu qissa talabalik paytimda bir eksperiment tarzida yozilgan. Nashr qilingach ancha bahs-munozaralarga sabab bo‘lgandi. Ko‘plar tushunmagan. Ayrim kishilar uni noto‘g‘ri talqin qilgan. Hatto katta adiblardan biri “Nahotki, o‘zbek tobut o‘g‘irlasa?” deb “ayblagan”. Holbuki, qissada tobutni kim o‘g‘irlagani aytilmagan. Qolaversa, tobut, bu – bir ramz.

Ochig‘ini aytganda, ijodkorga o‘zining asari haqida gapirish noqulay. Nazarimda, buni boshqalar bajargani ma‘qul. Chunki asarning dunyoga kelgandan keyingi taqdiri ijodkorga bog‘liq emas. U o‘z hayotini yashay boshlaydi va uni har kim har xil tushunadi. Boshqacha aytganda, baholash hamisha nisbiy. U o‘quvchining ixtiyoridagi ish.

– Yozuvchi real yozishi kerakmi yoki...

– Real voqeani real tasvirlab berishni yozuvchi sifatida xushlamayman. Masalan, “Qora kun” qissasidagi tobutning yo‘qolishini olaylik. Agar uni ramz sifatida qabul qilmasak, ma‘nosi torayib ketadi. Asarda tobutni kim va nega o‘g‘irlagani aytilmagan bo‘lsa-da, o‘sha qishloqdagi odamlarning hayoti, qilayotgan ishlari tasvirlangan.

“Suratdagi ayol” ham ramziy obraz. Odatda, meni qahramonlarga ism tanlash qiynaydi. E’tibor qilsangiz, “Qora kun”da birorta ham ism uchramaydi. Ism ishlatish men uchun erish tuyulgan. “Qaqnus qanotidagi umr”da ham ism ishlatmaganman. Bitta o’g’liga Muiyyad deb ism qo’yadi. U “ruh” ma’nosini anglatadi. Umuman olganda, adabiyot – ruh va xayolot dunyosi yaratadigan g’aroyib olamdirdir. Shu bois u reallikdan tubdan farq qiladi. Qilishi kerak.

– *Ijodkorlikka moyil, lekin yozishga jur’ati yetmaydigan yoshlarga qanday maslahat bergan bo’lardingiz?*

– Yozadigan odam o’zining ichki qo’rquvini hamisha yenga olishi kerak. “Yozganim kimgadir yoqmaydi”, degan hadik va qo’rquv faqat ziyon keltiradi. Bu, ayniqsa, ijod ostonasini hatlashga chog’lanayotganda juda muhim. Ikkinchi maslahatim, yozuvchi bo’lishni maqsad qilgan odam, avvalo, “adabiyot nima” degan tushunchani anglab olishi kerak. Adabiyot nima, yoziladigan asar qanday bo’lishi kerak, degan savollarga javob topish uchun ko’p kitob o’qish zarur. Mutolaa – adabiyot haqidagi tasavvurni mustahkamlashning eng to’g’ri yo’li. Yoshlarga jur’atli bo’lishni tavsiya qilaman. Chunki “nega bunday yozding?” deyishga hech kimning haqi yo’q. Har kim o’zining imkoni darajasida yozadi. Aslida har qanday yozuvchi yomon asar yozay demaydi. Shuning uchun yoshlar hech ikkilanmay butun g’ayratni, quvvatni jamlab ijod qilishi zarur. Albatta, boshlanishida ko’ngildagidek chiqmasligi mumkin. Lekin yozish tajribasi shakllangani sari hammasi o’z o’rniga tushadi. Ijodkorga birov yozishni o’rgatmaydi, qanday yozishni uning o’zi hal qiladi. Muhimi, fikrlashdan to’xtamaslik zarur. Fikrlamaslik – haqiqiy fojia. Fikr bor joyda taraqqiyot va albatta, adabiyot bo’ladi.

– *“Hovlidagi daraxt” hikoyangizda ma’naviy-axloqiy qadriyatlarning badiiy talqinini kuzatamiz. Uchta shoxi kesilgan daraxtning tomirlarini ochib ko’rgan xasta ota ular hali qurib ulgurmaganini bilgach, ahvoli o’nglana boshlaydi. Boshqacha aytganda, tirik tomirlar otaga hayot*

Mutolaa – adabiyot haqidagi tasavvurni mustahkamlashning eng to’g’ri yo’li.

baxsh etadi. Bu hayotning davomiyligiga ramziy ishorami?

– Bu hikoya ham talabalik paytidan xotira. O’sha kezlari yoshlar seminari bo’lgan. Unda men ham qatnashganman. Yozuvchi Olim Otaxon hikoyalarni olib ketib, uch kun kelmagan. Seminar yakunlanayotgan paytda paydo bo’lgan. Bu paytda seminarning g’oliblari e’lon qilinib bo’lgan edi. Shunda Olim aka proza bo’limini boshqarayotgan yozuvchi Said Ahmadga mening “Hovlidagi daraxt” hikoyamni seminarning eng yaxshi hikoyasi deb topish kerakligini aytdi. Said Ahmad bunga e’tiroz bildirdi, lekin Olim aka fikrida turib oldi. O’shanda “O’zbekiston adabiyoti va san’ati” gazetasi bir million nusxada chop etilardi. Seminarda kim g’olib bo’lsa, uning bitta hikoyasi shu gazetada e’lon qilinar edi. Oradan bir oy o’tib, hikoyam gazetada bosilib chiqdi. Hikoyaning dastlabki nomi “Bizning daraxt” edi. Olim aka “Hovlidagi daraxt” deb o’zgartirgan ekan. Bu hikoya o’ta ramziy emas. Hikoyada “daraxt bobomning hassasidan ko’kargan”, degan jumla bor. Daraxt obrazi bir oilaning avloddan avlodga o’tib kelayotgan an’analari davomiyligi timsoli. An’analarni bir avlod o’zidan keyin keladigan avlodga risoladagidek yetkazishi kerak. Aniqrog’i, har bir odam o’z avlodiga munosib bo’lishi shart. Ba’zan hayotda bir noqobil farzand chiqadi-da, o’sha daraxtning shoxini kesadi. Demak, shu farzand oilasiga xiyonat qilgan bo’ladi. Qamoqdan qaytayotgan ota epizodi esa, otamning taqdiri bilan bog’liq. Gap shundaki, otam quloq sifatida Sibirga surgun qilingan. Otam yarim kechasi ozod qilingan. U kishi azbaroyi xursandligidan tong otishini ham kutmay eng yaqin temiryo’l stansiyasigacha o’ttiz kilometr masofa borligiga qaramay yo’lga chiqqan. Shunday sovuq bo’lgan ekan, stansiyaga kelguncha soqoli

ham muzlab qolgan. Buni ko'rib odamlar qo'rqib ketgan. Otam uzoq yillar mobaynida yashillikni ko'rmagan. Yo'lda kelishayotganda qay bir bekatda daraxt uchragan. Poyezddagilar, shu jumladan, otam ham daraxt shoxlarini ko'zga surtgan. Hikoyadagi daraxt – avlod timsoli. Unda “oilaning barcha a'zolari qadriyatlarga sodiq bo'lishi shart”, degan g'oya ilgari surilgan.

– Hozirgi kunda qanday asar ustida ishlayapsiz?

– Ikkita asar yozyapman. Biri “Suratdagi ayol” singari baxtsiz ayol haqida. Ikkinchisi umrining oxirigacha yolg'iz o'tgan cholning judayam g'alati qismatiga bag'ishlangan.

– “Yoshlik” va boshqa jurnallarda chiqqan hikoyalaringizni o'qiganimizda hayotni ramziy ko'ra olishingizni, xulosalaringiz kutilmagan ekanini anglaganmiz. Lekin nimagadir asarlaringizni ko'p e'lon qilmaysiz. Buning sababi nima?

– Men asar yozgandan keyin uni chop etishga uncha qiziqmayman. Orada bir fursat tanaffus ham bo'ldi. Fikrimcha, ijodkor yozmay qo'ysa, uni ayblash kerak emas. Masalan, men tanaffus paytida ham xayolda ko'plab hikoyalar yozganman. Shuning uchun o'zimni hech qachon ijoddan to'xtab qoldim, deb o'ylamayman. Hozir ham ijodim davom etyapti.

Nashrdan chiqarishga esa o'zimda juda kuchli ishtiyoq yo'q.

– Ijod jarayoni, uslubingiz haqida qisqacha gapirib bersangiz.

– Yozish jarayoni men uchun juda og'ir. Biror asar syujetini qog'ozga tushirganimdan keyin uzoq vaqt tahrir qilaman. Masalan, oxirgi “Muazzam” qissasini olti marta qayta-qayta sayqalladim. Syujetni yozish oson, lekin keyingi jarayon mashaqqatli. Hech bir asarni birdan oqqa ko'chirib, nashr qilganim yo'q. Eng kamida ikki-uch marta tahrir bo'lib, keyin nashr qilingan. Yozuvchilikning lazzatini ana shunda – asarni qayta-qayta sayqallashdagi mashaqqatda deb bilaman. Yozuvchi laboratoriyasi deganda men shuni tushunaman. Odamni ko'p qiynaydigan, jur'atni pasaytiradigan holat shuki, xayolda asarni shu darajada to'liq yakuniga yetkazasizki, aslida hayotda shu tarzda qog'ozga tushirish juda qiyin bo'ladi. Uni yozasiz-da, lekin xayoldagidek bo'lmaydi. Aniqrog'i, nimalardir kemtik bo'lib qoladi. Shunda undan voz kechasiz yoki keyinroqqa qoldirasiz. Bu – juda murakkab jarayon.

– Adabiyotga jamiyatning ta'siri qay darajada deb bilasiz? O'quvchilarga zamonaviy o'zbek adabiyotidagi shaxs va jamiyat munosabati aks etgan qaysi romanlarni tavsiya qilgan bo'lardingiz?

– Ijodkor o'zi mansub jamiyatdagi munosabatlarning ta'siri sababli asar yozishi mumkin. To'qsoninchi yillargacha adabiyotda yozuvchilarning

dushmani aniqroq bo'lgan. Dushman – kommunistik tuzum. Ko'p yozuvchilar mana shunga ko'nikkan. O'sha paytdagi siyosatning qay bir jihatini so'zlarning orasida yashirib yaratgan. Keyin yurtimiz mustaqillikka erishdi. Adabiyot esa bir zum to'xtab qolgandek bo'ldi. Shunda Shukur Xolmirzayev “Adabiyot o'ladimi?” degan savolni o'rtaga tashladi. Aslida yozuvchi ijodi jamiyat bilan chambarchas bog'liq. Yozuvchi jamiyatdagi voqealar, odamlar ruhida kechayotgan hodisalar talqinini yaratadi. Demak, yozuvchi – bevosita jamiyatning mahsuli. U hodisa-voqealarni jamiyat nuqtayi nazaridan tahlil qilib beradi. Ya'ni jamiyat ichida yashaydi va jamiyatga o'zining munosabatini bildiradi.

Keyingi paytda o'qigan romanlarim ichida Nazar Eshonqulning “Go'ro'gli” asari katta taassurot qoldirdi. Unda shaxs va jamiyat bir butunlikda tahlil qilingan. Unda ramziy ma'noda juda ko'p g'oyalar aytilgan. Yoshlarga shu asarni qayta-qayta o'qishni tavsiya qilaman. Chunki bu romanda nafaqat milliy, balki jahon adabiyotidagi eng ilg'or usullar ham o'z ifodasini topgan.

– *Chet el adabiyotidan ta'sirlanish jarayoni Sizda qanday kechgan? Qaysi adiblarni ruhingizga yaqin his qilaisiz?*

– Meni Lotin Amerikasi adabiyoti maftun qilgan. Avvaliga Markes asarlarini o'qidik, keyin Xuan Rulfo... U bor-yo'g'i bitta qissa, o'ntacha hikoya yozgan. Lekin Lotin Amerikasining modern adabiyotini boshlab bergan. Masalan, men bu buyuk yozuvchining “Pedro Parama” qissasini juda yoqtiraman. Bu qissa bizda 90-yillarda tarjima qilib, nashr etilgan. Bu asarni gapirib berib bo'lmaydi, uni faqat o'qib xulosa chiqarish kerak. Nobel mukofoti sohibi Gabriyel Markes Xuan Rulfoga shunday baho bergan: “Xuan Rulfodan nega boshqa asar yozmaysiz deb so'rash jinoyat bilan tengdir!” Markesning “Yolg'izlikning yuz yili” romani tug'ilishiga ham Xuan Rulfo ijodi sabab bo'lgan. XX asrda adabiyotdagi “portlash” Lotin Amerikasida vujudga kelgan. Ko'plab yozuvchilari asarlari bilan tanishganman. Ularning milliy an'analari milliy an'analimizga juda o'xshaydi. Shu bois ko'nglimga yaqin olaman.

– *Sizningcha o'zbek hikoyachiligida eng yaxshi hikoya qaysi va u qanday jihati bilan manzur bo'lgan?*

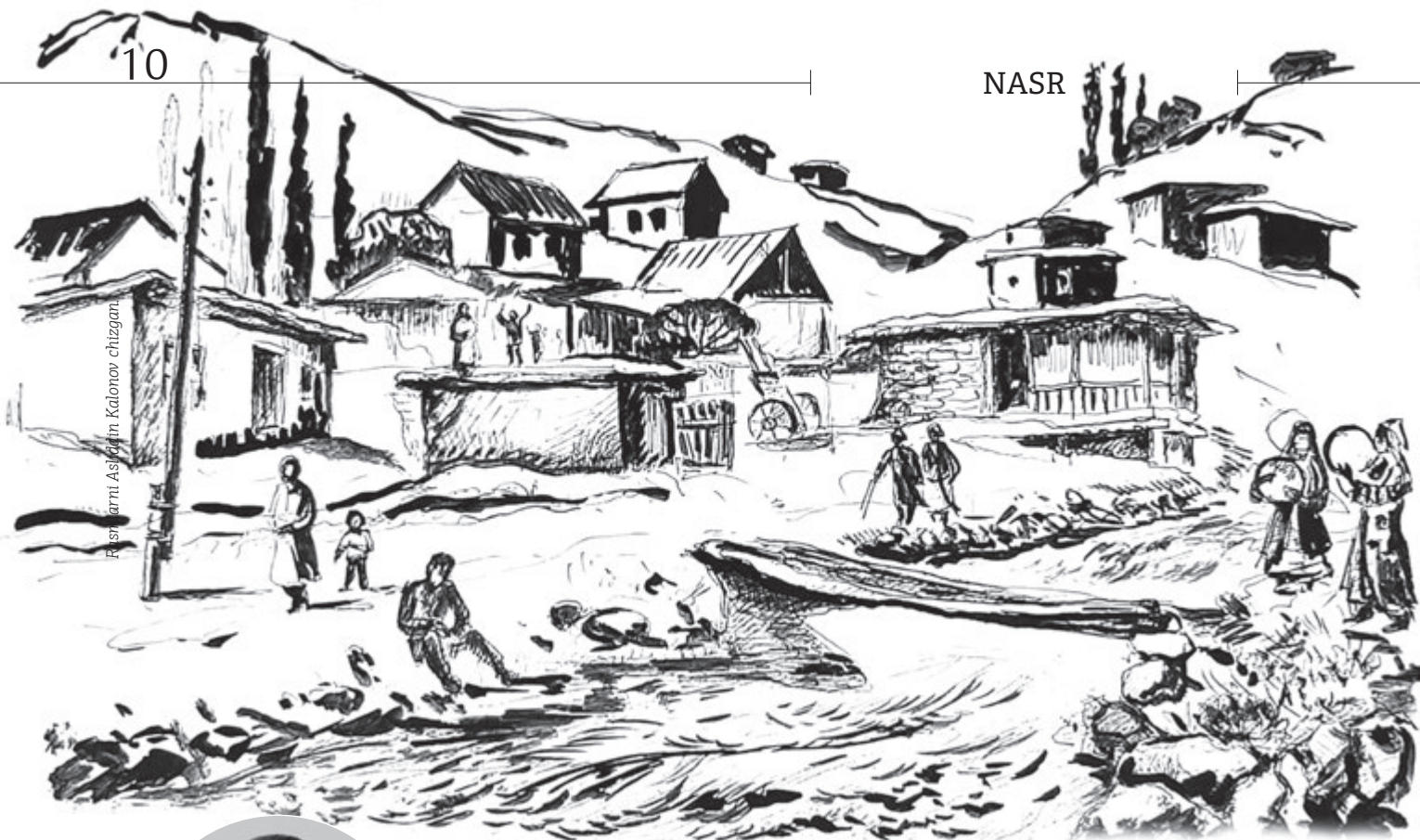
– Eng yaxshisi Murod Muhammad Do'stning “Dashtu dalalarda” hikoyasi. U bitta ohangda yozilgan. Bu hamma ijodkorning ham qo'lidan kelmaydi. Unda katta g'oya yo'q, lekin bir odamning qismati shunday bir chiroyli qo'shiqdek juda yuksak pardalarda tasvirlangan. Bundan tashqari, Nazar Eshonqul va Asqad Muxtorning ham yaxshi hikoyalari bor.

– *Pandemiya ko'plab odamlarni sarosimaga solib qo'ydi. Bu holatda adabiyot insoniyatga umid bera oladimi?*

– Globallashuv, pandemiya, turli iqtisodiy-siyosiy bo'hronlar odamlarni shunday holatga solib qo'ydi. Lekin adabiyot odamlarga ishonch uyg'otadigan qudratli kuch. Bunga tarixdan juda ko'plab misollarni keltirish mumkin. Masalan, Ernest Xemengueyning “Chol va dengiz” qissasida shunday jumla bor: “Insonni yo'q qilib yuborish mumkin, lekin uni yengib bo'lmaydi”. Bu – katta g'oya. Alber Kamyuning “Vabo” asari ham o'z vaqtida tushkunlikka tushgan odamlar qalbida kelajakka ishonch paydo qilgan. Hali bunday asarlar ko'p yaratiladi.

– *Bir necha yuz yillar o'tgandan keyin adib Shodiqul Hamroning qaysi asari o'qiladi deb o'ylaysiz?*

– Buni hech kim bilmaydi. Yuz yildan keyin ahvol qanday bo'lishini bashorat qilish mushkul. Balki yigirma yildan keyin ham o'qilmasligi mumkin. Mendan “Nega asarlaringizni chop qilmaysiz?” deb ko'p so'rashadi. Bunga javobim shuki, asar yozilsa, kimga kerak bo'lsa, o'zi topib o'qiydi. Uni kitob shaklida chop ettirish mumkin. Lekin uni targ'ib qilish shart emas. Ehtiyoj tug'ilganda o'qilaveradi. Masalan, “Hovlidagi daraxt” hikoyamning yozilganiga 30 yildan oshdi. Shunga qaramasdan u gazeta va jurnallarda qayta-qayta nashr qilinmoqda. Demak, asarning o'qilishi – uning yangi hayoti. Uning qanday kechishi yolg'iz Yaratganga ayon. Bu ham adabiyotning ilohiy belgisi.

Rasmiy armiy Asiyotin Kalonov chizgan.

Hamid ALP

1953-yili tugʻilgan.
Oliy maʼlumotli.
"Zuryod", "Shaffof odam",
"Parilar tilsimi" kabi
kitoblari nashr etilgan.
Oʻzbekiston Yozuvchilar
uyushmasi aʼzosi boʻlgan.
2020-yili vafot etgan.

Doʻmbira chertgan daryo

Hikoya

Bibihilol momom xotirasiga bagʻishlayman.

*F*ogʻning tepasidagi, atrofi zovlar bilan qurshalgan qishloqqa odamlar qachon va qanday borib qolgani nomaʼlum. Tashqi olam deyarli koʻrinmaydi, bu yerga keladigan yoʻl qarasa bosh aylanadigan baland zovlar orasidan oʻtgan, Koʻkbetning tor soʻqmogʻidan chopqillab-chopqillab maktabga qatnaganmiz. Kungay betda loysuvoq uylar tizilishgan, qor koʻp yoqqani uchun bobolarim daryoga yaqin qilib qurishgan. Qish qattiq kelgan yillarda bostirmalar qor ostida doʻmpayib arang koʻrinardi. Oʻrtadan sharqiroq daryocha oqadi, doimo gʻalati gulduragani uchun uni "doʻmbira chertgich daryo", derdik.

Biz yashagan paytlarda hali qishloqqa elektr kelmagan edi, televizor yo'q, lekin hech kim zerikmasdi. Ikki-uch xonadonda radio bor, biznikida ham. Varanglatib qo'yganimizda yaqin qo'shnilar eshitishadi, enamiz "pastroq qo'y", deb baqirsa, "xo'p", deymiz-u, yana qulog'ini buraymiz.

Qishning uzoq kechalari odamlar bir-birinikiga o'tib gurungni qizitishardi. Biz ham otalarimizga ergashib yo qochib-pusib payraha o'tin gurillab yonayotgan mehmonxonaga kirib, poygakdan joy olardik-da quloq tutardik. Oldiniga qishloq "yangiliklari", maroqli mish-mishlar avj olardi: falonchi unday qipti, pistonchi bunday qipti, Rayimqul boboning oti uloq ayiripti, O'mir o'tirikchi ayiqni ushlapti, past ovullik Ko'charning erga tegmagan qizi qo'chqordek o'g'il tug'ibdi, yuqori ovullik Abdulla qoraning g'arami yonib ketibdi, usta Yormat urchuqbosh olaman, deb tosh ostida qolibdi, Zargar bobo latiba-sirg'a yasab beraman, deb Pardaxol momoning qo'yniga kiripti, Abshukur Lo'mmi yo'qolgan eshagini topibdi. Uni hamsoyasi Zulfiqor bobo minib yurgan ekan...

Korson tovoqlardagi qaynatma sho'rva ichilib, ilik go'shtlar yeyilgach, odamlarning kayfi chog' bo'lardi, ko'rgan-kechirganlari, ota zamondan qolgan afsona-yu rivoyatlarni xuddi shu bugun bo'lganday aytib berishar edi. Otam to'rdagi qalin po'stak ustida chordona qurganacha, do'mbira chertardi...

Mana, endi qariyb yarim asr o'tgan-da o'sha xotiralarimni, g'aroyib hikoyalar aytgan kishilarni, o'tmishda qor bosib qolgan aymoqlarni sog'inib tug'ilgan qishlog'imga bordim. Ularni haliyam bor, deb o'ylagan bo'lsam kerak-da. Ammo hech birini topolmay, ho'ng-ho'ng yig'ladim. Qadimgilari tugul, keyingi keksalar ham olamdan o'tib ketishibdi. Qishloq ham, odamlar ham o'zgargan, terskaydan yo'l solishibdi, uylar ancha baland, shifer bilan yopilgan, ayvonlarda elektr chiroqlar porlab turibdi, ichkarida televizor, ekranda mashhur qo'shiqchilar xonish qiladi,

raqqosalar ming muqomda o'ynaydi, yosh-u qarining qo'lida shapaloqday havoyi telefonlar...

Ovulda to'y bo'layotgan ekan. Qo'shni qishloq Teraklidan Yong'oqligiga kelin tushibdi. Ilgarigi nikoh to'ylarini, irim-sirimlarni g'ira-shira esladim: "vakil so'ratar", "it irillatar", "ipak tikar", "oyna ko'rsatar", "qo'l ushlatar", "soch siypatar"... Hozir ular qayda! Hovli o'rtasida musiqa gumburlaydi, baland havoz ustida kostyum-shim kiygan, galstuk taqgan kuyov naq Shvarseneggerga o'xshab o'tiribdi, yonida qorday oq fata ichida badani ko'rinib turgan kelin! Tevarakda po'rim kiyingan yigitchalar, sochlarini eng so'nggi modada turmaklagan, rosa kiyingan-bo'yangan qizlar izdihomi. Kelin kuyovdan yuzini yashirayotgani, yangalar kuyovga oyna tutib kelinni ko'rsatayotgani yo'q. Taraqqiyotni qarang-al! Ilgarilari chimildiqdayam ularni bir-birlariga ro'y-rost ko'rsatishmagan!.. Men tomoshani yaxshiroq ko'rish maqsadida balandroqdagi tol tagiga o'tirdim. Birozdan so'ng musiqa baland pardaga ko'tarilib, quloqlarni batang qildi, hayhotday keng hovli odamga to'lgan, yetti yashardan yetmish yashargacha o'yinga chiqqan, it egasini tanimaydigan g'ujg'onga aylangan edi...

Qancha vaqt o'tgani noma'lum, quloqlarim hech narsani eshitmas, ko'zlarim hech kimni ko'rmas edi. Raqs tushayotganlar qayoqqadir g'oyib bo'lishgandek, g'ujg'on ichida qandaydir qadimiy manzaralar elatlanardi, go'yo: qor bosgan uylar, shoxlari tarvaqaylagan keksa yong'oqlar, terskay betda qayqi tayoqlarga minib qorda uchayotgan bolalar, ayvonda choriq tikib o'tirgan chollar, ayvon chetidagi xona shiftiga osilgan oqkishmish uzum, kechki payt kimningdir mehmonxonasida gurillab yonayotgan pechka, do'mbira ovozigga jo'r bo'lib aytilayotgan rivoyatlar... Atrofdan bo'ktar-bo'ktar qor, bir-birlarinikiga yolg'iz izdan borib kelayotgan odamlar, suvloqqa borayotgan mol-hol... Ana, otam Elto'rini minib Jabbor bobo bilan Teraklidagi ko'pkariga ketmoqda, Rejab amakim bilan Karim aka ovga chiqish uchun choriqlarini tayyorlashardi. Choriq

degani girdiga tasma o'tkazilgan ikki qarich ulton – quritilgan, ammo nami qochmagan ho'kizning terisi. Rejab amakim juda puxta odam, oldin oyog'iga qalin jun paytavani bo'rboyigacha mahkam qilib o'raydi, keyin choriqni oyog'ining tagiga qo'yib tasmalarini tortadi, rosa chandiydi. Qarabsizki, yarim belga keladigan qorda ham bemalol yursa bo'ladi. U chorig'ini Karim akaga ko'z-ko'zlaydi: “Qara, qanday zo'r-a, seniki quyonning terisiday shaxshaygan!” U bo'sh kelmaydi: “Sen ayiqday lapanglaysan, meniki yengil, unda quyonday sakrayman, mana, ko'r!” Karim aka dikkonglaydi. Xotinlari hali kelin, kulishadi, zavqlari kelib hirlinglaganacha ularni ovga kuzatishadi, har qaysisi o'zining eriga havaslanadi. Qoraqiz momo gapni o'xshatardi: “Gap choriqdamas, o'ljada. Kechqurun kimning qozoni qaynasa, o'shaning eri zo'r-da!” Narigi ayvondan qiz bolaning nozli ovozi jaranglaydi: “Checha-yu checha, suvga borib keling, uyda suv qolmabdi”. Ichkaridan kelinchakning hafsalasiz tovushi keladi: “Onaqiz, o'zingiz olib keling, men uy supurayapman”. “Onaqiz” ko'nmaydi, istig'nolanib deydi: “Yo'-o'q, men qoshimga o'sma qo'yayapman”. “O'smaga balo bormi? – Pastda sigir sog'ayotgan yoshamol ayol bobillaydi. – Tez borib suv obke, chechang ikkiqat, oyog'i toyib yiqilsa, nima bo'ladi?” Qiz hirlinglab kuladi, qo'shni hovlida qor kurayotgan o'spiringa ko'z suzib qaraydi-da, satilni lo'mbillagan bilagiga osganicha to'liqsib-to'liqsib daryoga enadi.

Biz – bolakaylar ham, tomlar ustiga chiqib, yarim metr keladigan qorni kuraymiz. Adoqda chanasini sudragan 3 yashar Samad “men ham chiqaman, qor kurayman”, deydi. Biz “senga yo'l bo'lsin, zumrasha”, deb ahmoq qilamiz, u arillab yig'laydi. Qo'llarimiz sovuqqa qotgan, puflab isitamiz. Ammo mazzal! Tom ustida turib naryoqdagi tengdoshlarimiz bilan baqirishib suhbatlashamiz, o'spirinlar qizlarga gap otadi, biz ularniyam kalaka qilib kulamiz. Qorni kurab bo'lgach, qiyalikdan qayqi tayoqlarga minib kimo'zarga toyamiz. Men tikka turib

daryo bo'yigacha toyishning rosa mashqini olganman, havasmandlarning sho'riga sho'rva to'kiladi, ko'plari yarim yo'lda buti ko'tarilib ag'naydi, qolganlar ularni masxaralaydi, qiyqiriq avjida.

Bu tomoshani, bu zavqi-shavqlarni dunyoning hech qayeridan topib bo'lmaydi. Jamiyki kinolar, Uolt Disney, “Nu pogodi”lar buning oldida ip esholmaydi. Faqat otanonalarimizning: “Molga qaraysanlarmi, juvonmarglar? Tez kelmasanglar uyga kirmaysanlar”, degan tahdidli chaqiriqlari ishning beliga tepadi. Juda quloqsizlik qilganlarning holiga voy! Chindan ham ba'zan kattalar aytganlarini qilishadi-da. Men jazoni tez-tez “o'tab” turaman, shiraga o'chligimdan enamdan ham, momomdan ham rosa dakki yeganman. O'shanda hali zar qog'ozli konfetlar tugul qand-qurs ham taqchil edi. Momomning sandig'ida esa har turidan topilardi, chunki otam o'tov yasaydigan usta, kimning keragasini ko'klab, uvug'ini egib bersa, egasi kulcha-ko'mochni mo'l qilardi. Ularning sarxili momomning sandig'iga kirardi. Biz u bir joyga chiqqanda shu sandiqni poylar edik. Uni ochishni mengina bilardim. Lekin zanjiri shunday ildirilgan ediki, shirinliklarni faqat panja orasiga qistirib olish mumkin bo'lardi. Bilib qolsa, momomdan qutulish qiyin, juda achchig'i tez, sapsariq yuzidan zahar tomardi. Hammadan ham armiyaga ketgan kenja o'g'li – Sharif amakimga, deb olib qo'yan uzumlarini o'g'irlatgani qo'ymasdi. Oqkishmish mulla Xo'jamshukur boboning “hayot”ida o'sardi. Boshqa hech qayerda yo'q, ta'mi juda shirin. Ayvonning bir chekkasida shara-bara turadigan xona bor edi, derazachasidan quyosh nuri tushib turardi. Momom kuzda mulla Xo'jamshukur boboga arg'amchi to'qib berib, evaziga ikki satil uzum oldi va har shoxchasi bandiga ip taqib xona shiftiga ostirdi. Biz, uka va singilchalarim, yana Rejab amakimning o'g'li, 6 yoshli baqaloq Sodiq bilan kun-u tun uzumdan tatishni o'ylab xonacha eshigida aylanishardik. Albatta, momom noinsof emas,

saxovatpeshaligi bilan nom chiqargan, hatto begonalarining bolalariga ham shirinliklaridan berib turadi. Bizga har zamonda bo'lsayam, bir g'ujumdan uzum yediradi, ammo bunga qanoat qilmay, yana tamshanaveramiz-da. Kishmish qurg'ur esa oftobning chuvog'i tegib, tillarang bo'lib, tobora shiraga to'lardi. Qish yarimladiyam, Sharif amakimdan darak bo'lmadi. Yoshim 8 da, buning ustiga ancha pakanaman, ammo uzumdan bemalol olaman, deb ukalarimga maqtanardim. Bir kuni uydagilar qo'shni ovulga to'yga ketishdi. Bizga kun tug'di. Momom uzumxonaning eshigini tamlab qo'ygan ekan, uni bir amallab ochdim, ammo uzumga yetish qiyin. Qarasam, burchakda archadan yo'nilgan kursi turibdi. Uni uyimizda bir yilcha turgan tersoqarlik Abdurasul muallim uchun otam yo'nib bergandi. Men "kallam qanday zo'r ishlaydi" degandek jujuqlarga maqtangannamo qaradim va ancha do'rraycha bo'lib qolgan Abdivohidga buyurdim: "Anavini ol, oyog'imning tagiga qo'y". U aytganimni qildi, lekin chiqolasanmi, deganday angraydi. Men unday lavang emasligimni ko'rsatib qo'yish uchun bir irg'ishda kursiga qo'ndim va qo'lim yetgan uzum shoxchalarini sita boshladim. Ana shunda falokat bosdi, nafsim hakalak otganidan uzoqroqdagi kishmishlarga qo'l cho'zganimda! Kursi ag'darilib ketdi, men lash-lushlar ustiga quladim va... ikki hafta qo'limni bo'ynimga osib yurdim, bilagim chalaroq singan ekan. Baxtimga otam – siniq-mertikni davolaydigan usta, tuxumning oqini surtib mahkam tang'ib qo'ydi. Momom uzumlariga achinib ayuhannos soldi – ularning anchasi yerga to'kilib uvol bo'lgan, falokatdan galdiragan ukalarim qo'rqqanlaridan bir shingiliniyam og'izlariga solmagan ekan. Shu ketishda, bahorda kelgan Sharif amakim qurib, mayiz bo'lgan oqkishmishdan ozgina totindi, xolos. Mening qo'lim tuzalgan, lekin mayizga qaramasdim, nuqul amakimning matroscha kiyimlarini, yaltiroq tugmalari-yu ko'kragiga taqilgan medallarini tomosha qilaman, hatto

orqasiga qora lenta taqilgan katta shapkasini kiyib ovul bolalariga ko'z-ko'zladim...

Yozgi qo'nishimiz Egizakka ko'chib chiqqanimizda Mengnor opaga to'y keldi. O'ziyam Mengnor desa-degulik qiz edi-da! Parchagul chechamning ta'rificha, sag'risiga har qanday polvon kuyovning qo'li arang yetadigan, yuzi chorhin tovoqday qipqizil, chiroyli. Ukasi Hamza mendan 2 yosh katta, juda chapdast va mahmadona, hamma bolalarga ish buyuradi. To'yda aytganini qilib o'tin-suv tashiganlarga qog'oz qutichalarga solingan konfet ulashdi – bitta-bittadan. Mengliboy va boshqa bo'sh-bayovlar shungayam xursand, o'lib-tirilib o'tin tashishardi. Men sal g'idirishlanaman, buyrug'ini arang bajaraman, shundayam ikki martada bitta konfet beradi, deng. Men bu adolatsizlikdan battar alamzada bo'laman. Asli uning ham menda ginasi bor, Sharif amakim kelganda matroscha shapkasini kiyishga bermagan edim-da! Lekin keyinchalik juda qadrdon bo'lib ketganmiz.

Zovning naq ustidagi qo'nishda bir umrlik xotiralarim qolgan: oppoq bulutlarni soatlab tomosha qilardim, sallalari qoyaday momolarning urchuq yigirib o'tirishlari, odamlarning g'ovurlashgan ovozlari, saritolning boshini egib kapa yasashlari, lo'ilarning ochgan follari, ayollarning javullashganlari... Nazarimda, ular hozir ham shunday, yumushlar bilan andarmon yurishganday, tovushlari, zovlardan qaytgan aks sadosi quloqlarim tagida jaranglaydi. Taassurotlarim tasavvurlarga aylandi. Mana, kapaning ichida muk tushib "Ming bir kecha"ni o'qiyapman. Ilk sevgim, hamsoyaning qizchasi – Quralay. Ko'zlari quralay emas, qisiq, qo'llari oppoq emas, qoracha, ammo... Uni tengdoshim Rustamdan o'lgudek rashk qilardim. Chingilagancha atrofimda o'ralashishi yoqmasdi-yu bir kun ko'rmasam turolmasdim, u bilan hammopish, ya'ni ko'tarish o'ynashni yaxshi ko'rardim. Chunki, agar u navbati kelganida marraga meni ko'tarib borolmasa, sochidan tortqilab joniga tegardim, menga ming'illab noz qilishlari

yoqardi-da. Yana archaning qo'l tashlagan shoxiga arg'amchi solib "harrav-hayt" uchardik. U halinchakning bir turi. Men Quralayni qoyil qoldirmoqchi bo'lib qattiq uchardim. Lekin buning oxiri voy bo'ldi: arg'amchi eskirib qolgan ekan, bog'langan joyidan cho'rtta uzilib ketdi. Archaning tagi qiyaroq edi, olti metrcha pastga tap etib yiqildim. Voy-voylayapman, Rustam va boshqa jujuqlar "ajab bo'ldi", deganча ahvolimni tomosha qilib, chapak chalib kulishardi. Birgina Quralay tepamda nimalarnidir ming'illab mehribonchilik ko'rsatayapti...

O'sha yili bahorda 9 yoshga to'lgan opam Safiya kasal bo'lib olamdan o'tdi. Bo'sag'a yaqinida ayollar aytib-aytib yo'qlayotgan enamni sira ovutisholmaydi, o'zlariram izillab yig'lashadi. Men to'rd a big'illayotgan singilchamning beshigini tebratib o'tiribman va o'ylayman: endi opam bo'lmaydi, singilchamni tebratish menga qoldi, beshikni u yoqqa 15 marta, buyoqqa 15 marta tebratsam uxlaydi. Maktabda arifmetikadan arang "3"ga o'qisamda, ichimda bu topqirligimdan sevinaman. Chindan ham chaqaloq ingalashdan to'xtaydi, o'zimning ham ko'zim yumiladi. Lekin enamning oldidagi bo'yraga uzala tushgan Safiyaning oppoq yuzini, qiyiq ko'zlarini ko'rib turaman va momom aytganiday allaqachon farishtaga aylanganiga ishonib, ko'z yoshlarimni artaman...

Keksalarning aytishicha, qadim zamonlarda bu yerda aymoq degan xalq yashagan ekan. Yong'oqlining darasi yovvoyi yong'oqzor, kuzda pishib, tagiga tushib, daryoga enarkan, odamlar pastga oqib kelgan yong'oqlarni qoplab olaverarkan. Qadimda tog'larda iqlim ancha mo'tadil bo'lgan, keyinchalik keskin o'zgarib, qor haddan ziyod ko'p yog'a boshlagan. Rivoyat qilishlaricha, bir necha yil surunkasiga qor yog'ib, odamlarni, uy-joylarini butunlay ko'mib yuboradi. Keksalar oh urib, ayollar chirqiragan bolalarini quchoqlaganча sochlarini yoyib yig'lashgan,

bir-birlarini yo'qlashgan. Barisi qor ostida qolib ketgan deyishadi. Daryo o'zani peshma-pesh erib turgani uchun qor pastroq bo'lgan. Bo'ydor yigitlargina u orqali to'manlab, qutulib ketishgan emish...

Konsert avjida edi. Ko'z o'ngimda hamon ko'hna manzaralar, shovqin ichra do'mbiraning hazin ovozi gulduraydi. Men oldin qaydadir otam chertayotgan bo'lsa kerak, degan quvonchli o'yda tezroq oldiga borayin, deya ilhaq bo'laman, uning o'n yil burun olamdan o'tgani yodimdan chiqadi, diqqat bilan quloq tutib, do'mbira sadolari uyimizdan yoki kimningdir mehmonxonasidan emas, daryodan kelayotganini ilg'ayman. Ko'z o'ngimda bolaligimdan-da qadimiyroq ko'rinishlar namoyon bo'ladi: daryo yoqasida, qor ostida to'mpaygan kulbalar, bazo'r eshitalayotgan bo'g'iq nidolar, ramaqijon chollar, bir-birlarini og'ushlab, bir-birlarini yo'qlashib ko'zlarini yumayotgan momolar, sochlarini yoygan kelinchaklar... Sakkiz yashar bolakay qor ostida kipriklarini pirpiratib ko'zlarini arang ochadi, yonida qisiq ko'zlari allaqachon yumilgan qizaloqning qoracha yuzini silaydi, peshanasiga tushgan patila sochlarini to'g'rilaydi, ohista "Quralay, ko'zingni och, yur, hammopish o'ynaymiz, bu safar faqat men seni ko'taraman, maylimi?" deya jajjigina qulog'iga shivirlaydi...

Qo'shiq va shovqin-suron tog'larda aks sado berardi. Tantanavor musiqa sadolari ostida kelin-kuyovni go'shangaga olib jo'nashdi. Butun konsert davomida ko'z o'ngimdan o'tgan manzaralar pinhon bo'ldi, ko'zlarim yarq ochilib ketdi. Atrofda raqs tushayotgan, zamonaviy kiyingan kishilar izdihomi. Butunlay boshqa manzara, boshqa odamlar, davra juda quvnoq, juda tantanavor, zamonaviy... Dilimni qamragan so'ngsiz g'ussadan o'pkam to'liqadi. Ammo borlig'im tushunib bo'lmaydigan intihosiz shodlikka to'lgan. Ayon bo'lgan ko'hna kechmishlar ruhidanmi, hozirgi tantanadanmi, bilolmasdim...

SHE'RIYATNING JON TOMIRINI IZLAB

U oshlar she'riyati haqida o'ylasam ongimga, gapirsam tilimga keladigan ilk so'z – professionallik.

Tasodif bilan o'zini kelajak daholari sanaydigan yosh shoirlar davrasiga borib qoldim. Meni "Ustozim", deb tanishtirdi mezbon. Ma'lum-u mashhur shoirning e'tirofi davra ahlida haybat uyg'otdi, shekilli, stol ustida tartibsiz yoyilgan qog'ozlarini yig'ishtirgan bo'lishdi. "Bizning ustozga ustozlik da'vosini qiladigan bu odam kim ekan?" degan savol ayrimlarining nigohida kalovlandi.

Ular mashqlarini men borguncha ustozni nazaridan o'tkarib, ko'pi maqtovlarga loyiq ko'rilib, endi iljayib o'tirishgandi. Seryog', sergo'sht osh yeb, ustidan achchiq ko'k choy ichib, gazagiga o'zlarining buyuklikka daxldor she'rlarini o'qib, bir-birovining gapini, o'qigan she'rini ma'qullab, adabiyotning ulug' missiyasi o'zlarining zimmasiga tushganidan g'ururlanib o'tirgan bu yigitchalarga, ularning bag'ri keng ustoziga qarab, ichimda allanarsa g'imirladi. Meni ustoz, deb hurmatlayotgan katta shoirga qaradim. U o'zining ham allaqachon ustozlik maqomiga erishganidan masrur, yoyilib o'tiribdi. Har harakatida viqor va suv tubida oqimlar shiddat solayotgan keng daryoning yuza sokinligi aks etadi. Yuzi, ko'zi kulib turadi.

Qolaversa, u shogirdlikka da'vogar bu yigitchalarning qanchalik tosh bosishini mendan yaxshi bilardiki, ortiqcha gap aytib qo'yishimdan cho'chidimi, bir ko'zini bilinar-bilinmas qisib qo'ydi. Bu bilan yoshlarga kenglik qilasiz, tepinib qolmangki, ot tepkisini ot ko'taradi demishlar, deganday bo'ldi, nazarimda.

Ayni chog'da, ustozning ustozini bizga nimalarni uqtirar ekan, degan savol davra ustiga engashganini ham sezdim. Ularning hammasi men qaysi davraning odami ekanim bilan qiziqib turardi. Aytadigan ilk gapimga qarab, meni mijg'ov chollargami yo kelajak yukini yelkasiga ortmoqlagan bo'lg'uvsi buyuklargami, daxldor ekanimga baho berishmoqchi edi, taxminan. Ularga ustozidan o'tkarib bir so'z aytish majburiyati yelkamdan bosdi.

Maylimi, deb yonimdagi yigitchaning qog'ozlarini oldimga tortdim. Bir qarashda sarbastnimi, oq she'nimi eslatadigan uzuq-yuluq jumlar, majbu-

Musulmon
NAMOZ

1962-yili tug'ilgan.
Toshkent davlat universitetning (hozirgi O'zMU) o'zbek filologiyasi fakultetini tamomlagan. Uning bir qator adabiy-tanqidiy maqolalari va "Yulduzlar shamoli", "Bahouddin Naqshband" kabi kitoblari chop etilgan.

ran singdirilgan qatorlar kishining diqqatini tortmay qo'ymasdi.

Bular modern shoirlarmi, deb ustozidan so'radim. "Bular yosh shoirlar!" degan javob oldim. Javob ohangida bag'rikengroq bo'lasiz, degan iltimos isi yana sezildi. Burnimni jiyirdim. Varaqlardan ikkitasini olib, ko'zimga yaqinroq tutib, o'qiy boshladim.

Bugun o'sha she'rning nima haqdaliginiyam, obrazlariniyam, bironta so'ziniyam eslolmayman. Juda bo'sh she'r, yo'q, "shig'ir" edi. Shunisi esimda qolgan.

Bizning zamonlarda she'rning bar-davom obrazi, vazni, turog'i degich gaplar bo'lardi, yo bular eskirib, allaqachon modadan qoldimi, deya o'smoqchilab so'radim muallifdan. Bu sarbast, dedi shoircha mening ko'zimga hadik, ayni chog'da tushuniksiz bir o'jarlik ila tikilib, vazn-turoq deganlari shart emas. Yo'g'-ey, dedim javoban, bizlarga ustozlarimiz sarbastning o'ziga xos vazni bo'ladi, turog'ini o'rniga qo'yib o'qisangiz, ohang sel qiladi, ba'zan, she'rda aytilgan fikr, ishlatilgan obrazdan kuchliroq ta'sir ko'rsatadi u, sarbastning o'zigagina xos bo'lgan ritmi

uncha-muncha kamchilikni ham yopib ketadi, deb tushuntirishar edi. Endi bu qoidalar bekor bo'lganmi?

Yigitcha javobga chog'langan payt davraning to'ridan yana ma'lum-u mashhur shoirning ovozi keldi:

– Ustoz, – u bu so'zga alohida urg'u berdi. – Baland tog'gayam asta-asta yurib chiqiladi. Bular hali yo'lning boshida. Uchadigan qushning qanotini qayirib qo'ymang. Keyin hech qachon ucholmaydi.

Adabiyotning bir oltin qoidasi bor. Har qanday obraz rivojlanishga mahkum. Qaysi tomonga rivojlanishi esa, shu obraz vositasida aytilmoqchi bo'lgan fikrga bog'liq. Ya'niki, shoir aytgan qush obrazi mening xayolimga o'zga tildagi mashhur iborani yetaklab keldi. Uning ma'nosini o'zbekchaga o'girsak, taxminan shunday: "o'rmalashga mansublar osmonni orzu qilmasin". O'sha o'zga tilda yana bir ibora bor: har qanday obraz, o'xshatish bir oyog'iga oqsaydi, degan. Shuur qa'ridan sitilib chiqqan shu ibora sababmi, yo shoir aytganiday, bag'rikenglik qilgim keldimi, harholda, bad-bashara qurt bir umr ovqat yeb semiradi, keyin g'umbak bog'lab, o'zini o'raydi, oxir bir kun o'sha uyadan o'rmalashga-da madorsiz qurt o'rniga rangorang kapalak chiqib, samoga parvoz qiladi, degan fikr xayolimdan yashin tezligida uchib o'tdi.

Uyasi buzilgan ariday boshimda g'o'ng'illab qolgan fikrlarni kuch bilan bosib tushdim. Shoir haqni so'zlayotgan edi. Dangal gapni aytayotgan edi. Noiljo dan vaziyatga bo'ysunayotganimni bildirmoqchiday, gap qotdim:

– Agar ot tepkisini ot ko'taradi, degan istiholani aytayotgan bo'l-sangiz, allaqachon qirchang'i bo'lib qolganimizni o'zimiz yaxshi bilamiz. Hozirgi yoshlar esa asov otlarni-da jilovlashning hadisini olgan.

– Sizga o'rgatish shart emas, aksincha, bizning hali sizdan o'rganadiganimiz ko'p.

Shoir lutf qilayotgan edi. Yoshim undan kattaroqligini, xos davralarimizda adabiyotga taalluqli ayrim gap-so'zlarimni eshitib,

ma'qullab o'tirganini aytmasa, unga sira ustozlik qilganim yo'q. Shu bois gapni kalta kesdim.

– Hali birovning maslahatini olib, shoir bo'lgan odamni ko'rmadim, – dedim go'yo shoirga gapirayotganday bo'lib.

– Iste'dod bo'lsa, siz aytmoqchi bo'lgan kamchiliklarni o'zlari ko'rib, topib olishadi, – dedi shoir.

– ...

– Yetovga yuradigan ho'kizni faqat qo'shga qo'shishadi, demoqchisiz-da.

– ...

– O'lmang, o'ylashimcha, bugungi kunda yoshlarga faqat rag'bat zarur. Yomon yozsa ham, she'rdan, she'riyatdan uzilib qolmasa, hisob. Badanida bo'lsa, turtinib-surtinib katta bo'ladi, ustoz.

Shu oxirgi “ustoz” degan so'z menga “bu gurunni bas qilaylik”, deganga o'xshab eshitildi. Gap mavzusini boshqa tomonga burdim.

* * *

Zamonida mashhur bo'lgan bir shoirimiz “Biz obraz-pobrazni tan olmaymiz, pryamoy yozamiz”, degan ekan.

* * *

Shu kunlari “She'r yoshlikning hasmi”, degan bir jumla xayolimda o'ralashib qolgan. Dunyoda yangi gap qolmagan deyishadi-ku, buni allaqayerlarda o'qigan bo'lishim, o'zim to'qigan bo'lishim ham mumkin. Ancha vaqt o'zim topgan shu jumlaning o'zim hazm qilolmay yurdim. Kuni kecha xotiramni kavlab o'tirsam, uning ildizi topilganday bo'ldi.

O'yladimki, balkim yoshligimda yaxshi ko'rgan shoirim Aleksandr Blokning “Rus moya – jena moya”, degan hayratlantirarli tashbehining tadrijiy hosilasi bo'lib, miyamga o'rnamashgandir bu fikr. Ko'p yillar ongim qatlarida yashirinib yotgan-u, mana endi yuzaga qalqib chiqayotgandir.

Yoshligimda qanaqasiga ona-Vataningni xotinim, deb aytishing mumkin, deya o'zimga qayta-qayta savol berganlarim esimda. Lekin javob topolmasdim. Bir kuni shu ishtibohimni rahmatli shoirimiz Rauf Parfiga yozg'irdim. Rauf

*Ona har qanday inson uchun,
har qancha qadrli bo'lmasin,
o'tmishdir, deb uqtirgandi
shoir.*

aka o'sha payt hech nima demadi. Daf'atanda xato fikr aytib qo'yishdan cho'chigan bo'lsa kerak, deb o'ylayman hozir.

So'zning she'rda qo'llangan asl ma'nosini tushunmasang, qiyin bo'ladi. Shoirning nima demoqchiligini anglayolmaysan, kishi. O'zingcha ma'no chiqarmoqchi bo'lsang, ba'zida biliming, ba'zida diding, ba'zida oddiygina til bilmasliging pand beradi. O'sha chog' menda ham shunday bo'layotgandi. Avvalo, rus tilini chuqur bilmasligim, rus ruhiyatini anglamasligim, uchinchidan, so'zning lug'atda o'qiganim o'z ma'nosiga yopishib olishim, to'rtinchidan, Aleksandr Blok timsollari to'g'risida juda kam tasavvurga egaligim xalaqit berayotgandi. Ancha vaqt o'tib Rauf Parfi shu she'rning tarjimasini e'lon qildi – “Rus – yorim”. Birdan ko'nglim joyiga tushdi. Aleksandr Blokning shu she'rda o'z yurtiga qarata “Qanday olib chiqay men seni tundan?” degan so'rog'i yurtni sevikli yor deb tushunilgandagina she'rxonning ko'ngliga yetib boradigan yo'lni ochar ekan.

Ya'ni, mening o'shandagi ishtibohlarimning mohiyat sababi timsol degan narsani chuqur tushunmasligim bilan bog'liq edi. Oddiy so'z narsa-hodisani atash mavqeyidan yuqori ko'tarilib, timsolga aylanishini anglagan onlarimdan she'riyatning sirli qasriga yo'l ochilganday bo'ldi.

Aleksandr Blok ijod qilgan o'tgan asrning yigirmanchi yillari Rus uchun tahlikali zamon edi. Do'st birodaridan, aka-ukasidan voz kechgan, qon-qarindoshlar barrikadaning ikki yog'iga o'tib olib, bir-birovi bilan qonli urushga kirgan mudhish falokat asrida azroil soyasi bir butun mamlakatni qamrab olgan, yamlab yutayotgan edi. Qora ajal sharпасi har yerda sang'ib yurardi. Jaholat bayrog'ini ko'targan qizil iblis qon bilan sug'orilgan

dalalardan har yili mo'l hosil ko'tarardi. Biloni-hoya, farzandlari qirpichoq bo'layotgan Rus zamini zulmatga sho'ng'igandi. Axir, suyuqli yoringni zulmat ichra tashlab ketmaysan-ku!

O'shanday bir zamonda Aleksandr Blok ona-Vatan iborasidagi "ona" so'zini "yor" so'zi bilan almashtirib, vaziyatni tasavvur va tasvir etdi. Baho berdi. Ona har qanday inson uchun, har qancha qadrlil bo'lmasin, o'tmishdir, deb uqtirgandi shoir. O'tmishni zulmatdan qutqarish, albatta, sharafli ish, biroq kelajakni zulmatdan qutqarib ololmasak, o'tmish yana qorong'ilik qa'riga cho'madi, der edi u. Kelajak yor bilan sobitdir, umrning davomiyligi yor bilan qovushishda. Yorni faqatgina bir tanmahram, ojiza dema, u senga kelajakni tug'ib beradi, der edi shoir. Yorni tashlab, o'zing ozodlikka chiqishingda hech qanday ma'no-mazmun yo'q, deb kuyinardi. Uning har so'zi shunday ramz-ishoralarga to'la edi. Timsollar shoiri edi u.

Aleksandr Blok inqilob yillari tahlikasini, yurt va millatni kutayotgan fojialar ko'lamini anglash va anglatish uchun tasvirda timsolga murojaat qilgan bo'lsa, xuddi shu vazifani o'zining ijodkorlik burchi, deb bilgan boshqa bir mashhur shoir – Vladimir Mayakovskiy so'zning egnidagi hashamdor libosini yechib tashladi. Yalang'och so'zning badanidagi titroqlarni ko'rsata bildi u. Tan olish mushkul, biroq uning so'z emas, aslida yurakdagi tuyg'u, atrofda kechayotgan jonli hayot muhim, boshqa hammasi o'tkinchi, degan qarashlari o'sha zamon she'riyatida ham inqilob qilgandi. Aleksandr Blok she'riyatda ustuvor etgan simvolizm o'rniga kelgan sochma va sarbast dunyoning oltidan bir qismini egallagan olaquroq yurtda she'ring aso-

---

*Nafaqat she'rda, hayotda
ham timsolni xush ko'rardi.
U aniq va ma'no doirasi
chegaralangan obrazni
qabul qilolmasdi.*

---

siy janriga aylandi. (G'afur G'ulom, Mirtemir kabi inqilob farzandi bo'lgan yosh shoirlarimiz ijodini sarbastdan boshlaganini eslang).

Professionalizm faqatgina vazn-turoq, obrazning timsol darajasiga ko'tirilishigina emas. U obyektini butun drammatizmi bilan tasvirlashning yangidan yangi yo'llarini izlab topish va ijodda qo'llash ham demakdir. Jumladan, sarbast she'r tuzilishida qofiya va vazn yaxlitligini yangicha idrok etishning bir yo'li bo'lgan edi. Shoir o'zi ishga solgan obrazning ortidan ergashmay, ruhini titratib turgan tuyg'uning izmiga yursa, uning suvratini chizish uchun badiiy ijodning noodatiy, noan'anaviy usullaridan foydalansa va bunda muvaffaqiyatga erishsa, tan olishga majburlamiz.

Bugungi o'quvchi Mayakovskiyning sho'rolarining jangari shoiri sifatida biladi, xolos. Holbukiy, Mayakovskiyda quyidagi kabi satrlar ham bor:

To'rtida kelaman degandi Mariya.

Sakkizda kelmadi.

To'qqizda kelmadi.

O'nda kelmadi.

Kelmadi,

Kelmadi,

Kelmadi.

Faqat voqea, faqat harakat bor bu satrlarni o'qigan chog'larim mening inja san'at sanalgan she'riyat haqidagi qanchadan-qancha tasavvurlarim ostin-ustun bo'lib ketganni aytib ado qilish qiyin. Keyin esa...

Keyin soat to'rtida kelaman, deb va'da bergan ma'shuqani soat o'nda ham intiq kutib o'tirgan oshiqni tasavvur qilar ekanman, hazrat Navoiyning mashhur "Kelmadi" radifli g'azalini yodga oldim. Kechqurun kelaman degan yorni sahargacha intiq kutgan, kelmayaptimikan degan umidda "lahza-lahza" yo'l qarab, intizor kutgan oshiqlar obrazi asrlar osha bir-biri bilan qo'l olib ko'rishganday bo'ldi, nazarimda. "Hayhot, – dedim, – bu dunyo nechog'li qadim, unda birona yangi narsa qolmabdi, hatto sho'rolarning baqiroq shoiri aytgan gap ham yangi emas". Keyin Mayakovskiyning hazrat Navoiyga tenglashtirib qo'yayotganimga o'zimning g'ashim

keldi. Qaytadan o'zimga xitob qildim: "Hayhot, bu dunyo nechog'li qadim, unda bironta yangi gap yo'qki, hazrat Navoiy aytib ketmagan bo'lsa!"

Mayakovskiy sayohat bilan Parijga borgan chog'da inqilob sabab yurtni tashlab ketgan knyaginya – malikalardan biri bilan tanishib qoladi. Tabiatan inqilobchi, o'ziga mahliyo bo'lib, o'zgalar ko'nglini tushunishni unutib qo'yan, mamlakatni yangitdan qurish uchun uni avval tag-tomiri bilan buzish kerak, degan aqidada sobit minbar shoiri bilan inqilobning dushmani sanalgan nazokatli malika o'rtasida sevgiga o'xshash bir holat ham yuz beradi. Mayakovskiy buni shunday tasvirlagandi:

*Yolg'iz sening bo'ying bo'yim bilan teng,
Qoshingni qoshimga, qani, tenglab tur.
Ushbu muhim oqshom to'g'risida men,
Kel, hikoya qilay odamday bir qur.*

(Bu she'rlarning tarjimasi go'zal. Biroq ular asliyatda yanada go'zalroq, shiddatliroq, maftunkorroq).

Mayakovskiy o'zini otdi. Usmon Azim bundan keyingi holatni shunday tasvirlaydi: "Hayron yuguradi muxlisbachalar. Men ming yil yashar edim o'shancha shuhratim bo'lsa!" Muxlisbachalar shoir shuhrat uchun yashamasligini, shunchaki, shuhrat deganlari unga haqiqat yo adashish yo'lidagi shaytoniy hamroh ekanligini tushunib yetish darajasida emasdi. Shoirning o'zi esa hukumatni bosib olgan g'addorlarga qo'shilib, baqirib-chaqirib yashaganidan so'ng, bir kun bo'lsa ham odamga o'xshab yashashni orzu qilgandi. Men ham "odamday bir qur" gapirib ko'ray, deya orzu-umid qilgandi. O'zi yashab turgan hayotda buning ilojini topolmay, chakkasiga to'pponcha tiragan edi.

Buni bugun tushunamiz. Biroq u aravasiga tushib, qo'shig'ini baralla aytib borayotgan tuzumning borar manzili insoniylikka zid ekanini, bu aravadan tushib qolishga endi kech bo'lganini anglagan chog'larida nimalarni o'yladi ekan? To'pponcha tepkisini bosayotgan lahzada-chi?..

Adabiyot ilmini o'qib yurgan chog'larim hozir nomini eslolmaydiganim bir rus munaqqidining kitobida Tolstoyning "Anna Karenina" romani

tahliliga duch keldim. Tolstoy o'sha zamon rus voqeligini, rus jamiyati a'zolarini Anna Kareninaning boshiga tushgan kulfat misolida tahlil va talqin etgan, deb yozilgandi kitobda. Jamiyatni shunday chuqur tahlil etish uchun eri bor ayolning boshqa bironi sevib qolishi, taqdiriga chora topolmay o'zini poyezd tagiga tashlashi kabi oddiy va jo'n voqea ham katta romanga material berishi mumkinligini anglaganimda Tolstoy dahosiga yana bir marta qoyil qoldim.

Go'yoki, Tolstoy biz hammamiz gunohga botdik, uyda o'zimiz sevmagan, bizni sevmagan yor bilan qolsak ham, ko'ngilning xohishiga ergashib, hammasini tashlab ketsak ham, baribir, xato qilamiz. Oldimizda ikki yo'l bor va ularning har ikkisi ham muqarrar jarlikka olib boradi, demoqchi bo'lardi. Romandan o'zimcha xulosa chiqarib, garchi, roman qahramonlari hayotda mag'lub bo'lsa ham, o'tmish kelajak ramzi bo'lgan poyezd g'ildiraklari tagida qolib halok bo'lsa ham, yangi va biz kutmagan kelajak bir urinishda to'xtatib bo'lmaydigan poyezd timsolida bostirib kelmoqda, der edim.

Lekin...

Lekin ko'chada xayol surib ketayotganingda ortingdan biron kelib, og'ir so'yil bilan boshingga tushirgani kabi garangsitib qo'yan fikr munaqqidning tahliligina emasdi. Munaqqid Tolstoyning tilidan keltirib o'tgan "Anna bu – mening o'zim", degan birgina jumla edi.

Keyin, juda keyin tushundim bu jumlaning ma'hisini.

Tolstoy o'zining shaxsiy hayotini, fikr-qarashlari dunyosini tahlil qilib ko'rib, nafaqat butun boshli rus jamiyatini, hatto o'z hayotini ham o'zgartirishga qodir emasligini anglab yetgach, taqdir bitigi, bizning ixtiyorimizga zid o'laroq, osmonlarda yozilishini tushunib, o'zini o'ynashga ishonib, ersiz qolayotgan ayol kabi tasavvur etgan, dedim bir kuni o'zimga qat'iy ravishda. Shu fikrga o'zim ham ishondim. Keyin, yo'q, u o'ynashga emas, muhabbatiga ishongan edi, afsuski, bu muhabbat uni jarlikka tortib ketishini avvalboshda sezmagani, faqatgina "Anna Karenina" romanini yozib tugatgandagina shunday ishtibohiga o'zi ham amin bo'lgan dedim.

Havaskorlik ayb emas. Bir umr havaskor bo'lib qolish ayb.

Shu boisdan, “Anna bu – mening o‘zim”, deganda naqadar haqli edi u.

Mening muhabbatim hamma uchun buzulgan bo'lib ko'rinadi, holbuki, ko'nglimni bilmaysiz, uning qanchalar buyuk muhabbat olovida lang'illayotganini ham tushunmaysiz, eng alam qiladigani, buni mening seviklim – vatanim Rossiya ham tushunmaydi. Uning o'zi menga bir o'ynash kabi qaraydi. Shu o'ynashidan qutulib ketolmayotgani uchun o'zini koyiydi va yana quchog'imga qaytib kelaveradi, deb o'ylagan Tolstoy.

Shunday dedim va o'ylarimni uzoqdan aylantirib kelib, yana xulosaladim: Anna Karenina Tolstoyning o'zi bo'ladigan bo'lsa, demak, ma'shuqaga munosib bo'lmagan yor obrazi sanalgan Vronskiy timsolida Rossiya degan ulkan mamlakatni tushunish lozim (mana, qayerda Aleksandr Blok ishlatgan “rus – yorim” degan tashbehning ildizi!). Rus jamiyati Tolstoyni qabul qilmadi, podsho uning asarlarini taqiqladi, cherkov dahriy deb e'lon qildi, hatto bir vaqtlar jonidan ortiq sevgan xotini erining ortidan poyloqchilik qildi... Anna Karenina o'zini poyezdning tagiga tashlagan edi, Tolstoy esa umri poyonida poyezdga minib, yaqinlarini tark qildi...

Romanni o'qiyotganda biz Anna Karenina-ning hayotiga oshno, qayg'ulariga sherik, dardiga hamnafas bo'lamiz. Vronskiy shunday inja qalb egasi bo'lgan ayolga munosib emasligidan azoblanamiz, hissiz va subutsiz er jonivorning Annaga Vronskiydan ham ko'ra begonaroq ekanini anglab, battar qiynalamiz. Nahotki chora yo'q, deb osmonga boqamiz.

Faqat roman mutolaasidan juda yiroqlashganimizda, Anna va Vronskiyning ziynatsiz muhabbati tafsilotlari xotiramizdan o'chib ketgandagina, Tolstoy qog'ozga bitgan ulkan

haqiqatga yaqin kelamiz. O'sha zamon rus jamiyati uchun Anna Karenina toza qalb ramzi, bokiralik timsoli edi. Lekin sassiq araq va uning shaltag'iga botgan bu zamonga bunday toza qalb, bokiralik kerak emas edi. Har qanday zamon har doim ifloslarni suyadi va ularning oshig'ini olchi qilib qo'yadi.

* * *

Tolstoy professional adib edi. Oilaviy mojarodan ham buyuk ma'nolar chiqara bilardi.

Tolstoy har qanday obrazni timsol darajasiga ko'tara olgani uchun ham dahol..

She'r esa yoshlikning hasmi.

Yosh shoirlar she'rni turli qiynoqlarga solib ko'rishadi, so'zlarni o'zga ma'noda qo'llashadi, satrlarni sindirishadi, eshitilib turgan ohangni buzishadi, hamma aytib kelgan eng ko'hna qo'shiqqa ham yangi nag'ma bog'lashga urinadilar. Bularning hammasi mumkin bo'lgan ishlar. Biroq shunday yo'l tutish professionallik bo'lgandagina yarashadi.

Havaskorlik ayb emas. Bir umr havaskor bo'lib qolish ayb.

* * *

“Men, men!” deyish kasali bizning ham boshimizdan o'tgan.

* * *

Ustoz, – deb so'radi bir kuni shogirdlikka da'vogarlardan biri. – Realizm adabiyotning cho'qqisidir, degan gapga qanday qaraysiz?

– To'g'ri qarayman, – dedim. Keyin biroz tushuntirgan bo'ldim: Adabiyot san'atning bir turi, san'at esa go'zallik demakdir. Dunyoda eng go'zal narsa nima? Albatta, haqiqat. Haqiqatdan go'zal narsa bo'lmaydi olamda. Binobarin, haqiqatni yozmoq, go'zal yozmoqdir, deya xulosa qilsak ham bo'ladi.

– Demak, realizm adabiyotning cho'qqisidir, degan gap to'g'ri ekan-da, – deya qaytalab so'radi shogirdlikka da'vogar.

– Realizm hayotni real holicha, bor bo'y-basti bilan tasvirlashdir, desak, sizning aytganingiz to'g'ri.

– Demak, asarlarda faqat rost gapni yozish kerak, – deya gapimni xulosaladi u.

– Avvalo go‘zal yozish kerak, – dedim shogirdlikka da‘vogarning g‘alchaligidan asabiylanib.

– Go‘zal yozsangiz, demak, haqiqatni yozgan bo‘lib chiqasiz.

– Haqiqat va go‘zallik bir narsa emasmi?

– Oddiyroq tushuntiraman: haqiqat go‘zaldir, go‘zallik haqiqatdir. Bunisi aniq. Lekin yana bir narsani biling – hamma haqiqat ham go‘zal emas, deylik, ko‘pchilikning ichida gaz chiqarib yuborsangiz, bu sirayam go‘zal ish emas. Va shuningdek, atrofqa qarasangiz, yolg‘onning ham ko‘p hollarda go‘zal bo‘lishini ko‘rasiz. Adabiyot nuqtayi nazaridan qaraganda keyingi holat – yolg‘onning go‘zalligi asliy hisoblanmaydi. Demak, yolg‘onga har qanday holatda ham go‘zallik deya qaralmasligi lozim.

– O‘zimizning lof adabiyotga kirmaydimi?

– Lof go‘zal, shuning uchun ham u adabiyotning bir qismi. Qolaversa, lof, bu teskarisiga aytilgan haqiqatdir.

* * *

Yuqorida yozganlarimni nechanchi marta-dir o‘qib chiqayotganimda labimga tabassum yugurdi. Talaba chog‘larim o‘zimning ham xuddi shu savolni berganim yodimga tushdi. Faqat men bu taxlit savolni o‘zimdanda so‘ragan va shunday javob aytgan edim: “Go‘zallik mukammallikdir. Faqat haqiqatgina mukammal (chunki unda o‘ziga o‘zi zid o‘rinlar bo‘lmaydi). Demak, faqat haqiqatgina go‘zaldir. Lof esa ortiq darajada bo‘rttirilganidan yolg‘on bo‘lib ko‘rinadigan haqiqat, xolos”.

* * *

Sevar yorimiz she‘riyat bo‘lgan talabalik chog‘larimiz matbuotda yangi chop etilgan har qanday she‘rni ming chig‘iridanda o‘tkazardik. Chori Avaz, Shodiyor To‘ra (har ikkovi boqiylik dunyosiga ketdi – Alloh rahmatiga olgan bo‘lsin), men boshimizni boshimizga urishtirib, o‘zimizga ma‘qul tushgan she‘rning tit-pitini chiqarardik. Avvalasi, she‘rni she‘r qilib turgan jon tomirini topishga intildik. She‘rdagi sehrning manbasini

kashf qilishga urinardik. Mabodo, she‘rda vazn saktaligi, qofiyaning ochligi kabi juz‘iy kamchiliklar uchrab qolsa, “Qanaqa shoir bu, oddiy vaznni to‘g‘rilashga iqtidori yetmaydimi, yaxshi qofiya topolmasang, nima qilasan shoir nomini ko‘tarib”, deganga o‘xshash taaddi-yu iddaolar tilimizning uchidan to‘xtovsiz uchib chiqardi.

Har obrazni oxirigacha tahlil qilib ko‘rardik. Kuchimiz yetganicha talqin qilardik.

Bir tuni Xurshid Davronning yangi e‘lon bo‘lgan she‘rini muhokama qilganimiz esimda. Hayotdan erta ketgan yosh rassom Shuhrat Abdurashidov xotirasiga bag‘ishlangandi u. Lekin o‘sha she‘rni ko‘chirma nusxadami, biron nashrdami o‘qiganimizni eslolmayapman, shu bois uni yodimda qolgan shaklda keltiraman:

Biz shunday yashaymiz!

Sevib may, chog‘ir,

Qonun-u rasmga telba-teskari.

Biz ming kutishga rozimiz, axir,

Daraxt shoxlarida bargday o‘sgani.

Bizni yozibdi, dedik. Juda aniq-tiniq, sodda va ravon, ichkaridagi yuragimizni tashqariga chiqarib, eldan yashirmoqchi bo‘lgan mohiyatimizni oshkor qilib yozibdi, dedik. (Axir, johiliyat zamonlari, o‘zimiz ham may va chog‘ir bazmlarini sevar edik-da). “Qonun-u rasmga telba-teskari” ekanimiz ham rost, chunki biz erkinlikni, mutlaq erkinlikni sevamiz, qonunlar ham, odat-u rasmlar ham, aslida, ko‘kka talpingan yuragimizning qanotiga urilgan tushov, dedik. Keyin o‘zimizni to‘g‘riladik: tushov oyoqqa uriladi, aniqrog‘i, bog‘lanadi, qanotni qayiradilar yoki uchini kesib qo‘yadilar.

Shoirning “ming kutishga” deb yozganida ham ma‘no, ham vazn saktaligi bor, satrga bir bo‘g‘in yetishmayapti, “ming yil kutishga” bo‘lishi lozim edi, deb munozara qilishdik. Bu yerda shunchaki xato ko‘chirilgan, “yil” so‘zi tushib qolgan, dedi shoirni oqlab Chori Avaz.

Men aytdimki, balkim shunisi to‘g‘ri bo‘lgan-dir, ming yil kutish deyilsa, ma‘no o‘sha ming yil bilan chegaralanib turaveradi, uni boshqa, yanada go‘zalroq, teranroq ma‘nolarga burish qiyin. Yil degan so‘zni olib tashlasang, o‘quvchi

xayoliga erk berishi mumkin, ming kutishda yil ma'nosidan tashqari ming xil usulda, ming xil holatda, ming iztirobda kutishni ham tasavvur qilsa bo'ladi, qolaversa, ming umid bilan kutish, degan ma'no ham chiqadi bu satrdan. Bu talqin uchovimizga ham yoqdi. Shunga kelishdik...

Kelishuvni Shodiyor To'ra buzdi.

– Noto'g'ri aytayapsizlar, – dedi u hozirgina o'zi ham shu talqinni qo'llab turganini esdan chiqarib va har ikkovimizga bir-bir qaradi. Kuldondan yarmigacha chekib, keyin o'chirib qo'yilgan sigaret qoldig'ini oldi. Qaytadan tutatdi. Chuqur tortdi. Tutunni burnidan pishqirtirib chiqardi. Keyingina so'zida davom etdi: – Noto'g'ri aytayapsizlar! Siz ta'kidlagan kutishga oid usul, holat, iztirob va hokazolar til nuqtayi nazaridan abstrakt ot, bular qandaydir mavhum tushunchalarni atab turibdi. Bilasizki, voqea va harakatlarni makon va zamonda sodir bo'ladi. Yil so'zi makonga emas, zamonga oidligini unutdingiz! Ming yilda kutishning million... – Shodiyor shu yerda so'ziga ishtiboh qilib, bir zum taraddudlandi. – Ming yilda kutishning million turi va holati sodir bo'lishi mumkin.

Bahsimiz qaytadan boshlandi...

“Daraxt shoxlarida bargday o'sish”, degan tashbeh bizga ayniqsa yoqqan edi. Sirliligi, mavhumligi bilan yoqqandi. Illo, biz o'zimiz hali kelajakdan nima kutayotganimizni tuzuk-quruq anglamaydigan yoshda edik. Bilganimiz – kelajak bizniki, degan shiornamo gap edi. Garchi, yashayotganimiz zamon bizniki bo'lmasa ham, bor-yo'g'i ertangi kundan umidvor talaba bo'lsak ham, qamoqxonaga o'xshatib qurilgan yotoqxonaning uzun koridoriga chiqib, Sherali Jo'rayev ijrosidagi “Zamon-zamon, bizning zamon, davron bizniki”, degan qo'shiqni jo'r bo'lib aytadigan paytlarimiz edi. Shu qo'shiqni aytar va shunday ekaniga dil-dildan inonar edik. Inonchimiz susaygan damlarda “Bizni kutayotir ajib kelajak”, deya she'r aytishni boshlardik. Biroq o'sha ajib kelajakni hali tasavvur qilolmasdik. Yosh edik va oldimizda hali ming yil umr borday tasavvur qilardik o'zimizni.

U chog'lar o'lim bizlarga begona edi. Qornimiz och bo'lsayam, ko'ngil to'q edi.

Shu boisdiki, ulkan daraxtning baquvvat shoxlarida bargday o'sish, barg kabi shivirlab bo'lsa ham o'z so'zimizni aytish, ayni chog'da, teran ildizlari zaminga mahkam yopishgan qudratli daraxtning farzandi bo'lish, kun kelib, bargday uzilib ketsak ham, daraxtimiz yashab qolaverishini ich-ichdan tuyish o'zgacha bir farah bag'ishlar edi.

Biz yolg'izlikdan qo'rqardik. To'da bo'lib yurardik. Va shuning barobarida “Men, men”, deya hayqirardik. Yagona bo'lishni xohlardik. Barg yagona va bir butun vujud bo'lib tuyulgandi o'sha on bizga. Va shuningdek, bargni tutib turgan baquvvat shoxlar, zamindan oziq oladigan tomirlar borligi ko'nglimizga xotirjamlik indirdi. Afsuski...

Birovimiz shoir bo'lib, so'zning tub ma'nosiga yeta boshlagan chog'larimizda hayotdan juda erta ketib qolishimiz mumkinligini; boshqamiz maktab o'qituvchisi oladigan maoshga oila tebratolmay, o'n yillab o'zi kabi xastahollarning uyida paxsakashlik bilan umrguzaronlik qilishini, nihoyat, ko'nglini qiynab yashaganining evaziga kasal-pasal bo'lmay, hech qursa, bir-ikki kun to'shakda yotmay, boqiy dunyoga ketib qolishimizni; men esa qanotlari kesib tashlangan qush kabi sho'ppayib, osmon orzusi bilan umrim o'tishini bilmasdim u paytlar.

Oradan ko'p yillar o'tgach, qaydadir Xurshid Davronning ushbu she'riga yana ko'zim tushdi. Bir satr o'zgaribdi:

*Biz ming yil kutishga rozimiz, axir,
Tayyor turib yurtni yovdan to'sgani.*

Chori Avaz oramizdan ketgandi bu choqlar. Shodiyorga qo'ng'iroq qildim.

– Xurshid Davronning bir she'ri bor edi-ku, biz yaxshi ko'radigan: “Biz shunday yashaymiz, sevib may, chog'ir, Qonun-u rasmga telba-teskari”, deb boshlanardi.

– Biz haliam shunday yashayapmiz, – dedi uyoqdan Shodiyor. – Boshqacha yashashning ilojiyam qolmadi.

Shodiyor uzoq jim qoldi, mening nimadir deyishimni kutdi, chog'i. Men ham indamadim.

Nihoyat, Shodiyor tilga kirdi:

– Lekin men bu she’ni unutibman, kechirasiz, do’stim.

Negadir o’ksindim. Men bilgan Shodiyor boshqa odamga aylanib qolganday tuyuldi nazarimda. Huv, bir yili ayni bahor palla Shodiyor omikiga borganim, kajavali motosiklga besh kishi mingashib, Oqto’vga chiqqanimiz, gul-u chechakga burkangan bepoyon qirlar bag’ridan borayotganimiz mahal uning qulochini keng yozib, “O, asal havoni to’yib sipqordim”, deya Abduvali Qutbiddin satrini o’qigani yodimga tushdi.

O’shanda uning g’adur-budur yo’lga uchib tushishidan hadiksirab, yengiga mahkam yopishgandim. U esa bu xavfga parvo qilmay, qulog’imga qichqirgandi: “Oshna, havodan nafas oladilar, degani yolg’on. Hechqursa, mana bunday havoga nisbatan shu tushunchamiz yolg’on. Bunday havoni may ichayotganday to’yib-to’yib sipqorish kerak!” Shularni esladim-u o’shanda havoda haqiqatda ham asal hidi ufurib turgani, keyin jildirab oqayotgan keng soy bo’yida dasturxon yozib, bir dunyo shishani chekkaga dumalatganimiz lip etib xayolimdan o’tdi.

Shu xayol ko’nglimga quvvat berdimi, “Shoir she’ming bir satrini o’zgartiribdi, “Daraxt shoxlarida bargday o’sgani”, degan jumla o’rniga “Tayyor turib yurti yovdan to’sgani”, deb yozibdi”, dedim. “Nimasiga ajablanasiz, dedi Shodiyor uyoqdan bosiqlik bilan. Shoir ma’noni konkretlashtiribdi-da”. To’g’ri, konkretlashgan, lekin shuning barobarida satrning sehri, jozibasini ham yo’qolgan. She’rda sehr bo’lmasa, uning she’rligi qoladimi?

Shodiyor yana ancha vaqt jim qoldi. Nimalarnidir eslashga urinayotganini, lekin aynan o’sha bahslarimiz yodiga kelmayotganini sezdim. Vaqt hamma narsani o’zgartiradi.

Birovning kuyiga raqs tushayotgan odam o’z qo’shig’ini unutishga majbur bo’lar ekan.

– Hammamiz hayotga moslashayapmiz, oshna, – dedi u umumiyroq qilib. – Bugungi zamonga sehr yot, mavhumlik dushman. Zamonimiz konkret gapirgan, konkret natija ko’rsatgan odamlarni suyadi. Xurshid Davron ham zamonga suygunchik bo’lishni istagan bo’lsa, buning nimasiga ajablanasiz.

– Ajablanayotganim yo’q, – dedim xafa bo’lib. – Men ham konkret gapiryapman. Shoir to’rtlikning oxirgi satrini o’zgartiribdi, deyapman, xolos...

Shu suhbatdan so’ng adabiyot haqida deyarli yozmay ketdim. Lekin yozishni butunlay tashladim, desam yolg’on bo’ladi. Rahmatlik ustoz Mahmud Sa’diy har uchrashganimizda “Sen adabiyotga xiyonat qilding, yozmay ketding”, deganida ichim g’imirlardi. Biroq hayotda mening ham tashvishlarim bor edi. Yuragimni adabiyotga bersam, bola-chaqalarim och qolib ketishini sezardim. Shu bois men ham ko’p vaqtlar zamonning aravasiga chiqib, so’zlari o’sha bo’lsayam, endi unga boshqa ma’no yuklab, “Zamon-zamon, bizning zamon, davron bizniki”, deya qo’shiq kuylab yurdim. Birovning kuyiga raqs tushayotgan odam o’z qo’shig’ini unutishga majbur bo’lar ekan.

Mana, bugun yozyapsiz-ku, deysizmi?

Konkret sababi: bolalarim katta bo’lib qoldi, ular, o’zingiz yaxshi ko’rgan ish bilan shug’ullaning, deydi, ro’zg’orning tashvishini bizga qo’yib bering, deydi. Shundan g’ururlanaman. Kichkinam xorijda o’qidi, hozir o’sha yoqlarda ishlab yuribdi. “Ota, deydi u ham, boshqalarning gapiga e’tibor bermang, hayot sizniki, o’zingiz xohlaganday yashang, yozgingiz kelsa, yozing. Har kim o’zining hayotini yashaydi. Birovlar kutganday yashashga urinmang. Hayotning ma’nosini yozishda deb bilsangiz, demak, yozing!”

Lekin yozish uchun xuddi shu konkret sabab chin sabab emasligini o’zim yaxshi bilaman. Buyog’iga el qatori o’zimning kayfimni surib yashasam ham bo’ladi. Biroq... adabiyot vazn bilan turoqni tushunmaydigan, tan olmaydigan bir to’daning qo’lida qolib ketayotganini o’ylasam, Xudo bekorga mening umrimni do’stlarimnikidan uzunroq qilmagandir, deb xijolat chekaman.

Uyoqqa borsam, senga oz-moz bilim bergandim, uni nelarga ishlatding, deb so'roqqa tutsa, nima javob aytaman, deya tashvishga tushaman. Qo'rqqanimdan qo'limga qalam oldim, desam, sizga yolg'on, Xudoga chin.

Dunyoning avvali so'z edi. Yaratganning birgina "Bo'li" degan so'zi bilan dunyo, dunyoning zarrasi bo'lgan biz ham bo'ldik. Allohning zoti va sifoti haqida o'ylash, gapirish joiz emas, deydilar. Lekin Alloh dunyoni so'z bilan yaratgani aniq ekan, biz kabi so'zning xizmatkori sanalmish kishilar unga xiyonat qilishimiz kechirilmaydi.

* * *

Keyingi vaqtlar "Boshqalar ham shuni anglayaptimikan?" degan savol tez-tez xayolimdan o'tadigan bo'lib qolgan.

* * *

Darvoqe, Abduvali Qutbiddin.

Men filologiyada, u jurnalistikada o'qirdik. Dorilfunun ulug' dargoh emasmi, bir-ikki yil yo'llarimiz kesishmagan. Qolaversa, yuqorida yozganimday, o'zimizning kichik davramiz bor edi. "Ulfati se'ni or bilmasdik, maqolni tan olmasdik, "ulfati chor" bo'lishni istamasdik. Inson o'zi bilan yolg'iz qolishi lozim bo'lgan tunlarni-da adabiyot haqidagi adoqsiz suhbatlarda kechib o'tardik. Lekin kunduzlarimiz bo'lak edi. Mening boshqa shoir jo'ralarim, akalarim, do'stlarim bor edi. Kunduz shularning yoniga ketardim. Ba'zan bu kunduzlar tunga, keyin tongga ulanardi. Qaytib kelib, to'lib-toshib gurung berardim.

Chori Avazning xonasiga qamalib oladigan odati bor. Tonggacha she'r yozib, o'chirib, qayta yozib chiqadi. Kunduzi esa u ham o'zga do'stlari yoniga ketadi, allaqanday to'garaklarga qatnashadi, ulardagi bahs-munozaralarda ishtirok etadi. Izdihom oralab, o'z yo'lini topishga intiladi. Faqat Shodiyor, faqatgina Shodiyor kunduzlari hech qayerga bormaydi. Darsdan bo'shagan onidan bizni kutib o'tiradi. Biz esa allaqaylarda daydiymiz. Tundagi adoqsiz suhbatlarga mavzu izlab yurdik-da, jo'ra, deymiz qaytib kelganimizda. U to'nini teskari kiyadi. Odam o'zini atrof-dan izlamaydi, o'zining ichidan izlaydi, deydi u.

Biz uning bu gapini "dono"likka yo'yamiz va kulib qo'ya qolamiz.

(Aslida, u hammamizdan donishmandroq bo'lganini bugun fahmlayapman).

Ichindagi ichindadir, degan o'git hali bizgacha yetib kelmagan. Biz hali mavlono Jaloliddin Rumiyni tanimaymiz.

Rumiy deganda uning o'zini emas, Radiy Fishning kitobini eslaymiz, xolos. Biz sharqliklarga bir g'arblik bir sharqlikni tanishtirmoqda, deya o'zimizcha millatchilik qilamiz.

* * *

Abduvali Qutbiddin deyatuvdim.

Abduvalining bir balladasi bor edi. Shumroq, quvroq bir kishi qimor o'ynab o'tirib, atrof-dagilarga o'tgan-ketgandan gurung beradi. Hamma qiziq gaplarga andarmon bo'lganida uning qartasi o'yinni yutib olaveradi. Shu balladani o'qisam ham, eshitsam ham, qahramonning hikoyani shartta to'xtatib, "Uch so'm cho'zing qulusga" degan joyida maza qilardim. Balladaning syujetini to'xtatib qo'ygan shu bir satr, aslida, asardagi dramatismni chuqurlashtirib, joziba bag'ishlab turibdi, deb Abduvalining o'ziga uqtirishga urindim. Abduvali yoyilib kulardi. She'rini o'zidan ham ko'proq yaxshi ko'rgan muxlis topganidan quvonib, tebranib-tebranib yangilarini o'qirdi.

Ancha keyin shu balladani eslashib, Abduvalining o'zidan "Asli, o'zingiz qimor o'ynaganmisiz?" deb so'radim. Ba'zan-ba'zan rolga kirishni xohlab qoladigan do'stim aytdiki, "Biz shu gunohni qilg'onmiz, shunday aybimiz bo'lg'on, vallohki, keyin bu maqomdin o'tib ketgonmiz". Hazilni bas qilib to'g'ri aytsangiz bo'lmaydimi, dedim. "Rosti, oshna, qimordan qo'rqaman, – dedi Abduvali. – Munday o'ylab ko'rsangiz, hayotning o'zi qimorga o'xshaydi. Hammamiz yutib olishning ilinjida yuramiz. Qilayotgan ishlarimiz ham qimorbozning oshiq otishiga o'xshab ketadi. Bir ishni boshlab qo'yamiz-u, keyin yuragimiz taka-puka bo'lib turadi, olchimi-chikka deb". Men oddiy savol so'radim, siz esa yana tagdor-u tukdor javob aytayapsiz, dedim xafa bo'lib (Shunaqa, arzimagan narsalarga ham araz uradigan, boshqalar nazdida besabab xafa bo'lib qoladigan

odatim bor). O'ynaganman, keyin tashlab ketganman, desangiz ham bo'ladi-ku!

“O'zingizga qarshi borayapsiz, – dedi Abduvali. – O'ynaganimni bilib turibsiz, bilib turib yana so'rayapsiz. Chunki sizni nega buni tashlab ketganim ko'proq qiziqtiradi. Rosti, ko'p o'ynaganman, o'ynaganimda ham oshiq otmaganman, o'zimiz kabi havaskorlar davrasida qarta chiyilab ko'rganim rost. Faqat, o'sha onlardan esimda qolgani shuki, qimorda yolg'iz va yagona bo'lgan yutuq va yutqiziq degan tushunchalar bor. Yarim soatmi, bir soatmi o'ynagandan keyin sezasizki, hayotning ma'nosi ham faqat yutish yo yutqizishdan iborat bo'lib qolarkan. Dunyo torayib ketarkan. Tor joyda esa, o'zingiz bilasiz, boshingni egib, yelkangni qisib yurishing kerak. Men bunday chegaralangan hayotga ko'nikolmayman, do'stim. Menga kenglik kerak. “Voh” deb hayqirsang, hayqirig'ing tog'larga urilib, aks sado bo'lib o'zingga qaytmasa, tog'ga chiqishdan ne ma'no?! Men yuragimning titrog'ini, undagi

tuyg'ularning shovurini eshitib turishim kerak. To'g'ri, qiziqib ketgan payting qimorda ham yurak titraydi, lekin yurakning faqat pul deb titrashi odamni charchatadi”.

Abduvali bir zum jim qoldi. Nazarimda u qachonlar o'ylagan gapini emas, aynan hozir kallasiga kelgan fikrlarni aytayotganday tuyuldi. Unga, huv, o'sha, olis yoshlikda qolib ketgan tentakligini eslay turib, bu tentaklikdan qutulishiga qimorda omadli yo omadsiz bo'lgani emas, qiziqishi kasallikka aylanmay, o'z-o'zidan o'tib ketgani emas, o'zini bu gunohdan tiyishga intilgani emas, hattoki, irodasini ishga solgani ham emas, insonga, aynan shoirga kenglik kerakligi haqida keyin tushunib yetgan falsafani gapirish maroqliroq edi, nazarimda.

Abduvali she'rga aniq-tiniq ma'no beradigan obrazlarni yoqtirmasdi. Ishora tili bilan so'zlardi u. Ba'zilar uni so'fiy shoir, timsollar shoiri deb ham aytadi. Mumkin.

Lekin mumkin degani aniq shunday degani emas.

Abduvali so'fiylarga o'xshab yozardi, desak qisman to'g'ri bo'ladi. Katta bobosi tariqatning piri murshidi bo'lgan bo'lsa ham uning o'zi so'fiy emasdi. So'fiylar sinf sifatida tugatilgan zamonlarda yashaganmiz, axir. Uning qonida o'tgan so'fiy bobolarimizning jazbasi goh-goh g'ulg'ula qilib turardi. Shunisi aniq.

Abduvali o'n to'qqizinchi asr farang simbolistlariga o'xshatib yozishga harakat qiladi, desak ancha to'g'ri bo'ladi. Chunki u ramz bilan, timsol bilan gapirishni sevar edi. Nafaqat she'rda, hayotda ham timsolni xush ko'rardi. U aniq va ma'no doirasi chegaralangan obrazni qabul qilolmasdi. Istardiki, uning obrazlarini har kishi o'zi xohlaganday tasavvur etsa va ulardan o'zining aqli yetgan darajada ma'nolar chiqarsa. Muxlislar uning she'ridan qancha ko'p ma'no topsa, u shunchalik ko'p xursand bo'lardi.

Aniq aytish mumkin bo'lgan bitta gap bor: Abduvali havaskorlik bosqichini o'tamagan.

U birdaniga professional shoir bo'lib tug'ilgan edi. Baxti ham, fojiasi ham shunda edi.

Uning she'ri timsolga qurilgan, lekin bu timsolning mag'zini chaqishga urinish, botiniy

ma'nosini axtarish har doim ham shart emas. Axtargan odam adashib ketadi. Chunki timsolning ming xil ma'noga burish mumkin.

Abduvali o'zi yashab turgan makon va zamonnini, jamiyat va shaxsni yurakning tub-tubidan his qilardi. Nimani his qilsa, shuni yozardi.

U dunyoni ko'ngil ko'zi bilan ko'rardi. Xayol otiga minib, dunyoning eng tepasiga, koinotga chiqib olib, siz-u biz yashayotgan zaminga nazar tashlar edi. O'shanda bizning dolzarb tuyg'ularimiz unga juda mayda ko'rinib, atrofimizda biz hozircha ko'rmayotgan, ko'rolmayotgan dolg'alar o'sib, vahshatli girdobga aylanib borayotganini sezib, azoblanardi. O'sha yuksaklikdan turib bizga o'zimizni ta'riflab berardi.

Ba'zida u ko'ngil qa'riga sayohat qilardi. O'sha yerdagi tushuniksiz tuyg'ularning suvratini chizardi. So'zga aylangan voqelikni esa tushunish oson. O'z ko'nglini tushungan odam o'zgalarni ham oson tushunadi. Biroq..

Abduvalini har kuni osmonga chiqib, keyin ko'ngil qa'riga qaytib tushish tashvishi horitib qo'ydi. Hayotda ko'p kasal bo'ldi.

* * *

Shubert otlig' buyuk kompozitor bo'lgan. Avstriya poytaxti Venada yashagan. Yoshlik chog'lari o'zi kabi yosh shoir bilan ko'p qavatli uyning tomi tagidagi bir xonali kunjakni ijaraga olib yashagan. Shubertga ijod uchun royl kerak edi, roylalni esa tunlari chalib bo'lmaydi, qo'shnilar janjal ko'tarishadi. Yarim tunda ko'ngliga musiqa oqib kirsam, u alam bilan boshini ko'rpaga burkagan.

Unga ijaradosh shoir uzoq vaqt ish topolmay, sarson yurgan, keyin senzura ishga kirgan – kunduzlari erkin fikrni bo'g'ib, tunlari ozodlik haqda she'r bitgan. Shubert har tun boshini

---

Eng yomoni, biz ham shunday safsatalarga ishonib katta bo'lgan ekanmiz.

---

ko'rpadan chiqarib, alam bilan lab qimtigani yozib o'tirgan shoirmi kuzatgan. Bir tong ko'chadagi shovqindan uyg'onib ketgan, ochiq darazadan tashqari qarasa, hamxonasi yerda chalpak bo'lib yotibdi. Ishi boshqa yoqqa, ko'ngli boshqa yoqqa tortgan shoir asabiy zo'riqishga dosh berolmay, o'zini derazadan tashlagan ekan.

* * *

Adabiyotga, xususan, she'r va she'riyatga minglab, o'n minglab ta'rif berilgan. Tabiiyki, men ham shularning yoniga o'zimning ta'rifimni qo'shganman. Balkim, bu ta'rifni ham allaqayerlardan o'qib olgandirman, axir, dunyo qadim-ku.

Shu uchun jumlaning quyidagi tarzda boshlay qolay: she'r va she'riyatga shunday qarash bor – shoir bir umr o'zini tushunishga, keyin tushunganini o'zgalarga tushuntirishga urinib yashaydi, hatto, o'zimni tushunib yetdim, deya o'zgalarga tushuntirayotganda ham u o'zini tushunishga urinayotgan bo'ladi. Mabodo, bo'ldi, men o'zimni va dunyoni tushunib yetdim, endi dunyoni men tushunganim kabi tushuninglar, desa, shu onda u shoir sifatida o'ladi. So'zbozga aylanadi.

Abduvalining shunday satrlari bor:

*Ortimda cho'l dedim, ko'rsam, Badaxshon,
Qadimiy tangaday behamyon, beshon.
O'zimni izlasam – mendan yo'q nishon,
Al-amon men qayda,
Sim-sim-ey, sim-sim.
Mabodo aldasam qo'llarim sinsin.*

Bu she'r yozilib, chop etilganida hali sho'rolar saltanati oyog'ida mustahkam turgan edi. Biroq oshkoralik degan g'alati harakat ham boshlanib, nafaqat shaxslar, butun boshli millatlar ham o'zini, o'zligini anglash harakatiga tushgandi. Ayniqsa, biz kabi ong-shuuri sho'ro mafkurasi bilan sug'orilib, o'zligi unuttirilgan avlodga qiyin bo'layotgandi. Ortimizda cho'l, deya burilib qarasa, Badaxshon kabi ulkan tog'lar ko'kka bo'y cho'zib turganini ko'ra boshlagandik. Suyanadigan tog'larimiz borligidan g'ururlanib, o'zimizga boqsak, "qadimiy tangaday behamyon va beshon" yurganimizni anglardik. Tarix bor, yurt bor, Vatan

So'zni yurakdan sitib olishning, sudrab chiqarishning, keyin unga bo'yin egishning o'zi bo'ladimi?

bor, faqat biz yo'q edik, o'zimizni topolmayotgan edik: "O'zimni izlasam, mendan yo'q nishon". O'zimizdan so'rar-ko'rar edikki, "Men qayda?"...

She'ra butun boshli bir avlodning juda ichkin hayoti o'z ifodasini topgandi, go'yo.

Shunday inja tuyg'ularga qorishgan, yurakning tushuniksiz titroqlarini so'zga ko'chirgan, yangicha va hech kimnikiga siyog'i-da o'xshamagan she'rdan ijtimoiy ma'no qidirmang, deyishni istaguvchilar, albatta, topilishi mumkin. Ularga javobim shuki, men lirik she'rdan ijtimoiy ma'no qidirib, yo'q narsani qulog'idan tortib chiqarib kelayotganim yo'q. Men o'sha davr ziyolilarining, ayniqsa, yoshlarining yuragida hokim bo'lgan tuyg'ular haqida gapiryapman.

Bizning tanglayimizni "lenin", "partiya" degan so'zlar bilan ko'tarishgan. Yosh ko'nglimizni oktyabryat, pioner, komsomol degan tashkilotlarda tarbiyalashgan. Aqlimizga tenglik, ozodlik, birodarlik degan shirin yolg'onlarni quyishgan. Faqat, oshkoralik zamoni kelib, ko'rsak va bil-sakki, lenin deganimiz nafaqat oddiy odamlarni, balki butun-butun xalqlarni aldagan ekan. Millatlarga ozodlik berilsin, deb og'izda tayinlagan shu odam milliy mustaqillikka bo'lgan har qanday urinishni qonga botirishga buyruq bergan ekan. Kommunistik partiya esa millatlar yo'q bo'lib, o'rniga sovet xalqi keladi, bu xalq ulug' rus tilida gapiradi, degan siyosat yurgizar ekan. Ya'niki, jumladan, biz o'zbeklar ham millat sifatida yo'q bo'lib ketishimiz lozim ekan. Shu boisdan ham bizga bobolarimizni eslatishmas, mabodo, jahongir bobolarimiz haqida aytishga to'g'ri kelib qolsa, ular johil, qonxo'r va yana allambalo sifatlarga ega maxluqlar bo'lgan, deb yozishar ekan.

Eng yomoni, biz ham shunday safsatlarga ishonib katta bo'lgan ekanmiz. Otasini sotgan

Pavlik Morozovni bizga ideal qilib berishlaridan maqsad, bizlarning ham sotqin bo'lib yetiluvimizni istashganidan edi. Va biz ham shunga juda yaqin kelib qolgan ekanmiz...

Oshkoralik natijasida bularning hammasi deyarli ma'lum bo'lib qoldi. Natijada, o'zini anglash qobiliyatiga ega bo'lgan yosh avlodning ko'nglini tubsiz bo'shliq egalladi. Axir, biz jamiki ishonib yurgan qadriyatlarimizdan mosuvo bo'lgan edik-da! O'tgan hayotimiz yolg'on bo'lib chiqdi. Endigisi ham shubha ostida. Yuqorida aytganimday, ortimizdagi hayotni biyobon, cho'l atay boshladik.

Va yana shu oshkoralikning sharofatidan, burilib qarasak, kuni kecha cho'l deb tushungan tariximiz baland tog'lardan iborat bo'lib chiqdi. Bunisi bizni badtar dovdiratdi. O'zimizni shunday baland tog'lar egasi sanab, ichimizga boqsak, hech vaqo yo'q ekan. Iztirobdan atrofga alanglardik va ko'radikki, boshqa xalqlarning oliy minbarga chiqqan notiq-lari millat manfaatini ko'zlab gapirsa, biznikilar jim turishdan musobaqa o'ynardi. Mabodo, gapirishga to'g'ri kelsa, avval boshliqning og'ziga qarab olardi. Biz kabi mustamlaka bo'lgan o'lkalarda el istiqlo-l istab ko'chalarga chiqsa, biznikilar "Nega magazinga non kelmadi?" deb janjal boshlardik. Non kelgan bo'lsa, "Nega muning narxi oshibdi?" deya yana to'polon qo'zg'ardik. Magazinlarda non uzilmay, narxi ham oshmay tursa, qo'shnilar tomonga qo'limizni bigiz qilardik: "Anavilar bizning nonimizni tashib ketmoqda!"

Rahbarimiz esa televizorga chiqib olib, go'yoki mehribonchilik ko'rsatardi: indamanglar, ularga ham non kerak. Holbuki, o'sha non yasalgan bug'doyni kuni kecha o'sha qo'shnilar yurtidan sho'rolarning bir uyum qog'ozga aylangan puli evaziga tashib keltirgandik-ku! Qo'shnilar bug'doyni o'ziga qoldirmay, hammasini bizga bergani uchun aybdor edimi?! Bu savolni so'raydigan mard topilmasdi.

Oliy maqsad yo'lida yashashni, kurashishni bilmasdik. Mohiyat qolib, vositalar ustida tortishardik. Hech bo'lmasa, avval mustaqillik kerakmi, demokratiyami, deb o'zaro janjal boshlardik. Natija nima bo'ldi? Biz o'zaro urishib, jan-

jal qilib turgan paytimiz hukumatimizni kechagi kommunistlar bosib oldi. Bunga sira norozi bo'lganimiz yo'q. Aksincha, o'zimizning rahbarlar deb g'ururlandik, endi Maskovni qora tortib borishga hojat qolmadi, deb sevindik. Xalqni, millatni olg'a boshlashi lozim bo'lgan ziyoli og'alarimiz Maskovning o'rniga kelgan yangi boshliqlarga yaqinlashish uchun musobaqa boshlab yubordilar.

Bir so'z bilan aytganda, millatni umumiy bir parokandalik ich-ichidan yemirayotgan, kemirayotgan zamonlar edi. Xalqqa, millatga, mamlakatga emas, o'ziga mustaqillik qurib olgan rahbar va rahbarchalarimizdan farqli o'laroq, oddiy ziyoli xalq farzand-

lari "ortimizda cho'l desak, Badaxshon" – buyuk tog'lar yurti borligini ko'rardik, lekin bundan sevinishga imkonimiz ham, xohishimiz ham qolmagan edi. Illo, Rauf Parfi aytgani kabi mustaqillik zamonida qadimiy tangaday behamyon va beshon, g'aribgina bosh egib yurardik.

Lekin hayot davom etardi. Millat bolalarining yuragidagi bu parokandalikni sezgan va so'zga aylantira olgan Abduvali kabi shoirlarimiz ham bor edi.

* * *

Shoir, dedim u bilan ko'rishganimizda qulochimni katta yozib, she'ringizni o'qidim, mazza qildim. Abduvali kutilmagan javobni aytdi: "Siz maza qilasiz, biz esa qon yutamiz. So'zni

yurakdan sitib olishning, sudrab chiqarishning, keyin unga bo'yin egishning o'zi bo'ladimi?"

So'ng Abduvali she'rning davomini o'qidi. Men unga jo'r bo'lib turdim:

*So'nggi dam o'zim-la o'chakishsam, hay,
Sohir ko'zlargandan talab etsam may,
Evoh, kekirdagim kesib etsam nay,
Puflasam – kuy yonsa,
Sim-sim-ey, sim-sim.
Mabodo aldasam yuragim tinsin.*

– Oshna, – dedim Abduvalining yengidan tortib. – Mening hozir o'zim bilan o'chakishgim kelayotibdi. O'chakishgim kelayotibdi-yu, lekin qo'rqayapman. O'chakishsam, dunyolar buzilib, vayron bo'lib ketmaydimi?

– Buning sizga zarracha ahamiyati qolmaydi, – dedi Abduvali yarim hazil ohangida. – Chunki kekirdakni kesgandan so'ng, sizga borlikmi, yo'qlikmi, baribir bo'lib qoladi. Ana o'shanda siz chaladigan kuy – abadiyat kuyi bo'ladi.

Keyin Abduvali biroz xomushlandi. She'r o'qigan paytimizdagi majnunlik halovati biroz ortga chekingani sezildi. Aytdiki, oshna, hamma bizni yor ishqida she'r bitadi, deb aytadi. Lekin buni siz tushunasiz: aslida, biz anavi ko'zi, qoshi qaro qizni emas, uning ortidagi yorni sevamiz. Shuning uchun ham visol ummudi oxiratga qolgan. Bu dunyodagi hayotimiz abadiy firoqdir.

– Unda nega she'r yozasiz?

– "Yaxshimi, yomonmi, kasbimiz so'zdir", birodar. Tug'ilganda bo'yunimizga shu vazifa yuklangan. Undan tonolmaymiz.

Biroz o'ylanib turgach, qo'shimcha qildi:

– Tonsak, yashashning ma'nosi qolmaydi. Bizni zaminga bog'lab turgan oxirgi rishta ham chirt etib uziladi.

* * *

Afsuski, Abduvalining izdoshlari yo'q edi. U o'zbek she'riyatni sahnida tog'day paydo bo'lib, ildizsiz qoyaday qulab ketdi.

ТУРКИЙ ДУНЁНИНГ ШОИРИ

Ибройим ЮСУПОВ

1929 йили Чимбой туманидаги Озод қишлоғида таваллуд топган. Қорақалпоқ давлат педагогика институтини тамомлаган. Шоирнинг ўзбек тилида “Булоқлар қайнайди” (1960), “Олтин қирғоқ” (1962), “Сахро орзулари” (1967), “Чўл тўрғайи” (1972), “Раҳмат сенга, замоним” (1979), “Қоратол” (1988), “Менинг йигит вақтим, сенинг қиз вақтинг” (2009), “Танланган асарлар” (2020) каби шеърий тўпламлари чоп этилган бўлса, рус тилида “Песни горного ручья” (1960), “Меридианы сердца” (1966), “Глаза яширицы” (1973), “Стихи” (1976), “Звон стремени” (1981), “Стремлюсь всей душой” (1986) тўпламлари ҳамда

қирғиз ва туркман тилларида ҳам китоблари нашр қилинган. Шунингдек, шеърлари қозоқ, украин, белорус, грузин, латиш, болгар тилларига таржима бўлган.

Ибройим Юсуповга “Қорақалпоғистон Республикасида хизмат кўрсатган санъат арбоби”, “Қорақалпоғистон халқ шоири” фахрий унвони, Бердақ номидаги давлат мукофоти берилган. Шоир Ўзбекистон Республикасининг “Эл-юрт ҳурмати”, “Дўстлик” орденлари, “Ўзбекистон халқ шоири” фахрий унвони ҳамда “Ўзбекистон Қаҳрамони” олий унвони билан тақдирланган.

Мен қорақалпоқ халқини ва унинг сендек улуғ фарзандини севаман.

Чингиз АЙТМАТОВ

Чингиз Айтматов ва Ибройим Юсупов

Ибройим Юсупов ўзига хос, тили бой, туйғулари оловли шоир.

ЗУЛФИЯ

Тулапберген Қайипбергенов ва Расул Ҳамзатов билан

Унинг барҳайт шеърятини мамлакатимиз халқларигина эмас, туркий тилли халқлар ҳам тан олади. Ибройимнинг буюклиги ўзининг ҳам, шеърининг ҳам самимийлигида эди.

Тўлапберген ҚАЙИПБЕРГЕНОВ

Ота-бола суҳбати

Ибройим Юсупов сеҳрли сўзи тоғ булогининг мусаффо сувидек руҳий таңқоғингни босади.

Академик Жуманазар БОЗОРБОЕВ

Ижодхонада

Ибройим Юсупов – туркий дунёнинг атоқли шоири.

Қайсин ҚУЛИЕВ

Ижоддан ташқарида

*Булутларни оқ бедовим дер шоир,
Бу ер ҳали зўр бўлади дер шоир.
Элда умид дарахтлари мўл шоир,
Сўзи дурга айланди бир сир билан.*

Гулистон МАТЎҚУБОВА

Миртемир ва Абдулла Орипов билан

Кимдир қайта nasib этса гар дунё,
Бундоқ яшардим, деб надомат этди.
Кимгадир бу армон керакдир, аммо
Ибройим Юсупов бир келиб кетди.

Абдулла ОРИПОВ

Ҳақиқий шоирнинг сўзи ҳет қатон эскирмайди, у элт-юрт ҳа-
миша жон қулоғи билан тинглайдиган ҳикматларга бой бўлади.
Айниқса, рост ва тиниқ сўзга эҳтиёж кугайган бугунги
сертахлика дунёда Ибройим Юсуповдай шоирларнинг халқ юраги-
даги гапларни топиб айтган сўзлари ниҳоятда зарур ва долзарб.
Шоирнинг сўзи бизга замондош, бизга сирдош, суҳбатдош. Унинг
ўзи бўлмаса ҳам сўзи шундоқ ёнгинамизда катта йўлга тикқан
карвон кўнгиругидай жаранглаб тураверади.

Сирожиддин САЙИД

Музейда

Ибройим Юсупов – дониш-
манд ва файласуф шоир.

Матёқуб ҚЎШЖОНОВ

Ибройим Юсупов ўз асрида
қорақалпоқ шеърятининг Пуш-
кини ҳисобланади.

Жонузоқ ЕСЕНОВ

Ибройим Юсу-
пов ҳалол, тафак-
кури кугли, уққур
истеъдод эгаси эди.
Қорақалпоқ адаби-
ётининг устунни эди.

**Гулойша
ЕСЕМУРАТОВА**

Ўткир Ҳошимов ва Эркин Воҳидов билан

У ўз замондошларига
ўхшамайдиган бошқага йўл
топиб, Шарқ мумтоз шеъ-
рияти анъаналари билан
замонавий бадиий усулларини
пайвандлаб, янгилашди
қилган, янги халқона шеърят
яратган, юксак дидли шоир
сифатида ўтган асрнинг олт-
мишинги йиллариданоқ кенг
танила бошлаган эди.

Шароф УСНАТДИНОВ

Ёлғизлик ижод қилишга ундайди...

Ибройим Юсупов номининг ўзиёқ ўзбек китоб-
хонларига ижтимоий-бадиий қиммати бебаҳо,
руҳияти Устюрт кенгликларидек бепоён, оҳанги
қўбиз ва дўмбира ноаларидек дилрабо шеърлар,
достонларни эслатади.

Рустам МУСУРМОН

Ғиёсиддин ЎНАРОВ тайёрлади.

Шеърят кечасида

**Bahodir
BAHROM**

* * *

O'ttiz yoshning o'yi rasida,
Atirguldai nafisdir xayol.
Xotiramning qo'nalg'asida,
Mangu qo'noq bo'lar bir ayol!

Ko'z qirini tashlar, qimtinar,
Qaltiraydi qo'llari – nozik.
Nigohlari ma'sum, jim turar,
Uyaladi, qarolmaydi tik!

Ruhim ezar ayni shu turish,
Yuragimni silab, o'yadi.
Sezdirmasdan qiladi yurish,
So'ng ruhimni yengib qo'yadi.

O'ttiz yoshning umidi go'zal,
Kelajakka tutadi gullar.
Muhabbatning oldida azal,
Titrab turar gul tutgan qo'llar.

Xotiramning qo'nalg'asida
Iymanadi umidvor ayol!
Shu turishi uning aslida,
Sevasanmi, degan bir savol.

O'ttiz bor aylandi tole quyoshim...

Ehtimol

(undan kelgan maktub mazmuni shunday)

Negadir titranib ketdi deraza,
Go'yoki ko'chadan o'tdingiz hozir.
Tashqariga otdim yarim tanamni,
Xuddi siz qarshimda bo'lganday nozir.

Xuddi siz qo'lingiz qoqib turganday,
Xuddi siz qarshimda turganday kulib.
Tashqarida shamol oqib turganday,
Yashab turgandayman xuddi men o'lib.

Bu o'ktam, sarbaland o'rik emas, yo'q,
Gullarini sochib o'ynayotgan siz.
Eng so'nggi nafasim bo'g'zimda qotdi,
Xuddiki, o'lishga qo'ymayotgan siz.

Kechagiday bari, xuddiki hayot,
Rangsiz derazamga mixlanib qolgan.
O'n yilki, boshida ko'tarib sabot,
Kuchi yetmay qolgan, ixranib qolgan.

Sizni deb saranjom bo'lmadi umrim,
Ruhim qoldiqlarin izladingizmi?
Siz-ku o'tmayapsiz bu ko'chalardan,
Deraza titradi... esladingizmi?

Kutaverib, maktub bityapman o'zim,
Bu kuyuk qalbimga malham bosmas oy.
Balki yuksalgansiz tole yulduzim,
Quyoshga do'ngansiz endi, ehtimol.

Ruhim

Sira o'z holimga qo'ymaydi osmon,
Sira qo'yvorgisi kelmas ona yer.
Shu ikki buyuklik aro bir sarson,
Vujudim va ruhim tutashgan taqdir.

Boshimni balandroq ko'targim keldi,
Falak, ortiqchalik qilmasmi loshim?
Umrim o'ttiz yili shamolday yeldi,
O'ttiz bor aylandi tole quyoshim.

Men bor va yana bir O'zbekiston bor
Va qancha turkiy bor toledan nari.
Shonli Navoiy bor, shonli Turon bor
Va solih insonlar bordir sarsari.

O'ylayman do'ppini chekkaga qo'yib,
Farovon turmushning obod tomonin.
Bu yurtni yolg'ondan bo'lmaydi suyib,
Bu xalq sevgining ham so'rar tovonin.

Yaqqalam turkiydan qolmadi nishon,
Mo'ysafid ruhingiz o'rtanar, shoir.
Sira o'z holimga qo'ymaydi osmon,
Sira qo'yvorgisi kelmas ona Yer.

Bu tuproq faqat jon dardida yonar,
Fidoi jonlardan olar quvvat-kuch.
Bu tuproq adolat istab to'lg'onar,
Bu tuproq ko'ksini yorib borar o'ch.

Bobojon, holimga qo'ymaydi vijdon,
O'ylaram, bag'riga olmas ona Yer.
Shu ikki buyuklik aro bir sarson,
Mening shonli ruhim – Turkistoniyydir.

Sovg'a

Dillarga nur berur sakkizinchi mart,
O'zga bir go'zallik kashf etmish olam.
Qo'ng'iroq qilaman, ko'nglim to'la dard,
“Sen salomat bo'lsang, shu sovg'a bolam”.

Iymanib boqaman botguvchi kunga,
Sezmayman besamar vaqtning qadrini.
Shamol yelib borar sochgancha tunga,
Ayol iforini, gulning atrini.

Ko'cha chiroqlarin nuri o'ynaydi,
Ko'zimga aylanib boqar deraza.
Bir zulmat ko'nglimni holi qo'ymaydi,
Bulutday to'kilgim keladi rosa.

Yig'lagim keladi yosh bola kabi,
Qiyqirsam, ichimda so'nsa olovim.
Axir, nima erur farzand matlabi,
Qachongacha she'rdir mening qutlovim?

Tun bo'yi to'lg'anib chiqadi ko'nglim,
Tun bo'yi hamrohim bo'ladi duo.
Ey, sodda validam, munisim, munglim,
Mendan kutganingga yetkazsin Xudo.

...To'xtamas, o'qida aylanar olam,
Yana bir qavatga ko'tarilar dard.
“Sen salomat bo'lsang, shu sovg'a bolam”...
So'ng kirib keladi to'qqizinchi mart.

Dakkinamo

“Dada, topdim”, deysan, Mehrinoz qizim,
– Parda derazaning uzun-a sochi.
Yomg'ir yog'sa, yana kelar ilhomim,
– Tomchilar – derazaning ko'z yoshi.

Biroz dakki bersam ranjima tag'in,
Yig'lama, labingni tishlagin, chida.
She'r tomon burma hech kelajagingni,
Baxtiyor yashashing istayman juda.

**Abdulatif
ABDULLAYEV**

1984-yili tugʻilgan.
Oʻzbekiston Milliy
universitetining oʻzbek
filologiyasi fakultetini
tamomlagan.
Qator hikoyalari
matbuotda eʼlon
qilingan.

Chegachi

Hikoya

Ular aka-uka edi. Ikkisi ham yosh boʻlishiga qaramay soch va moʻylab oʻstirib olgan, nazarimda, kichigi biroz olifta yoki sarkashroq edi. Haftada bir-ikki kelishar, qishloq oralaganda xabari tez tarqalardi. Har bir xonadonga navbat yetganda bir-ikki singan yo katilgan roʻzgʻor buyumi topib qoʻyilgan boʻlardi.

Oilada oʻn bir jon edik. Aka-opalarim dalada – otamning yonida kun boʻyi ishlardi. Albatta, maktabga boradiganlar tushgacha ogʻir mehnatga jalb etilmas, mening chekimga esa ikki-uch qoʻy-qoʻzini jodratish tushgandi.

Biz – bolalar aka-ukaning ishini qiziqish va hayrat aralash tomosha qilib, u uydan bunisiga ergashib yurardik. Eski bonka idishlarda sariq, oq rangli suyuqliklar boʻlar, masalan, yaltiroq tunukadan choynakka yasalgan chumakka aralashma surkalib, qotirib qoʻyilar, chegachilarning tayinlashi boʻyicha yarim kun oftobda quritilardi. Ungacha aka-uka qishloqdan chiqib ketishardi. Qizigʻi, ular butlagan buyumlar ikki yo uch kunda tagʻin joyidan koʻchib tushar, mustahkam oʻrmashib qolgani kam edi. Bundan akalarimning jahli chiqar, ota-onam bilan bahslashar, chala ustalarning dodini berishga shaylanardi.

– Oʻzi yeyishga zoʻrgʻa non topsak, yangisini ololmay yamatib yotgan boʻlsak, uch yamaganining puliga butunini beradi-kul..

Bunday eʼtirozlar koʻpincha choynakning choʻmagi koʻchib, albastr aralash qorishmasi bironta piyolaga toʻkilganda, oz-ozdan, avaylab berilgan shakar yoki oqqand solingan nimtatir choydan mosuvo boʻlinganda yuzaga chiqardi.

– Hechqisi yoʻq, bolam. Oʻzim tozalab beraman. Boʻlmasa almashaylik...

Pirovardida ota-onam “yutib” chiqar, chegachilar yana kelganda hech kim oshkora eʼtiroz bildirmasdi. Ota-onam, umuman, kattalar negadir

ularning yonini olar, shunga hayron qolar edim. Ularning ishini kuzatarkanman, kichigining ishlayotib, lab tishlashi, og'zi qo'lining buralishiga monand qiyshayishi kulgimni qistardi. Aka yigirma yoshlar, uka undan ikki yoshlar kichik edi. Ammo berilib ishlashardi, o'ziyam.

Bir safar ularning qishloq oralaganini eshitgan onam yamatishga idish topolmay qoldi. To'g'rirog'i, o'tgan galgi cho'magi ko'chgan choynakni yana olib chiqib, chegachilarni uyaltirishni istamadi chog'i, sovora somon solishdan boshqasiga yaramaydigan teshik tog'orani olib chiqib qo'ydi. Bundan akamning jahli chiqdi. Otam uyda yo'qligi bois baqirib-chaqirib isyon qila boshladi. Onam uni tinchlantirishga urinardi.

– Baribir ularni uyga kirgizmayman, kelgindilar...

– O'chir ovozingni!.. – Onam akamning yuziga shapaloqlab yubordi.

Akamning ko'zi yoshga to'lib, o'kinch bilan onamga qaradi. Yig'ladi.

– Kimingiz bo'ladi ular, nega hadeb yonini olasizlar?

Onamning bag'ri ezildi. Akamni quchmoqchi bo'ldi. Akam uning qo'lini siltab tashlab og'il tomon o'tib ketdi. U yerda ichiga qum solib osib qo'yilgan "meshok" bor. Armiyaga ketadigan akam yasagan. Hozir shuni "do'pposlayotgan" chiqar...

Chegachilar uyimiz oldiga kelib, supaga o'tirishdi. Onam yaxshi gaplar bilan ularga chalop suzib berdi. Teshik tog'oraga kelganda aka bosh chayqadi.

– Buni yamay olmaymiz, yangajon.

– Nega? – onamdan oldin ukasi e'tiroz bildirdi.

– Shunga, jim tur, – akaning qovog'i uyuldi.

– Bergan tuzingizga rozi bo'ling, yangajon...

– Men yamab beraman! – Ukasi bo'sh kelmadi.

– Baloni yamaysan, qani, oldimga tush, – kutilmaganda akasi qizishdi. Ukasini sudraguday qilib ko'cha tomonga olib chiqib ketdi.

Rasmlarni Asliddin Kalonov chizgan.

Derazamiz oldida bir zumga to'xtab, ukasi-ning boshini nuqib chumagi yonida yotgan choynakni ko'rsatdi. Biz tushunmaydigan tilda bir narsalar deb urishdi.

Onam ikkimiz hang-mang bo'lib qolaverdik. Shu-shu ular ancha vaqtgacha qishloq oralamay qo'ydi. Bu orada men maktabga chiqdim. Birinchi sinf o'quvchisiman. Endi har narsaga xarxasha qilishim, yig'lashim uyat bo'ladi. Lekin bir kuni eshakni jildirayotib, Buxoroda o'qiydigan akam ta'tilga kelayotganini ko'rib qoldim va yugurib borib, quchoqlab yig'lab yubordim. Akam kuldi. Uyda payti meni urib, tergab turgani uchun uni sog'inishimni o'zim ham kutmagandim. Akam uyga kirgach, kiyimlarini almashtirib oldi. Shunda uning chap ko'ksiga "Montana" deb yozilgan, chiziqlari turli rangdagi sport formasi judayam havasimni keltirdi.

– Mengayam olib kelib bering, – deb yubordim dabdurustdan.

– Nimani? – akam avvaliga tushunmadi.

Men ust-boshiga ishora qildim. U boshimni siladi va "xo'p" deb qo'ydi.

Ammo akam ikki-uch kelganida ham olib kelavermadi. Aytishicha, qimmat emish. O'ziyam bir uch oylar yegan-ichganidan qisqinib olganmish.

Sal o'tgach, o'sha kiyimning kichigini sinfdoshim Tursunboyning egnida ko'rib, ichimdagi olov yana alanga oldi. Uyatni ham esdan chiqarib, ota-onamga xarxasha qiladigan bo'ldim. Shunday kunlarning birida anavi aka-uka chegachilar paydo bo'ldi. Ikkita katta sumkasi bilan. Aytishlaricha, savdo ishiga kirishibdi. Sumkalarda mato, oyoq kiyim va... "Montana" bor ekan. Ayni menboplaridan. Qancha xursand bo'lgan bo'lsam, onamning bosh chayqaganini ko'rib, shuncha tez yig'lab yubordim. Otam uyda yo'q edi. Onam iznsiz bir so'm ishlatmasdi. Yerga yotib yumalab yig'lashlarim havoga uchdi. Savdogarlarning kichigi darvozadan chiqayotib, sumkasidan biroz chiqib turgan

"Montana"ni menga ko'z-ko'z qilib qo'ydi. Ichimda olov yonardi. Uydagilardan qattiq arazladim. Kechqurun ovqat yemadim. Otam bo'lgan voqeani eshitgach, onamga shu kiyimga yetadigan pul topib beribdi. Uch kunlik "firoq"dan keyin orzuyim ushalib, "Montana"li bo'ldim.

Qo'ylarimizni o'tlatish uchun endi uydanda sal uzoqroq joylarga haydab chiqadigan bo'lganimda, dala shiyponda uch-to'rt qizcha, kampir, ayol va haligi aka-ukani ko'rib qoldim. Ayol ariqdan suv olib kir yuvar, kampir o'choqboshida, qizchalar arg'imchoq uchar, aka-uka endi boshqa bir mashg'ulot – televizor tuzatish bilan band edi. Bundan chiqdi ular shiyponda yashar ekan-da. Buni oshnalarimga tezroq yetkazish uchun qo'ylarni ortga qaytardim. Ammo oshnalarim uchun bu gap yangilikmas ekan. Hatto Azamat biz tengi qizchani otini ham bilarkan. Ularning kimligi va nega shiyponda yashashi haqida oshnalardan jo'yali javob ololmadim. Otamdan so'rashga ahd qildim. Oqshom chog'i uyga kelib otamni qo'lida tayoq bilan, g'azabnok holda ko'rdim. Savolim ichimga tushib ketdi. Sal narida armiyaga ketadigan akam yerga qarab turar, undan kichigi yonida hiqillar, onam o'choqboshida kuymalarnardi.

– Yana shularga qo'l tekkizasanmi, a? – otam kichik akamga do'q qildi.

– Yo'o'o'q... – akam yana yig'lay boshladi.

– Sen-chi, kap-katta so'loqmonday yigit, uyalmingmi?

Otam armiyaga ketadigan akamga yuzlandi.

– Ikki kishilashib edi. Shunga...

– Uyat... Uyat... Kim degan odam bo'ldim endi?!

Keyinroq opamdan eshitishimcha, voqea bunday bo'libdi. Haligi men ko'rgandagi aka-uka tuzatayotgan televizor bizniki bo'lib, buzilishiga sababchi bo'lgan kichik akam ularning "usta"ligini bir necha bor ko'rgan

bo'lsa ham tag'in gaplariga ishonib olib borgan ekan. Kechki payt keltirib tokka ulashi bilan televizor "portlab" ketibdi. Bundan jahli chiqib, shiyponga borib janjal boshlabdi. Ular ham qarab turishmabdi. Paxta terimidan qaytayotgan opam kelasolib bu akamga xabar beribdi. Tabiiyki, pahlavon akam bir zumda yetib borib janjalga aralashgan va "usta"larning dodini bergan. Garchi opam akalarimdan g'ururlanib gapirib bergan bo'lsa-da, meni otamning "endi kim degan odam bo'ldim", degan gapi o'ylantirib qo'ydi. Axir, akalarimning aybi nima, aldashganidan keyin uradi-da. Bitta lampasi bo'lsayam kuyib, televizor buzildi. Akalarimning davralarda birovni yiqitgani yo qishloqda kim bilandir qiz talashib yoqalashganini eshitib ham indamay qo'ya qoladigan otam bu safar nega g'azablandi ekan...

Bu savolimga javobni keyinroq, bir safar otam bilan dala xirmonida qorovullik qilib yotganimizda olganman. Xuftondan keyin poylab yotib, otamning ketishiga shaylanib turib, eshakka mingashib olgandim. Shiypon yonida otam eshakdan tushib mo'ylabli yigitlarning kattasini atab chaqirdi. Garchi janjalning ertasigayoq akalarimni olib borib kechirim so'rab kelgan bo'lsa-da, hanuz xijil alfozda kampiridan hol so'radi. Ro'molga tugilgan ikkita nonni uzatdi.

Paxta xirmoniga chiqib, ustida yumalab bir-ikki o'ynagach, otamning oy yorug'ida kitob o'qimoqchi bo'layotganini ko'rdim. Yoniga kelib pinjiga tiqildim.

- Bu qanaqa kitob, ota?
- Rumiyning kitobi.
- Rumiyni kim o'zi?

- Ulug'lardan...

- Ulug'lar qanday bo'ladi?...

Savol-javoblar kelib shiyponda yashayotgan anavi odamlarga taqaldi. Shunda otam ularning urush tufayli qo'shni yurtidan bu yerga kelib qolgani, yigitlarning otasidan ayrilgani, non topish ko'yida o'zlarini har ishga urib ko'rayotgani haqida aytib berdi. Bir paytlar, otam shu yigitlarday chog'ida qavmimiz notinchlik tufayli ularning yurtiga borib yashagan, non-namak bo'lgan, keyinchalik yana bir-ikkita oila bo'lib qaytib kelishgan ekan. Shuning uchun ularga nisbatan bag'rikeng va qo'li ochiq bo'lishimiz lozim ekan. Yana otamning aytishicha, mana shu osoyishta, to'kin-sochin yashashimiz katta bir ne'mat emish.

Otam sekin va ravon gapirar, ko'z oldimdan endi otasini hech qachon ko'rolmaydigan anavi qizchalar, ajinlaridan mung tomadigan kampir, lotokdan suv olib har kuni kir yuvadigan qarimsiq ayol, akamning mushtidan ko'zosti hanuz qorayib yurgan aka, darvozadan chiqayotib "Montana"ni imo bilan maqtagan, biroz jizzaki, sarkash bo'lib ko'ringan uka bir-bir o'tardi. Endi ularni akamlar singari yomon ko'rmayotgandim. Ularga rahmim kelardi.

Otamni qattiqroq quchoqlab oldim. Eshakning pishqirig'idan qo'rqdi, deb o'yladi, shekilli, izoh berdi. Men esa faqat nominigina biladiganim, urush deb atalgan sovuq va beo'xshov bir maxluqdan cho'chigandim. Xirmonda o'tgan tunda, otamning issiq va taftli bag'rida uxlab tush ko'rdim. Hech bir asbob-uskunasiz chegachilik qilayotganmishman. Otam ustozim emish...

**Odinaxon
ABDURAHIMOVA**

Gumon

Hikoya

Och qornim – tinch qulog'im.

Ertalabdan hammaning kayfiyati buzildi. Saflanishdan so'ng direktor o'rinbosari Fazilat opa barchani yig'ib oldi-da, ko'rsatkich barmog'ini ro'kach qilib vaysay boshladi:

– Hurmatli o'qituvchilar! Sizlarning ortingizdan rayondagilardan gap eshittaverib charchadim. “Ha?” desa, 1-maktab, “Nima?” desa, 1-maktab. O'zini yaxshi ko'rsatish uchun maktabdagilarni qora qilib rayONOGa yugurib ketadiganlar bor ichimizda!

Fazilat opa chap tomonga qarasa chap qoshi ko'tariladi, o'ng tomonga qarasa o'ng qoshi. Ko'rsatkich barmog'i ham to'pponchadek o'sha tomonga buriladi. Qoshlari ham ovozining baland-pastligiga qarab tortilaveradi:

– Nima gapingiz bo'lsa, bizga ayting, Xudo yorlaqagurlar! Avval biz bilaylik nima gapligini!..

Nima gapligini esa to'planganlarning birortasi ham bilmaydi. Hamma hayron. Ibragimova yonidagi Komilovani sekin turtib qo'ydi. Rahimov tomoq qirib, yolg'ondakam yo'taldi.

– Nima bo'libdi o'zi, tinchlikmi? – toqati toq bo'lib so'radi o'qituvchi Murodjon Asqarov.

– Kimdir rayONOGa borib, bizda hech qanday tadbir o'tkazilmayapti. Maktablararo tanlovlar ham yo'q, debdi. Shuncha yil ishlagan, hammadan tajribali Soqijon akaning kabinetiga bostirib kirib shunday debdi.

– Kim ekan u? – savol tashladi Turdiyev.

– Kimligini aytmadi-da. Bizning maktabdanmish. O'zi yoshgina ekan. Ko'rsam taniyman, dedi. Soqijon aka shu kungacha bunday e'tiroz eshitmagandim, deya hamma hujjatlarni ko'rsatibdi. Tortmasidagi necha yillik rasmlar, tadbirlar bayoni bormi, barini titkilabdi. Nima keragi bor buni, hurmatli ustozlar?

Qiziq... Yig'ilganlar hayratlanib, bir-biriga qarab chiqishdi. Kim ekan-a u Soqijon akani bezovta qilgan?

Fazilat opa tuni bilan g'azabini qaynatib chiqqan bir kurak olovni o'rtaga sochdi-da, hammani tarqatdi. Yig'ilganlarning yarmi g'ovur-g'uvur qilib ikkinchi qavatga ko'tarildi, yarmi o'qituvchilar xonasiga yo'l oldi. Matematika o'qituvchisi Madumarova yo'l-yo'lakay yengimdan tortib pichiray boshladi:

– Ishqilib meni aytmadimikan-a?.. Kecha men borgandim rayONoga.

– Nega borgandingiz?

– Olimpiada uchun ma’lumot olishga.

Shunday deya Madumarova ro‘molining uchini tishlab boshini chayqadi. Uning ichiga g‘ulg‘ula tushgandi.

– Fazilat opa olimpiada haqida gapirmadilar-ku, – dedim xotirjam qilish uchun.

O‘qituvchilar xonasida uch daqiqalik muhokama bo‘lib o‘tdi.

– RayONoga o‘ylab boradigan bo‘libmiz-da endi, – dedi birov hangama bilan.

– Oramizda shunaqalar ham bormi-a? – dedi yana kimdir.

– O‘shaning kimligini o‘ziga aytsa bo‘lmaydimi?

– O‘tgan kuni men borgandim, Soqijon akaga bir hujjatni topshirish uchun.

Lekin men unaqa gaplarni gapirmadim, – dedi Kari-maxon muallim.

– Meni aytdimikan-a?

– hammani o‘ylantirdi tarix o‘qituvchisi Rohila opa, – shu kunlarda tez-tez borayotgandim o‘sha yoqqa. Ikkinchi qadam bosganim bo‘lsin!

Men ham gapirish uchun endi og‘iz juftlagandim, Fazilat opa kirib qoldi. Hamma jim bo‘ldi va jurnallarni qo‘ltiqlab sinfxonalarga tarqaldi. Ikki kun avval men ham borgandim rayonoga. Metodistimizga maktablararo ko‘rgazmali qurollar tanlovini o‘tkazaylik, demoqchiydim. Metodist yo‘q ekan, 4-xonadagi Malohat opaga uchrang deyishdi. Malohat opa Shahobiddinga kiring, dedi, Shahobiddin mudirga, mudir Soqijon

akaga ro‘baro‘ qildi. Soqijon aka meni kabinetiga boshladi, “Juda yaxshi taklif aytyapsiz. O‘zim ham yaqinda xuddi shunday tadbir rejasi tuzib qo‘ygandim”, deya tortmasini titkiladi. Rejani topolmadi, shekilli, yonboshidagi shkafdan bir quchoq delo olib, stoliga tashladi. Delolarning shaloplagan tovushidan bir cho‘chib tushdim.

– Qo‘yavering, shart emas. Men uni ko‘rmoqchimasman. Taklifimni aytdim, endi menga ruxsat...

Bir qadam orqaga tisarildim. Ammo Soqijon aka astoydil delo ocha ketdi.

– Hozir, men sizga ko‘rsataman, mana, mana bunda aynan sizning maktabingizda o‘tkazilgan tadbirlar bayoni rasmlari bilan. Ko‘ring-chi, bularni taniy-sizmi?

Men ilojisiz unga yaqinroq bordim. Suratlarda tanish g‘isht devorlar, tanish chehralar bor edi.

– Mana bunda kasb-hunar tanlash bo‘yicha 2013-yil o‘tkazilgan tadbirlar. Mana bunisi...

U menga hamma deloni ochib ko‘rsatdi. Men ham sabr bilan qarab turdim. Lekin Soqijon akaning tuzib qo‘ygan tadbir rejasi bular ichidan chiqmadi.

Balki Fazilat opa aytgan o‘sha mendirman: “...o‘zi yoshgina ekan, ko‘rsa tanirmish...” Lekin, astag‘firulloh, men hech qanday shikoyat qilmadim-ku. Butunlay boshqa narsani gapirgandim.

O‘sha gumondor shaxs kim bo‘lsayam, bekor qipti-da...

Xolidaxon HASANOVA

2000-yili tug'ilgan.
O'zbekiston davlat san'at va
madaniyat institutining
talabasi. Respublika yosh
ijodkorlarining an'anaviy
Zomin seminari ishtirokchisi

Yulduzlarga

yaqin mendagi yurak...

Sokinlik

Sokinlik qa'riga kira boshladim,
Isyonkor vujudim qirov ostida,
Barglarning shiviri tugamadi-yu,
Qadamlarim yondi olov ustida.

Vijdonim qiynalib ketdi sukutdan,
Oyoqda mador yo'q sira yurishga,
Yonib kul bo'laman, oxir tugayman,
Bas, chiday olmayman bunday sukutga.

Dovon ko'rinadi kiprik ostidan,
U yerdan o'tishga jasorat kerak,
Har tong quyosh chiqar oyni ko'rgani,
Yulduzlarga yaqin mendagi yurak.

***

Yashayapman bu dunyoda men,
Yuragimning urushin tinglab.
Bu qalbimning chandiqlarin,
Hikoyasin aytadi yillar.

Gardlarini artmoq istayman,
Ado bo'lar qancha ro'molcha.
Tushunmaydi butun olam ham,
Yetmaymanmi nahot quvonchga.

Tozarmaydi muallaq muhit,
Yoyilgandir kuzgi yaproqlar.
Men ko'nghimni qancha asramay,
Tilib tashlar sovuq yaroqlar.

Peshvoz chiqdim qay tilsimlarga,
Ko'p qalblarning eshigi yopiq.
Miltillagan umidlarni ham,
Tafti endi sezilar sovuq.

Asramog'im kerak qalbimni,
Ichayinmi yo zam-zam suvin.
Qayta-qayta tavba qilaman,
Joynamozga peshonam qo'yib.

Ko'zlarimdan sizar tomchilar
Chak... chak...

**E'zoza
UMURZOQOVA,**

*Navoiy shahridagi 12-IDUM
11-sinf o'quvchisi*

NAVOIY VA ONAM

Ilk bor Navoiyni onam tilidan anglaganman. "Xamsa" baytlarini yurak shevasiga aylantirgan volidam bizga bolalikdan dunyoni ravshanroq, tafakkur ila ko'rsatishga urindi. Har birimizga adabiyotni sevgan odamdan yomonlik chiqmasligi, u esa ko'p so'zlash emas, ko'p o'qib, mulohaza qilmoq ekanligini uqtirdi. Bugun biz farzandlar ilm yo'lidan ketdik, hazrat Alisher hikmatlariga yukindik.

Yodimda, akam ilk bor oliy ta'lim muassasi imtihonlaridan yiqilib ma'yus tortganlarida, onam dastlabki so'zini Navoiy baytidan boshlagan edi:

*"Urug' yerga tushib chechak bo'ldi,
Qurt jondan kechib ipak bo'ldi.
Lola tuxmicha g'ayrating yo'qmu?!
Pilla qurticha himmating yo'qmu?!"*

Bolam, hazratimiz urug' yerga tushgach chechak bo'lganligi va bizning ham shunday g'ayratli bo'lishimiz kerakligini ta'kidlayaptilar. Shuning uchun o'ksinma, himmatli bo'l, Oллоh oyoqlarimdan ayirdi dema, balki qanot ato etayotgandir!"

Biz shu ovozdan dunyoni tingladik. Sabr, g'ayrat, saxovat-u himmatni, charx go'zalligi-yu, tafakkur durdonalarini mana shu sas orqali yangrayotgan Navoiydan o'rgandik. Uning bitiklarida hayot xaritasi bor edi go'yo. Qay manzilimiz botqoq, qay biri esa quyoshli, qay tomon yursak yo'llarimiz nurafshon...

Onam aytganlaridek, ul zot orqali yaratganning ne'matlariga shukur dedik, kuyish kerak bo'lsa, yaratgan ishqida yonmoqlikni uqdik. Zero, Mir Alisher bobomiz Oллоh himmatining cheksizligi ifodasi sifatida bir g'azalida shunday deganlar:

*Bo'lmag'ay erdi muyassar, "Xamsa" ya'ni Panji ganj,
Qilmasa erdi madad holimg'a besh olti abo.*

Yoki yana bir g'azalida boshimizga neki kelsa taqdirdan, biz esa uni xoh g'azab, xoh inoyat bilib qabul qilishimiz mumkinligini va so'nggi xulosa o'zimizdan ekanligini aytadi:

*Ne kelsa charxdin, ich bidakim, tafovuti yo'q,
Agar inoyat etarsen anga, yo'q ersa g'azab.*

Vatan dardi va yurt ishqini, ilmsizlik azobi-yu, bilim marvaridlarini Navoiy misralarida his qilamiz.

Bugun dilimga 300 ga yaqin g'azalni tuydim. Ularni volidam sharofati bilan hayotga tatbiq etmoqlikni o'rgandim.

Hamonki, Navoiy deyilganda uning "Guli Ra'no"si otliq onam ko'z oldimda gavdalanadi. Ul ism sharofati ila hazrat qalbimda barhayotdir.

Elis MANRO

2013-yilda adabiyot bo'yicha Nobel mukofotiga sazovor bo'lgan hikoyanavis Elis Manro (Alice Ann Munro) 1931-yilda Kanadaning Oktario shahrida tavallud topadi. Elis badiiy adabiyot bilan o'smirlik chog'idan shug'illana boshlaydi va o'zining "Soya o'lchovi" nomli ilk hikoyasini 1950-yilda, universitetda o'qib yurgan chog'ida chop ettiradi. Elis Manroning "Baxtli soyalar raqsi" nomli birinchi hikoyalar to'plami 1968-yilda nashr etilgan. "Ayollar va qizlar hayoti" nomli to'plam yozuvchining shuhratini yanada oshiradi. Navbatdagi, "Sen kim bo'libsan?" hikoyalar to'plami uchun yozuvchi ikkinchi marta "General-gubernator mukofoti" bilan taqdirlanadi. Ana shunday mukofotga 1986-yilda yana bir karra sazovor bo'ladi. Yozuvchining ko'pgina hikoyalari turli tillarda chop etilgan.

Ingliz tilidan
Gulhayo
MAHAMADALIYEVA
tarjimasi

Yuz

*I*shonchim komil, otam umri bino bo'lib menga bor-yo'g'i bir marotaba ko'z tashlagan, rost, bu bir marotaba sodir bo'lgan, xolos. Ko'z solgan-u mendagi narsani ko'rgan.

O'sha vaqtlarda chaqaloqlar tug'iladigan nurli sahnaga yoxud ayollar tug'ruq arafasida o'zini dod-voydan arang tiyadigan, tiymaganlar esa azoblarini baralla oshkor qiladigan o'sha xonaga otalar uchun ruxsat yo'q edi. Ko'zi yorigan ayollarni ozoda holda o'ziga keltirib, tug'ruqxonaning bepul yotadigan bo'limi, ikki kishilik yoki yakka kishilik pullik xonaga olib, pokiza choyshabga yotqizganidan so'nggina otalarga onalarni ko'rish uchun ruxsat berilar edi. Mening onam shaharchadagi obro'siga qarab, alohida xonada yotgan. Keyingi sodir bo'ladigan voqealarni nazarga olganda, shundayligi ham yaxshi bo'lgan.

Tug'ruq kechgan xonaning derazasi ortida kutib turgan otam onam hali o'sha yerda ekanida, derazadan meni ko'rganmi-ko'rmanmi – bunisi menga qorong'i. Lekin, fahmimcha, onam alohida bo'lmaga chiqishidan avval hamshira derazadan meni otamga ko'rsatgan. Negaki toza choyshabda yotgan onam eshik ortidan erining qadamlari tovushidan uning g'azabini sezgan, sezgan-u ammo sababini bilmagan. Qayerdan ham bilardi, axir, u eriga, ehtimol, dunyoning jamiki erkaklari istaydigan o'g'il farzand tug'ib bergandi.

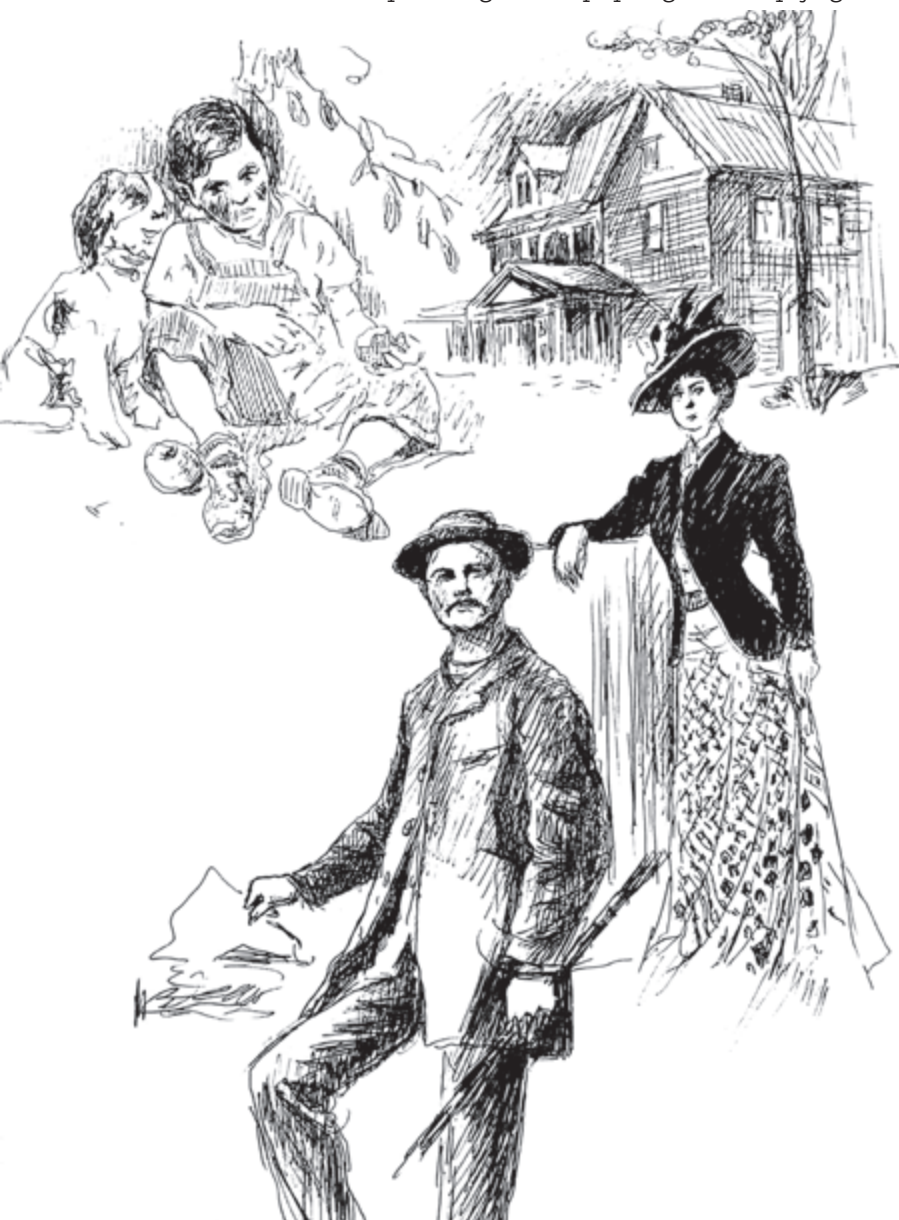
O'g'lini ko'rib, otamning gapirgan gapini bilaman. Balki, otam u gapni aytmagandir ham, harqalay, onam menga shunday degan.

"Nima, bu bir bo'lak jigar?"

Gapning davomi ham bor. "Siz uni uyga olib ketaman, deb o'ylab o'tirmang, bunga hojat yo'q".

Yuzimga bir tomondan qaralganda u benuqson, albatta. To'pig'imdan yelkangacha – hammasi joy-joyida bo'lgan. Bo'yim – yigirma bir dyum, og'irligim – sakson besh funt. To'rt muchasi sog', oppoqqina chaqaloq, faqat o'sha vaqtda to'qqiz oylik safarimdan keyin rangim, tabiiyki, qizg'ish bo'lgan.

Tug'ilganimda yuzimda norim bilan tug'ilganman, qizil emas, siyohrang nor. Chaqaloqligimda, bolalik yillarimda ham norim to'q quyuq rangda bo'lgan, yillar o'tgan sayin quyuq rang harqalay ochargan, ammo baribir siyohrangligini hech qachon yo'qotmagan. Menga bir qaraganda odamlar ko'radigan bor narsasi ham, chap tomondan yonimga kelgani shoshirib qo'yadigan norim ham baribir o'sha siyohrangligicha qolavergan. Allakim yuzimning chap tomoniga xuddi uzum sharbatini sepib yuborgandek o'ziam. Sharbatning yaxlit qismi yuzimga tekkan-u, keyin bo'ynimgacha tomchi-tomchi bo'lib oqib tushgan. Chap qovog'imdan quyilgan

bu sharbat burnimga kiygizilgan yubkadek ko'rinadi.

– Ko'zingning oqi noring ichida alohida ajralib turibdi. Ko'zingning bunday ajralib turishi nigohlaringga boshqacha husn beradi, – norimdan nafratlanmay, o'zimni shu holimcha sevishimga umid qilgan onamning daldasi shunday edi. Bunday gapdan odamning kulgisi keladi, ammo bu qabul qilsa bo'ladigan dalda edi. Ittifoqo, onamning bu g'aroyib fikrining chindan ham menga foydasi tekkan. Shu gapga ishonganim uchun ham norimni deb tushkunlikka tushib qolmagan bo'lsam kerak.

Albatta, mening uyga olib kelinishim borasida otam onamga gapini o'tkazolmadi. Mening uyga kelishim, umuman, tug'ilishim otam bilan onamning o'rtasida dahshatli jarlik yaratdi. To'g'ri, bu jarlik jar bo'lib ularni ikki tomonga ajratib yubormagandir, ehtimol. Yo'q, men ularning biri-biriga ters bo'lib yurganlarini sezmaganim ham. Ammo oralarida qandaydir ziddiyat paydo bo'lgan. Menimcha, bu asli ziddiyatdan ham ortiqroq narsa edi. Ularning bir-biridan ko'ngli qolib ketgan edi.

Otam boshida ko'nchilik fabrikasi, undan o'tib boshmaldoqli qo'lqop fabrikasiga egalik qilgan, ammo u o'qimagan odamning o'g'li edi. Yigirmanchi asrga kelib, zamon ancha taraqqiylashib, ko'p eski narsalar o'zgarib ketadi. Biroq bobom qurgan katta hovli, biz yashagan uy, bir etagida ham bog'bon uchun, ham oshpaz uchun solingan uy, oradan qancha vaqt o'tsa-da, o'zgarmay o'z holicha saqlanib qolaveradi. Otam oliy ma'lumotli bo'lish uchun universitetga o'qishga kiradi, faqat o'g'il bolalar o'qiydigan universitetga. Biroq baribir u davlat ishidan ko'ra, eski gurkiragan davrlarni afzal bildi, chog'i, singan

fabrika o'rnida sug'urta biznesini ochdi. O'sha vaqtda otam universitet ko'rib kelgani uchun shaharchamiz atrofida uning yaxshigina obro'si bor edi. Bundan tashqari, u golfni ham yaxshi o'ynar, tengsiz dengizchi ham edi. (Darvoqe, aytish xayolimdan ko'tarilibdi, uyimiz Huron ko'li ustidagi qoyada, shafaqqa qarab Viktoriya uslubida qad rostlagandi).

Uyimizda otamning hamma tan beradigan bir qobiliyati bo'lgan. U juda noyob didga ega odam edi. Bunday nozik didi tufayli otamga har narsa ham yoqavermas va u uncha-muncha narsani ham nazariga ilmasdi. Otamda mana shu ikki xususiyat – har narsani yoqtiravermaslik va pisandiga ilmaslik biri-biriga egiz edi. Otam ba'zi bir ovqatlardan tortib, chiqayotgan avtomobillar-u musiqagacha, odamlarning qanday gapirishidan to urf bo'layotgan kiyimlargacha, radiodagi hajviy eshittirishlar, keyinroq, televizor paydo bo'lgach, televideniye mashhurlarigacha past baho berar va odatda ularni yoqtirmasdi. Bularning orasida zamonamizdagi irqiy guruhlar va tabaqaviy sinflar ham otamning chig'irig'ida aylanib turardi (lekin bu oxirgilarini u qadar chuqur emas, gap yo'qligida gap qabilida shunchaki muhokama qilib qo'yardi). Qiziq tomoni, otamning dengizchi birodarlari va eski qadrdonlari orasida juda kam odam uning fikriga qarshi chiqardi. Menimcha, hatto o'sha sanoqli odamlar ham uning qonini qaynatgan. Negaki, unga qarshi chiqishlari otamning izzat-nafsini qattiq kamsitgan.

“Haqiqatni ayamay gapiradi”. Otamga shunday ta'rif berilgan edi.

Uyda u har safar eshik ochganida yuzma-yuz keladigan men kabi mevasi, aniq, uning uchun haqoratli holat edi. U yolg'iz o'zi nonushta qilar, tushlikga uyga kelmas edi. Onam nonushtani ham, tushlikni ham men bilan qilardi. Faqat kechki ovqatda biroz men bilan, keyin yana otam bilan ham o'tirar edi. Keyinchalik mana shu kechki ovqat masalasida ham ularning o'rtasida qanaqadir nizo bo'lgan bo'lsa kerak. Boisi onam men ovqatlanib bo'lgunimgacha yonimda shunchaki o'tirar, ammo hech narsa yemas, keyin otam bilan birga ovqatlanar edi.

Ko'rinib turibdi – men ota-onamning oilaviy hayoti tinch-totuv bo'lishi uchun hissa qo'shmanman.

Ammo shunday yashab turib ham ular qanday qilib ajrashib ketmagan? Onam universitetda o'qimagan, o'qitishga oilasining puli ham bo'lmagan. U kemada suzishdan qo'rqr, golfga ham no'noq edi. Tashqi ko'rinishidan odamlar aytgandek (o'z onam haqida shu gapni aytishim men uchun og'ir, albatta), otamning didiga to'g'ri kelmas edi. Otam ayrim ayollar to'g'risida gapirganda “hurliqolar” yoki keyinroq hayotida uchraganlarini esa, “qo'g'irchoqlar”, deb gapirar edi. Onam labiga bo'yoq qo'ymas, odmi siynabandlar taqar edi, tarang tortilib o'rilgan sochi boshining tepa qismiga toj kabi o'rama qilingan ediki, turmak uning oppoq va keng peshonasiga alohida urg'u berib turardi. U o'sha vaqtda urfdan qolgan, birmuncha keng va hashamdor kiyimlar kiyar edi. Uni oqbilak kibor ayollarga taqlidan shoda-shoda marjonlarga burkanib yuradigan ayollar toifasidan ekan-da, deyishingiz mumkin, lekin men onamda bir marta bo'lsin kiborni ko'rmaganman.

Bularni aytayotganim, ota-onamning bir-biriga bo'lgan munosabatida men, aftidan, shunchaki bir vaj-karson bo'lib kelganman, xolos. Hatto ular uchun Tangri yarlaqagan bir bahona bo'lgan bo'lsam ham kerak. Buningsiz ham tabiatlari kelishmaydigan er-xotinning o'rtasida ikkisi o'zini ham aldab, ham oqlab yashashi uchun qochib va hal etib bo'lmas bir muammo bo'lganman. Amalda esa men ularning turmush tarzida ancha qulaylik tug'dirgan bo'lsam kerak. Shaharchamizda o'tgan shuncha yillik umrim davomida men hali turmushidan ajrashgan er-xotinni ko'rmadim. Demak, hayotda bir tom ostida yashaydigan, ammo qalban ajrashib bo'lgan, o'zga-o'zga xonada uxlaydigan shunday er-xotinlar borki, ularning o'rtasida hech qachon kechirib bo'lmas shunday gaplar, shunday ishlar o'tganki, o'rtasiga olib bo'lmas shunday to'siqlar tushganki, shunday er va shunday xotinlar bu narsalarni umrbod qabul qilgan va birga yashab kelavergan.

Bundayin hol odamning hayratini chetlab o'tadigan yakunga olib keldi, ya'ni turmushi qandayligidan qat'iy nazar ichkilik va tamakiga berilgan do'stlari kabi otam ham chekishga va

ichkilikka berildi. U hali ellikka to'lib-to'lmay kasallikka chalinib, to'shakka mixlandi. Otam shu holida bir necha oy yashadi, keyin vafot etdi. Onam, tabiiy, yotib qolgan eriga g'amxo'rlik qildi. U otamni kasalxonaga, hamshiralarga topshirmay, uyda o'zi parvarish qildi. Otam onamdan minnatdor bo'lib, yaxshi gapirish o'rniga uni haqoratli so'zlar bilan chaqirar, bironing qaroviga muhtoj bo'lib qolgani uchun esdan og'ay derdi, onamga hamisha qo'rs muomala qilar, tushunishimcha, shundan baxtiyor ham edi.

Otamning dafn marosimida sochlari oppoq kekxa bir ayol, sening onang avliyo ayol, deb gapirib qoldi. Bu ayol shu gapni gapirdi-yu, men uni shu zahoti yomon ko'rib ketdim. Otam vafot etganda men universitetda ikkinchi bosqich talabasi edim, harqalay, katta erkaklar davrasiga bermalol qo'shila oladigan bir yigit edim. Ammo dafn marosimida otamning do'stlarining oldiga bormadim, ular ham meni o'zlarining davrasiga chaqirmadi. Mening do'stlarim yozuvchi va aktyor bo'lishga maqsad talab o'sha vaqtdagi donolardan edi, ular behuda safsatalar so'qib vaqtini zoye o'tkazadigan, jamiyatni ayovsiz tanqid qiladigan, yangi nish urib chiqqan ateistlar jamoasi edi. Men o'zini atrofida qilarga avliyo qilib ko'rsatish iddaosida bir ish qiladigan odamlarni inson sifatida hurmat qilmaganman. Shunisi aniqki, onam ham otam kasal bo'lib qolganida unga o'zini avliyo qilib ko'rsatish uchun qaramagan. Umuman, onam o'zini kimgadir yaxshi ko'rsatish kabi tushunchalardan tamomila yiroq ayol edi. Zotan, men uy bo'ylab yugurgilab, o'ynab yurgan chog'larimda onam otamning xonasiga kirishimni yoki u bilan yaqinlashishga harakat qilishimni aqalli bir marta bo'lsin so'ramagan, hatto bu to'g'risida og'iz ham ochmagan edi. Onam odam qalbini anglay oladigan donishmand ayol edi.

Maktabga borgunimga qadar, onam faqat men uchun yashagan, desa ham bo'ladi. Uning o'zi menga harf tanittirgan. Na onam men-ga na men onamga biror marta bo'lsin qattiq gap aytmaganmiz. Ochig'i, men buni alohida qadrlayman. Keyin u meni maktab internatga yuborgan. Bu quloqqa xuddi mushkulot endi

hal bo'ldi, degandek eshitiladi. Siyohrang yuz bolaning jonkuyar onasi bir vaqt kelib, to'satdan farzandini jajji yovvoyilarning shafqatsiz tajovuzlari, haqoratlarining qaynoq qozoniga jo'natib yuboradi. Lekin maktabda og'ir kunlarim bo'lmagan, hozirgacha buning sababini tushunmayman. Men yoshimga nisbatan novcha bo'y va jismonan baquvvat bola bo'lganman, ehtimol, bularning foydasi mana shu bo'lgandir. Yana bir tomondan, uyingda nosog'lom vaziyat, otangning sendan jirkanishi, bir uyda yashab turib uni ko'rmay, ammo senga qahrini bilib ulg'ayganingdan keyin seni qaysi joyda qanday qabul qiladi – buni senga ahamiyati ham, og'rig'i ham bo'lmaydi. Otamdan olgan sabog'im – hayotda hech kim menga mehr ko'rsatishga majbur emasligini anglaganim bo'lgan. Maktabda laqabim bor edi: Uzum-yong'oq. Laqabli yolg'iz men emas edim, deyarli hammaning laqabi bor edi. Ichimizda oyog'i terlaydigan bir bola bor edi. Menimcha, u har kuni oyog'ini sovunlab yuwardi, lekin baribir unga buning foydasi tegmagan. Bolalar u bolaga ham yayrab nom topgandi: Sassiq. Men bu bosqichdan ham o'tdim. Onamga hajviy maktublar yozardim, u ham shunga munosib javoblar yo'llardi. U shaharchada, cherkovda bo'lgan mayda-chuyda qiziq voqealarni yozardi. Hatto bir safar ayollarning choyxo'rlik ziyofatiga tortiladigan sendvichlar masalliqklarining bari bir xil qilib kesilganini, mana shuni ham hajviy ruhda tasvir lay bilgani, hozirgacha xotiramda turibdi. Biroq otamdan, u muhtarama zot, deb qabul qiladigan odamdan, bir dona so'z ham yozmasdi.

Mening tasavvurimda, otam dahshatli bir mahluq, onam bo'lsa, xaloskor bir posbondek qolib ketgan. Men haqiqatan ham shunday, deb bilaman. Darvoqe, qissamda maktabga chiqishimdan avval sodir bo'lgan yana bir voqea bor, zotan maqsad faqat oilaviy munosabatlar manzarasi emas. Uyimdagi muhitga guvoh yolg'iz o'zim bo'lmaganman. Men o'sha vaqtda hayotimda sodir bo'lgan jiddiy drama, deb biladigan bir voqeada o'zga asosiy qahramon bor edi.

Jiddiy drama. Buni yozish odamni o'ng'aysiz holga soladi. Yozib turib, o'ylab qolasan, ishqilib,

bu siyqa hangomadek yoki odam o'zini dunyodagi muhim bir shaxs qilib ko'rsatayotgandek chiqib qolmasmikan? Ammo yana bir tomondan, hayot yo'limni qanday tanlab ketganim, birdaniga qanday o'zgarib ketgani, buning bariga sabab bo'lgan o'sha voqeani aytib berishning yomon joyi yo'q-ku, deb ham o'ylayman.

Men aktyorlik kasbini tanladim va shu kasb egasi bo'ldim. Hayron qolish hech gapmas, to'g'rimi? Axir, do'stlarim davrasi teatr gumashtalaridan iborat bo'lganidan keyin boshqacha bo'lishi ham mumkinmidi? O'qishimning so'nggi yili teatrda rol ijro etdim. Bu oddiy bir masxaraboz roli edi. Rol tomoshabin payqamaydigan, vazifasi quruq turish va kerak vaqti sahnaning o'zidan ortga yurib ketadigan rol edi. Masxarabozning bundan boshqa harakati yo'q edi.

O'sha vaqtlarda milliy radioda muntazam radio p'esalar berib borilar, bu yakshanba oqshomlarining eng sevimli dasturlaridan biri edi. Radioda eshittirishga moslashtirilgan u badiiy asarlar Shekspir, Ibsen asarlaridan edi. Tabiatan ovozimni har xil ovoz qilib o'zgartirib gapira oladigan qobiliyatim bor edi, maxsus mashqlardan keyin bu qobiliyat yanada sayqallandi. Avvaliga kichik qismlarda rol ijro etdim. Umuman, o'sha vaqtlarda televideniyeining butun diqqat-e'tibori madaniy-ma'rifiy dasturlarga qaratilgan edi. Men shunday dasturlarda qariyb har hafta ishtirok etardim. Nomim, harqalay, ma'lum bir tomoshabinlar doirasida, (ammo hech qachon u qadar katta doirada emas), tanilgan edi.

Kunlardan bir kun aktyorlik faoliyatimni yakunladim va ovoz qobiliyatim bilan bog'liq faoliyatimni boshladim. U qobiliyatimning menga foydasi katta bo'ldi, uning sharofati bilan boshlovchi bo'lib ishladim. Avval Vinnipegda ishladim, so'ng Torontoga qaytdim. Ijodimning so'nggi yigirma yilida hafta kunlari tushdan oqshomga qadar uzatiladigan ekliktik musiqiy shouda boshlovchi bo'ldim. Musiqalarni o'zim tanlamas edim, ko'pincha tinglovchilar tanloviga yuzlanar edik. Ochig'i, musiqani u qadar mukammal tushunadigan boshlovchi ham emas edim. Biroq dasturlarimda bir xillikdan chekinib, ishimni zavq bilan olib boradigan radioboshlov-

chi edim. Dasturga ko'plab maktublar kelar edi. Biz qariyalar uyidan, ko'zi ojizlar uyidan, davlat korxonalarida ishlamaydigan odamlardan, asosiy vaqtini uyda o'tkazadigan, kunduz vaqtini pishir-kuydir-u dazmollash bilan yolg'iz o'tkazadigan uy bekalaridan, traktorida yer haydab, yerni ekinga tayyorlayotgan fermerlardan ham maktublar olar edik. Xullas, maktublar butun mamlakatdan kelar edi.

Nihoyat, nafaqaga chiqdim. Tinglovchilarimning bunga favqulodda munosabati odamga yo'qimli edi. Kimdir xuddi yaqin do'stini yo'qotib qo'ygandek, yana kimdir o'zini xuddi oila a'zosidan birini yo'qotgandek his qilayotganini aytar edi. O'tgan yillar davomida, xaftaning besh kunida muntazam uzatilgan bu radioeshittirish odamlar uchun oddiy bir eshittirish emasdi, balki ular hayotining bir qismiga aylanib ulgurgan bir voqea bo'lgan. Bu ularni yolg'izlikdan qutqarib kelgan do'st edi, tinglovchilarimiz esa eshittirishimizdan ich-ichidan, telbalarcha minnatdor edi. Ajablanarlisi, bu tuyg'u faqat tinglovchilarimdan o'tmadi, o'zim ham faoliyatimni yakunlay turib shunday tuyg'ularni boshimdan o'tkazdim. Jonli efrida ayrim maktublarni o'qiyotganimda hissiyotlarimni yashirishga tirishsam-da, ammo baribir buning uddasidan chiqa olmay qolardim.

Endi radio xotiralarimdan chekinib, boshqa bir mavzuga o'tay. Xullas, hayotimda yangi bir davr boshlandi. Men ish faoliyatimni to'xtatdim. Ha, xayriya auksionlarini boshqarish yoki eski damlarni xotirlab suhbatlar uyushtirishni ham rad qilib mutlaq tanaffusga chiqdim. Bir necha yil bo'ldi – onam olamdan o'tdi. U ulug' yoshni ko'rdi. Ko'hna uyimizga kelsak, onamdan so'ng men uni sotmadim, ammo ijaraga berdim. Endi bo'lsa, uyni sotmoqchi bo'lyapman, shunga tayyorgarlik ko'ryapman. Ijarodorlarimga ham buning xabarini berib qo'ydim. Uyga xaridor chiqib, to uni sotgunimga qadar shu yerda yashab turishga qaror qildim. Yana bir tomondan bog'ni ham epaqaga keltirib qo'yish kerak.

Men o'spirin yigitlar shu davrda yolg'izlanib qolib, chekadigan dardlarga duch kelmaganman. Yonimda yetarlicha do'stlarim bo'lgan, ayollar bilan yaqin munosabatlarim ham bo'lgan. Shunday

ayollar borki, erkaklar borasida yaxshigina o'tkir, ularning bor fikru xayoli baxtli yashash yoki kimnidir baxtli qilishdan iborat. Bunday ayollar o'zlarining zavqi uchun ham erkakka borini berib, uning bilan baxtli bo'lishga chanqoq bo'ladi. Men bunday ayollar borasida, harqalay, ehtiyotkor edim. Shu oxirgi yillarda men yaqin munosabatda bo'lgan ayol stansiyada administrator bo'lib ishlar edi. Ajoyib, aqlli bu ayolni eri to'rt bolasi bilan tashlab ketgan edi. Biz bu yerga, uyimizga, birga ko'chamiz, deb rejalar qilgan edik. Ayolning qo'lida chaqalog'i bor kenja qizi uning bilan birga yashar, haligi qiz bolasi bilan ovora bo'lib ko'chaga ham chiqa olmas edi. Xullas, u qizini chaqalog'i bilan tashlab keta oladigan vaziyatda emas edi. Shu bilan rejalarimiz ham o'z-o'zidan qolib ketdi. O'z o'rnida buning munosabatlarimizga ta'siri bo'ldi. Men ko'hna uyimga qaytganimgan so'ng biz telefonda gaplashib turdik. Men uni mehmonga taklif qildim. Ammo kutilmaganda undan turmushga chiqayotganini va yashashga Irlandiyaga ko'chib ketmoqchi ekani xabarini eshitdim. Men undan, qizing bilan nabirang-chi, deb so'raganimda uning javobi ustimdan bir chelak sovuq suv quygandek bo'ldi. Ularni ham Irlandiyaga birga olib ketishayotgan ekan.

Bog' juda tashlandiq ahvolda edi. Yoshini yashab bo'lgan daraxtlar qurib, o'tlar orasida u yoq-bu yoqda yakkam-dukkam turar, oltmish-yetmish yillik ravoch osilmachiq yotoqlarni pana qilib ilingan soyabon lattalar uvadasi chiqib osilib yotar, faqat chuvalchangu qurt-qumursqalarga bardosh bergan olti-yettita olma daraxtlari, ularning turining nomini ham bilmayman, qolgan edi, xolos. Tashqaridan qaraganda men qisqa vaqtda tozalab chiqqandek ko'ringan bog'ning ekin maydonchasidan chiqqan begona o'tlar uyumi o'ziyam tog'dek kelar edi. Boz ustiga, bu tog' uyumlarini yo'qotish hamyonimning chekiga edi, axir bularni yoqib yubora qolay, desam, shahar ma'muriyati ruxsat, qiynalmay yoqavering, demaydi-ku.

Bog'imizga bir vaqtlar Pit ismli odam bog'bonlik qilgan edi. Hozir uning familiyasini eslay olmayapman. U bir oyog'ini sudrab bosar, boshini ham bir tomonga qiyshaytirib yurar edi.

U avtohalokatga uchragan edimi yoki zarb bilan yiqilib asab tolalari shikastlangan edimi – bunisidan bexabarman. U sekin ishlasa-da, ammo hafsala bilan astoydil ishlar edi. Odami uni mundaq bir ochiq kayfiyatda, kulib-yayrab yurganini hech ko'rmagan edi. Onam uni izzatlab, yaxshi muomala qilardi. Biroq Pit onamning gulzor to'g'risidagi takliflarini ko'pincha bee'tibor qoldirar edi. Men uch g'ildirakli velosipedimda bog'ning uchish mumkin bo'lmagan qismida tinimsiz uchaverganimdan bo'lsa kerak, u meni uncha xushlamas edi. Kim bilsin, balki u men orqasidan Snekiy Pit, deb yurganlarimni eshitgandir. Qayerdan unga bunday laqab to'qiganman, o'zim ham bilmayman. Birorta gazeta yo jurnaldagi rasmdanmi yoki qaysidir hikoyadan topib olib aytganmanmi – bunisi o'zimga ham qorong'i.

Endi shu tobda nega u meni qovushmagan telbalik bilan yoqtirmaganining boshqa bir sababini topgandek bo'ldim. Qiziq, nega bu fikr ilgari xayolimga kelmagan, hayronman. Ikkimiz ham ko'rinishidan toleyi chopmagan, nuqsoni bo'lgan odamlarmiz. Siz bunaqangi dardi bir odamlar asli bir-biriga hamdard bo'ladi-ku, deb aytarsiz, ammo bir-birini jini suymaydigan darddoshlar ham ko'p uchrab turadi. Ular bir-birini ko'rgani sayin og'riqli nuqtalari bilan qayta va qayta uchrashavergani uchun ham biri ikkinchisini yomon ko'rar, ehtimol.

Lekin men uni ko'rganimda bunday holatga tushmaganman. Onam uzoq vaqt meni asrab-avaylab, menga shunday bir kuch berib kelganki, tashqaridan meni ko'rgan odam o'zimni azbaroyi erkin tutishimdan, bu bolani qara, u chap yuzini chaplab turgan noridan xabari bormikan, deb o'ylar edi. Men maktabga chiqadigan yoshga yetganimga onam, maktab to'la virus, o'g'limning shamollashga moyilligi bor, keyin bronxlariga o'tib ketadi, uni hozir odamlar orasiga qo'yib bo'lmaydi, uni o'zim uyda o'qitaman, deb turib olib o'zi uyda harf tanittirgan. O'shanda onamning bu gapiga ishongan odam, bilmadim nega-yu, faqat men bo'lganman. Otamning menga begonadek qarashiga kelsak, uning butun uy ichiga munosabatini ko'rib, menga bo'lgan

sovuqqonligidan aziyat chekib, o'zimni yolg'iz his qilganimni, ochig'i, eslay olmayman.

Shu yerda bir narsani tan olishim kerak, onam o'shanda meni to esimni taniydigan yoshimga qadar yonidan jildirmay, o'zi o'qitib, baribir, to'g'ri yo'l tutgan. Ko'zga yalt tashlanadigan yuzimdagi bu nor bolalarga yaxshigina ermak bo'lardi, ular meni bemalol chetga chiqarib, yakka qo'yar edi. So'ng bolaligimdan bo'ladigan bu zarba meni zo'r sindirar, umuman, u ruhiy zarbadan bir umr qutulib bo'lmas edi. Hozir hayotda ko'p narsalarga munosabat o'zgarib, masalan, shu zamonda biror bola mening vaziyatimda bo'ladigan bo'lsa, o'sha bolakayga foydasiz g'amxo'rlik va keragidan ortiq mehribonchilik qilinadi. Yo'q, ko'rinishingdagi boshqalardan farqli jihatingni nuqson hisoblab jamiyatdan ajratib, uyda olib o'tirmaydi. Biroq o'sha vaqtning odamlariga birining hayoti boshqasiniqiga qiziq bo'lgan, odamlar bir-biriga aql o'rgatib yashagan, milliy qadriyatlar, deganda xalq saf tortib turadigan zamonlar bo'lgan. Onam o'sha vaqtlarda bularning barini o'z holida qabul qilib, oqimga qarshi suzmagandir, ehtimol.

Hovlimizning ichida yana boshqa bir xo'jalik bor edi. Bu – Pit ish qurollarini saqlab kelgan, o'zimiz ham bir marotaba ishlatib so'ng ishlatmagan, lekin nima qilishni ham bilmay, axir, nimagadir yarab qolar, deb saqlab qo'ygan asbob-anjomlarimizga vatan bo'lgan kottej edi. Pit bog'bonlikdan ketgach ko'p o'tmay uning o'rniga kottejga, yuk mashinasida zamonaviy anjomlari bilan yosh, serg'ayrat er-xotinlar – Djinni va Franzlar kelishdi. Lekin ular ham bu yerda uzoq qolmadi. Keyinchalik ular bog'dorchilikda kerak bo'ladigan anjom-uskunalar bilan savdo-sotiq qilishga o'tib ketdi. Ular bog'imizda o'zlari ishlamas edi, o'smir yoshidagi bolalarini ishlatar edi. Keyin onamning ham bog' bilan ishi bo'lmay qoldi.

Darvoqe, o'sha kottejga qaytaylik, nega asosiy gapdan chetlab ketayapman o'zi. Xullas, oddiy omborxonada bo'lishidan ilgari u yerda odamlar yashagan. Birinchi bo'lib, bu kottejda bobom bilan buvimning xizmatkorlari er-xotin Bellslar istiqomat qilgan. Xotin pishir-kuydir va uy yumushlari bilan shug'ullangan bo'lsa, er bog'ga

qaragan va bobomga shofyorlik qilgan. Bobomning Pekard rusumli mashinasi bo'lgan, ammo u hech qachon uni haydashni o'rganmagan. Men tug'ilganimda Bellslar ham, pekard ham yo'q edi. Lekin u kottej hanuzgacha Bellslar Kotteji, deb aytiladi.

Bolaligimda bu kottejda Sheron Settls ismli ayol bilan uning qizalog'i Nensi bir necha yil yashagan edi. Ayol tibbiyot bilim yurtini bitirar-bitirmas biz tomonlarga ishlashga eri bilan shahardan kelgan edi. Yosh oilaning kelganiga bir yil yoki undan sal o'tib yosh erkakning qoniga infeksiya tushadi va u vafot etadi. Ayol qo'lida chaqalog'i bilan, odamlar aytganidek, begona shaharchada "hech kimsiz" qoladi. Ayolning kimsasiz qoldi, degani na unga yordam beradigan yoki na uni bu yerlardan olib ketadigan qon-qarindoshi bor edi, degani edi. Harqalay, mana shunday yetarli vajlar bilan uni otamning sug'urta kompaniyasiga ishga olishadi va ayol Bellslarning kottejiga ko'chib keladi. Ayol qizi bilan kottejga aynan qachon kelganini bilmayman. Nensini taniganimda u necha yoshda edi? Uch yoshmide? Yo'q, to'rt yosh bo'lishi kerak. Men undan olti oylik kattaman. Lekin kottejni bo'sh turgani yoki Nensilarning u yerga ko'chib kirgani to'g'risidagi biror xotira esimda yo'q. O'sha vaqtda uyning rangi kir pushti bo'yoqda edi. Men o'shanda hamisha nima uchundir uyni aynan shunday rangga bo'yash missis Sattlsning o'zidan chiqqan, u boshqacha rangga bo'yalgan uyda yashay olmaydi, deb o'ylar edim.

Men, albatta, uni missis Sattls, deb, familiyasi bilan chaqirar edim. Aslida, yoshi katta ayollarning ismini deyarli bilmas edim, lekin shu ayolning ismini bilar edim. O'sha vaqtlarda Sheron ismi kam uchraydigan ismlardan edi. U ismning bir tomondan esimda qolgani, yakshanbalik maktabda aytadigan madhiyamizda ham shu ism kelar edi. Onam bu maktablarning ham yopiq tekshiruv borligi, ham orada tanaffuslari yo'qligi bois meni u yerga qatnashimga qo'ygan edi. Madhiyaning so'zlari proyektor orqali ekranga chiqib turar, biz esa uni ekrandan ko'rib turib kuylar edik. Menimcha, hali madhiyamizni boshlamasimizdan avval mening ham, bolalarning

ham tasavvurlarimizda madhiyaning soʻzlari bilan bogʻliq qandaydir manzaralar jonlanar edi.

*Siloyamning salqin sabosida
Qanchalar fusankor hilpirar nilufar!
Bunchalar goʻzal u qoya pinjida
O! Sheronning shabnam ila zeblangan atirguli!*

Toʻgʻri, endi koʻzimizga ekranning bir burchagidan atirgul oʻsib chiqayotgandek koʻrinmas edi, albatta, ammo qanaqadir xotiralarimiz tiklanar edi. Bir raqamini koʻrganimda ham oʻz-oʻzidan yakka turgan pushti kottejni – Sheron ismiga yetaklab boradigan tumanni koʻrar edim.

Yoʻq, lekin men oʻshanda Sheron Sattlsni sevmaganman. Ammo qizigʻi, hali esimni tanir-tanimas Bessi ismli yosh erkakshoda xizmatkor qizni yaxshi koʻrgan edim. U meni aravachamda sayrga olib chiqar, xiyobonlardagi argʻimchoqlarda shu qadar baland-baland uchirar ediki, men oʻzimni salkam xiyobonning ustiga uchib chiqqandek his qilardim. Keyinroq, onamning baxmal yoqali palʼto kiygan bir dugonasini yaxshi koʻrib qolgandim. Hayronman, negadir uning ovozi oʻsha baxmalga hamohang tuyulaverar edi. Sheron Sattls mehribonligi yoki latofati tufayli yoqtirib qolish mumkin boʻlgan ayollar sirasiga kirmas edi. U ayolning baxmaldek mayin ovozi yoʻq edi, bundan tashqari, mening vaqtimni maroqli oʻtkazish unga anoyi ham kelmagan edi. U novcha boʻy, onamga nisbatan juda ozgʻin, tep-tekis ayol edi. Sochlari iris qanddek jigarrang, uchlari esa oltinrang, turmagi Ikkinchi Jahon urushi vaqtida urf boʻlgan bob uslubida kesilgan kalta turmak edi. U qoʻyib yuradigan qip-qizil lab boʻyogʻi uning lablarini boʻrdoq qilib qoʻyardi, men bunaqa labni rasmlari katta qilib osib qoʻyiladigan kino yulduzlarida koʻrgan edim. U uyda vaqti, odatda, kimono kiyib yurardi. Men uning kimonosidan chiqib turgan oyoqlarini koʻrib, oʻsha kimonoda oyoqlari uzun va ingichka allaqaysi oq qushmi, laylakmi bor, deb oʻylardim. Sheron kunini, deyarli, divanda oʻtkazar edi, u divanida yotib sigaret chekar va goh-goh yoki bizning yoki oʻzining kayfiyatini koʻtarish uchun oʻsha choʻpdek oyoqlaridan avval oʻngini, keyin chapini oldinma keyin tepaga tik koʻtarib havoni tepar va tepgan-

da oyogʻidagi jun shippagini uzoqroqqa otib uchirib, keyin bizga uni olib kelishni buyurar edi. Biz bilan bunday oʻyinlar oʻynamagan vaqtlarda u juda past ovoz bilan, deyarli pichirlab, ammo qandaydir asabiy ohangda gapirar edi. Uning bu ovozi, bu ohangi muloyimlik yoki gʻamxoʻrlikdan xoli oʻziga xos samimiy bir ovoz boʻlib, unda qandaydir gʻamginlik (men onamdan shunday gʻamgin ovozni kutar edim) sezilib turar edi.

Quloqsiz shaytonvachchalar – Sheron bizni shunday chaqirar edi.

– Qani, quloqsiz shaytonvachchalar, yonimdan tuyoqlaringni bir shiqillatlaring-chi. Dastlaringdan tinchlik tegadimi oʻzi?

Biz bu tanbehni, odatda, Nensining oʻyinchoq mashinalarini polda u yoqdan bu yoqqa quvlab yurgan paytlarimiz eshitardik. Sheron boʻlsa, yumshoq divaniga choʻzilib olib, qorniga kuldonini qoʻyib, sigarasini tutatib bizni mana shunday koyir edi. Biz Nensi ikkimiz oʻzaro oʻynayotgan boʻlsak, hayron qolardim men, u oʻzi divanda yotgan boʻlsa, unga hech kim tegmayotgan boʻlsa, yana qanday tinchlik kerak unga?

Ona-bola hushiga kelgan vaqt ovqatlanar va yemaklari ham qanaqadir maxsus narsalar boʻlar edi. Sheron qornini toʻqlash uchun oshxonaga kirganida qoʻlida hamisha bizga issiq kakao yoki qarsildoq pechene bilan chiqar edi. Nensiga sabzavot shoʻrva ichish majburiy emas edi, ketma-ket shirinliklar yoki hovuch-hovuch bodroqlar yeyish ham taqiqlanmagan edi.

Sheron Sattls otamning maʼshuqasi edimi? Uning otamning ofisiga ishga olinishi, otam uni moliyaviy tomondan taʼminlashi yoki uning pushti kottejda bepul turishi shundan edimi?

Onamning Sheronga munosabati yaxshi edi, uning boshiga tushgan koʻrgulikni, yosh erining oʻlimini koʻp tilga olar edi. Bogʻimizning hosillaridan: uzilgani hamonoq malinadan, kovlanishi bilan yangi kartoshkadan, hali poʻchogʻi bilan turgan noʻxatdan ularga ham berar edi. Hammasidan ham noʻxot sahnasi koʻz oldimdan koʻp oʻtadi. Uni hatto hozir ham yaxshi eslayman: Sheron Sattls divanida choʻzilib yotibdi, noʻxatlarni havoga otib-otib oʻynaydi-da, deydi:

- Tavba, men bularni nima qilar ekanman.
- Avval suvga solib, so'ng gazda qaynatib pishirib olasiz, – aql o'rgataman men ham o'zimcha.
- Shunday qilishingiz kerak, degin?

Otamning Sheron bilan munosabatiga kelsam, ularni hech qachon birga ko'rgan emas edim. Otam ishdan birmuncha kech qaytar edi. Ishdan so'ng otamning maxsus sport mashg'ulotlari bo'lar edi, shuning hisobiga ham u kech kelar edi.

Nensining onasi uyda bo'lmaydigan, divanida cho'zilib, sigarasi bilan hordiq chiqarmaydigan kunlar ham bor edi. Sheronning bu kunlari men hech qachon ko'rmagan, shaksiz, u yerda ko'rinishim ham xush kelmaydigan afsonaviy joy – otamning ofisidagi ish kunlari edi.

Sheron ishda bo'lgan kunlarda Kodd ismli xizmatkorimiz bizga enaga edi. Bu badjahl ayol kottej oshxonasida o'tirib olib, radionovella tinglab, topgan narsasini kavshab-kavshab bizga enagalik qilar edi. Onam bu xizmatkorimizni men bilan Nensiga qarab turishi uchungina ishlatishini, Nensi ikkimizning qariyb butun kunimiz birga o'tadigan Sheronning ish kunlarida unga Nensiga ham xuddi mendek ko'zquloq bo'lishini buyurgani mutlaqo xayolimga kelmagan ekan.

Hozir o'sha damlarni eslasam, Nensi bilan bir-birimizdan azbaroyi umuman ajralmay o'ynaganimizdan faqat shu uxlagandagina o'ynamagan ekanmiz-da, deb o'ylayapman. Nensi bilan to'rt-besh yoshlarimdan to sakkiz yarim yoshlarimgacha mana shunday ajralmaganmiz. Ko'pincha, hovlidan ichkariga kirmas edik, yomg'irli kunlar esa vaqtimiz Nensining onasini jig'ibiyron qilib uyda o'tar edi. Bizga hovlining ekin ekilgan maydoniga qadam bosmaslik va gullarning tagini kovlab chuqurlar qilmaslik tayinlanar edi. Ammo biz hamisha aksini qilar edik: taqiqlangan joylarda, mayda mevalar ekilgan maydonda bo'lmasa-da, olmazorda va kottejning mutlaqo tashlandiq qismlarida o'ynar edik. Ular bizga havo hujumlaridan himoyagoh va germanlardan yashirinish uchun boshpanalar qurishga tayyor joy edi.

O'sha vaqtlarda shaharchamizning shimoliy qismida harbiy tayyorlov lageri bo'lib, ularning haqiqiy harbiy samolyotlari uyimizning ustidan muttasil uchib turar edi. Atrofimizda urush ta-

savvurini uyg'otib turadigan bu manzara ta'sirida bog'bon Pit bizga yovdek, tag'in yov bo'lganda ham oddiy mahalliy yov emas, balki natsist g'animdek, o't o'rar mashinasi bo'lsa tank kabi taassurot berar edi. Gohida bizni havo hujumlaridan to'sadigan pakana olma daraxtlarining olmalarini uzib-uzib, uzoqdan natsist Pitga hujumlar uyushtirar edik. Bir safar u onamga ustimizdan arz qildi. Buning evaziga biz sohilga borib turadigan bo'ldik.

Sohilga boradigan bo'lsak, onam ko'pincha Nensini ham birga olib ketar edi. Biz biror bir yopiq cho'milish havzasiga emas, uyimiz joylashgan qoyaning biqinadigi ochiq suv havzasiga borar edik. To'g'ri, bu shovvoz suzuvchilar yoki suv chang'ichilari keladigan suv havzasi emas edi, lekin baribir bu yerda suzish uchun yaxshigina ter to'kish kerak edi. Aslida ham onam bizni u yerga suvda suzsiz, deb olib borardi. Nensi menga qaraganda birmuncha chayir edi, keyin uncha-muncha narsadan ham xavfsirasmasdi, mana shu narsaga mening g'ashim kelardi. Bir safar suzayotganimizda men dengizning kelayotgan to'lqinini poylab turib, Nensini suvning tagiga itarib tiqib, o'zim uning boshini mo'ljallab yotib oldim. Shunda u chaqqonlik qilib, meni tepib itarib yubordi-da, yo'lini bo'shatib suzib ketdi.

– Bu nima qilganing? – baqirib koyidi buni ko'rib qolgan onam, – Nensi hali kichkina qiz-ku, unga singlingdek qarasang bo'lmaydimi?

Men unga shundog'am singlimdek munosabat qilar edim. Lekin ayash-ayamaslikka kelganda uning kuchini o'zimmikidan kam hisoblamas edim. Nensining jussasi kichkinagina bo'lib, bu unga juda qo'l kelar edi. Daraxtga chiqqanlarimizda ham u maymunga o'xshab daraxtga osilib-osilib mendan avval birinchi chiqib olar edi. Bir safar urushganimizda u qo'limni qayirib ushlab olib, tishlab qonatgan edi. O'shanda bizga bir hafta o'ynash ma'n qilindi. Lekin bir-birimizga deraza orqali sochilayotgan nafrat hech qancha o'tmay yana birga o'ynash sog'inchi bilan ikki tomonning biri-birini oqlashiga aylangan, so'ng ta'qiq ham yechilgan edi.

Qishda mol-mulkning barcha hududi bizning tasarrufimizda edi, bunga ruxsat tekkan edi.

Butun uy biz uchun misli ulkan bir Qorqo'rg'on edi, biz uni kamin uchun uyulgan o'tin g'olasi maydoniga aylantirar edik. Qo'rg'onimizdagi qor esa bizga atrofdan o'tib qoladigan kimsalarni otish uchun kerak bo'ladigan to'plar zahirasi edi. Uyimiz ko'chaning oxirida joylashgani bois eshigimiz oldidan yo'lovchilar kam o'tar edi. Oxiri hujum uyushtirishga odam topa olmaganimizdan qorbobo yasab olardik-da, unga shavqatsiz qorli hujumlar qilaverar edik.

Hozir Nensining yuzini ko'z oldimga aniq keltira olmayman, qaytanga onasining yuz ko'rinishi yaxshiroq esimda. Menimcha, Nensi terisining asl rangi, faqat quyoshda yuraverganidan kuyganini aytmasa, onasining rangidan farq qilmas edi. Sochining rangi u azbaroyi shunchalik ko'p quyosh ko'rganidan ocharib-ocharib, jigarrang tusga kirib qolgan edi. Terining rangi anchayin qizargan, hatto salkam qizg'ish yuz, desa ham bo'lar edi. Rost. Ko'z oldimga uning qizil yonoqlari keldi, xuddiki qalam bilan qizilga bo'yab qo'yilgan yonoqlar. Bu kunimiz deyarli ko'chada shataloq otib o'tganidan va Nensining ichiga sig'mas g'ayratidan dalolat edi.

Mening uyimda, ma'lum bir xonalarni aytmaganda, boshqa barcha xonalarga kirishimiz qat'iy ta'qiqlangan edi. Uyimizning ikkinchi qavatiga chiqishni, mehmonxonaning yoki ovqatlanish xonasining oldida o'ynashni orzu qilmasak ham bo'lar edi. Ammo kottejda bizga hech qanday ta'qiq yo'q edi. Bizga bu yerda eng afzali yerto'la edi. Kunduzgi jang-u jadallardan tinkamiz qurigan bo'lsa ham, baribir, u yerga tushishdan erinmas edik. Yerto'laning ichiga olib tushadigan zinalarga ushlab chiqishga mo'ljallangan tutqich o'rnatilmagan bo'lib, bizga shu ham qo'l kelgan edi. Biz zinaning yon tomonidan, tutqichi yo'q tomonidan yerto'laning pishiq, chang poliga sakrab-chiqib, polni changitib do'pir-do'pir o'ynayverar edik. Sakrashdan zerikkanimizda, u yerdagi eski bahaybat tebranma stulga, birimiz u tomoniga birimiz, bu tomoniga chiqib olardik-da, xayolimizda go'yo ot minib ketayotgandek stulni tebratib uchib o'tirar edik. Bir safar shu yerto'lada Nensining onasining sigaretidan o'marib, chekib ko'rmoqchi bo'lganmiz ham (O'shanda qutidan

bir dona sigaret olganmiz, bundan oshiq olishga jasoratimiz yetmagan). Nensi bu borada mendan ko'ra tajribaliroq chiqqan edi.

U yerda – yerto'lada, eski yog'och javon ham bor edi. Unda bir qancha metal idishchada qotib qolgan bo'yoqlar va laklar; ularning ichiga suqib qo'yilgan, bo'yoqlari tolalarida qotib qolgan har xil o'lchamdagi mo'yqalamlar; ranglar surib-surib sinab ko'rilgan yoki mo'yqalamdagi bo'yoqlar sidirib tashlangan ingichka yog'och doskacha ham bor edi. Idishlar orasida hali qopqog'i ochilmaganlari ham bor edi. Biz ulardan birini amallab ochdik. Uni quyuqlashtiruvchi modda bo'lishi mumkin, deb topdik. Biz bo'yoqlar ichida qotib qolgan mo'yqalamlarni sug'urib olib, uni doskachaga urib-urib, yoyib-sochib bir maza qilmoqchi bo'ldik, ammo shuncha kuch sarflasak-da, bir ish chiqara olmadik. Nihoyat, ularning ichida sheriklariga o'xshab toshdek qotib qolmagan, hidi o'tkir rangsiz suyuqlik chiqib qoldi. Endi uning sharofati bilan dikkayib tarashasi chiqib yotgan mo'yqalamlarni ishlata olar edik. O'sha vaqtda men sakkiz yoshda bo'lib, onamning mehnatlari bilan, harqalay, o'qish-yozishni o'rgangan edim. Nensi ham ikkinchi sinfni tugatgan, o'qish-yozishni bilar edi.

– Tugatgunimgacha qaramay tur, – dedim Nensiga va tag'in ko'rib qolmasin, deb uni doskaning oldidan ohista itardim. Doskaga nimadir chizib, bo'yashni mo'ljallagan edim. Nensi bo'lsa qo'lidagi mo'yqalamini temir bankachadagi qizil bo'yoqning ichiga urib-urib, uni jon-jahd ila aylantirish bilan ovora edi. Men shunday yozdim: "NANSIST MANA SHU YERTO'LADA BOR EDI".

– Endi qara, – dedim.

U menga orqa o'girib, mo'yqalamini o'ziga ishqalab chiqayotgan edi.

– Men hozir bandman, – dedi Nensi.

So'ng u menga o'girildi, yuzi qizil bo'yoq bilan chaplangan edi.

– Qalay, endi senga o'xshadimmi? – baqirdi Nensi dahaniga qizil chaplashdan to'xtamay. – Xo'sh, o'xshadimmi endi senga?

Nensi bo'yashdan to'xtadi. Uning yuzi dahshatli darajada qip-qizil edi. U shavqinning avjidan yaraqlar edi. Nensining shunaqa tabiati bor edi, odamning tasavvuriga sig'maydigan ish

qilsa, mana shunday zavqlanib chaqnar edi. Uni yaxshi bilganim uchun aniqroq aytсам, bila-
veringki, odam hayratdan qotib qoladigan ish
ko'rsatish – uning orzusi edi.

Endi buyog'iga nimalar ro'y berganini aytay.

"Nensining qizil yuzi bunchalar qo'rqinchli",
xayolimga birinchi kelgan fikr shu bo'ldi.

Mening yuzim qizil emasdi, bunday fikr
tasavvurimga ham sig'mas edi. Aslida, ham
shunday edi. Shunchaki yuzimning yarmida
tug'ma norim bor edi. Lekin u qizil emas, och
siyohrang edi.

Nensi namoyish qilgan qizil narsa hech qa-
chon xayolimga kelmagan edi. Men yuzimda och
jigarrang norim bor, xolos, deb o'ylar edim.

Onam uyda ko'zgularni ma'n qilish dara-
jasida ahmoqlikka boradigan yoki qandaydir
hissiyotlarga berilib ish tutadigan ayol emas edi.
Ammo uyimizdagi ko'zgulalar baholi qudrat tepa-
roqqa osilgan bo'lib, ular yosh bola o'zini ko'rishi
uchun balandlik qilar edi. Cho'milish xonasidagi
ko'zgu ham ancha tepaga osilgan bo'lib, unga
bo'yim yetmas edi. Men o'zimni ko'ra oladigan,
bo'yimga mos birdan bir ko'zgu uyning asosiy
kiraverishidagi xolga osilgan ko'zgu edi. Kunduzi
to'g'ridan to'g'ri quyosh tushmaganidan bu yer
qorong'iroq edi, kechasi yoqiladigan chirog'i ham
xira nur sochar edi. Yuzimning bir tomonidagi
och jigarrang norimni va uning ozgina tukini
ham aynan shu ko'zgu orqali bilganman.

O'z yuzi to'g'risida shunday bilib kelgan bola
uchun Nensining bejalgan qizil yuzi odamni
shunday bir halok qiladigan, qahrdek ta'sir qildi.
Nensini bor kuchim bilan javonga itarib yubor-
dim va o'zimni zinaga urib, yuqoriga otildim.
Men hoziroq ko'zgu topaman, yugurayapmanu,
xayolimda faqat shu maqsad, bo'lmasa, Nen-
sining menga yolg'on tomosha ko'rsatganini
aytadigan odamni topaman, o'ylayapman yana.
Nensiga nisbatan ichimdan dahshatli nafratni his
qildim. Shoshmay tur, hali seni ta'ziringni bera-
man. Ammo qanday yo'l bilan ta'zirini beraman?
Yo'lini hozir emas, keyin topaman. Kottejdan yu-
gurib chiqdim, Nensining onasi uyda ko'rinmadi,
axir, bugun shanba – uning dam olish kuni edi.
Kottejdan chiqdim-da, uning shag'al hovlisidan

yugurdim, undan o'tib, oq akatsiyalar qator-qator
qilib zich ekilgan maydonning maxsus qilingan
toshli yo'lkasidan yugurdim. Qarshimda – orqa
verandamizda qamishli to'qima stulda kitob o'qib
o'tirgan yerida tik turgan onam paydo bo'ldi.

– Qizil emas, – dedim uvvos tortib, ko'zimdan
g'azabli yoshlarim to'xtamas edi, – yo'q, men qizil
emasman.

Onam yuzida dahshat ifodasi bilan zinadan
tushib keldi. U nima bo'layotganini tushuna
olmay diqqat edi. Ortimdan yugurib Nensi yetib
keldi, bo'yoqqa chaplangan, baxtiyor Nensi.

Onam hammasini tushundi.

– Yovuz mahluqchasan sen, – qichqirdi onam
Nensiga qarab. Men hech qachon onamdan
bunday ovozni eshitmaganman. Bu ovoz emas,
odamning yuragidan otilgan titroq na'ra edi.

– Yaqinlashma yonimizga. Xayolingga ham
keltirma. Yaramas, sen yaramas qizsan. Senda
mehr bormi, zarracha bo'lsa ham bormi o'zi? Sen
hech o'ylaganmisan o'zi...

Onamning gapi oxiriga yetmay kottejdan
ho'l boshidan ko'ziga chakillab suv oqib tushayot-
gan Nensining onasi chiqib keldi. Sochig'i qo'lida
edi.

– La'hat bo'lsin, bu yerda hatto boshimniyam
tinchgina yuva olmayman...

Onam unga ham qichqirdi.

– Men bilan o'g'limning oldida tilingni tiyib ol.

– Voy-voy-yey! – darhol javob qildi Nensining
onasi. – Qo'rqib ketib ayuhannos solishingni qara.

Onam chuqur xo'rsinib oldi.

– O'ylama, qo'rqib ayuhannos solayotganim
yo'q, – javob qaytardi onam dona-dona qilib. –
Faqat bir narsani aytmoqchiman, endi buyog'iga
sening yaramas bolangga bizning xonadonimizda
joy yo'q. Tabiat yaratgan, bunga qarshi qo'li-
dan hech nima kelmaydigan o'g'limni masxara
qilayotgan sening toshbag'ir, yaramas qizing-
ni aytyapman. Sen hech qachon qizing bilan
qiziqmagansan, uning tarbiyasini ham o'ylamay-
san. O'zimiz bilan sohilga olib boramiz, uning
na iltimos deyish kerakligini biladi, na minnat-
dorchilik bildirishni. Sendek onasi bo'lganidan
keyin qizingning bu qiliqlariga hayron qolish
ham tentaklik asli.

Onamning qalbidan yillar sari qat-qat yig'ilib, hech qachon to'xtamagan, cheksiz nafrat, og'riq, istihola – bari uning qalbidan otilib chiqdi. Men uning ko'ylagidan tortib, bo'ldi, kerak emas, bo'ldi, deyar edim. Bu hatto unga ta'sir ham qilmas, u menga qaramas ham edi.

Keyin bundan ham battari sodir bo'ldi. Ko'zlaridan duv-duv yosh oqa boshladi, so'zlari ichidan chiqmay, nafasi tiqilib, dag'-dag' qaltiray boshladi.

Nensining onasi ko'zini to'sib yotgan xo'l sochlarini qo'li bilan orqaga ag'darib, onamni indamay kuzatib turdi.

– Menga qara, senga bir gapni aytaman, – dedi u. – Sen o'zing butun dunyo g'ami senda-yu, u ham faqat mana shudek, ahmoq bo'lib o'zing buni yelkanga ortmoqlab olgansan. Xo'p, ering sendan nafratlansa, yuzi dog' o'g'ling bo'lsa, o'zing ayt, men senga nima yordam bera olar edim?

Onam qo'llari bilan boshini changalladi. U yig'lar, oh tortar, og'riqlar uni maydalab bo'laklarga ajratar edi.

O'sha vaqtda uy ishlarimizni qilib yuradigan Velma degan ayol bo'lar edi. U ichkaridan baqir-chaqirni eshitib chiqib keldi.

– Bekam. Kelsangiz-chi, bekam, – chaqirdi u onamni.

So'ng Nensining onasiga baqirdi.

– Sen uyinga bor, – haydadi u Nensining onasini, – tez ket.

– O, qo'rqma, o'zi shundog'am ketmoqchiman. O'zingni kim o'ylaysanki, menga nima qilishni o'rgatasan. Tag'in miyasida sog' fikri qolmagan shu yalmog'iz xotinning poyini o'pib, xizmat qilishingga hayronman.

Keyin u Nensiga o'girildi.

– O, Xudoyim, hozir kamiga sening yuzingni ham tozalashim kerakmi! – So'ng u men eshitishim uchun ovozi qasddan baland qildi. – U yaxshi bola emas. Qara, qochib qari ledining etagiga yashirilib olganini. Boshqa aslo bu bola bilan o'ynama. Onasi bo'lsa o'zidan ham battar.

Bo'layotgan voqealar Nensiga favqulodda ta'sir qildi. U dahshatda qotib qolgan edi. Undan bir sas ham chiqmadi.

Velma bir tomonidan, men ikkinchi tomondan onamni qo'ltiqlab uyga kirishiga ko'mak-

lashdik. Biz kottejdan uzoqlashganimizdan so'ng onam ingrab, to'xtadi. To'xtab, qo'limizdan chiqdi va qaddini ko'tardi. So'ng soxta quvnoq ovoz bilan dedi:

– Mening bog' qaychimni qayerga qo'ygan eding, Velma? Shuni olib kelsang-chi, bog'ga kirganimda bir yo'la gullarning qurigan-quriganlarini kesib tashlar edim. Qara, gullarning ichida qurib yotganlari ham talaygina ekan.

Onam ishini tugatdi. Yo'lkada yurishga joy qolmadi. Gullarning bari: gullagani ham, qurigani ham tekis kesildi.

Adashmasam, o'sha kuni shanba edi. Chunki Nensining onasi ham, Velma ham uyda edi. Yaxshanba kunlari Velma biznikiga kelmasdi. Dushanba kunimi yoki undan ikki-uch kun o'tibmi kottej bo'shadi. Menimcha, Velma borib otamni o'rtoqlari davrasidanmi yoki golf maydonidanmi, xullas, qayerda bo'lsa, o'sha yerdan topib, voqeadan xabardor qilgan. Otam uyga bo'g'ilib, o'zini qo'yarga joy topolmay keldi va hech qancha o'tmay xusumatini boshladi. Bu xusumatga Nensi va uning onasi kottejdan ketayotgani vaj edi. Hozir Nensining onasi o'shanda kottejdan ketayotganiga zig'ircha bo'lsin afsuslangan, deb o'ylamayman.

Bora-bora Nensini endi buyog'iga boshqa ko'rmasligimni fahmlab yetdim. Avvaliga undan darg'azabligim uchun ketganining ahamiyati ham bo'lmagan edi. Keyin onamdan Nensi haqida so'raganman, ammo aniq bir javob eshitmaganman, onam ikkimizni ham qiynamaslik uchun meni chalg'itib qandaydir mujmal bir gap aytib qo'ygan edi. Unda men hali maktabga chiqmagan, ammo onam meni maktabga chiqaraman, deb jiddiy tayyorgarlik ko'rib, yaxshi bir maktab so'rab-surishtirib yurgan paytlar edi. Ehtimol, onam o'g'lim bir kun kelib o'g'il bolalar maktabida qiz bola o'rtog'i bo'lganini aytib maqtanishi, asli maqtangulik narsa emas, hatto uni kulguga qo'yadigan gap, deb o'ylagan bo'lsa ham kerak.

Kunlardan bir kun, otamning dafn marosimlaridan so'ng, onam meni ajablantirib, uni sohildan bir necha mil uzoqda joylashgan restoranga birga ovqatlanishga olib borishimni (asli, uning o'zi meni olib ketayotgan edi) so'radi.

– Shu tobda o‘zimni bir umr mana shu uyda bo‘g‘ilib yashagandek his qilyapman, – dedi u. Tashqariga chiqib, havo almashtirib kelishim kerak.

Restoranga borib joylashganimizdan so‘ng onam atrofni chig‘irig‘idan o‘tkazib oldi. Va bu yerda uni taniydigan odam yo‘qligini aytdi.

– Birga vino ichmaymizmi, nima deysan? – so‘radi onam mendan.

Biz shuncha masofani u odamlar ko‘z o‘ngida vino icha olishini sinash uchun keldikmi?

Biz buyurtma qilgan vino keldi.

– Sen bilishing kerak bo‘lgan narsa bor.

Menimcha, senga buni aytishim kerak.

Dunyoda odam zoti eshitishi uchun bundan ortiq yoqimsiz gap topilmasa kerak. Sen bilishing kerak bo‘lgan gapni eshitishing uchun mana tayyor imkoniyat, ammo keyin yuragingni g‘ijimlab oladigan og‘ir tuyg‘udan qani endi qutila olsang. Senga, bilishing kerak, deyilganda dunyoning bu bilan ishi yo‘g‘-u, ammo sen hali mutlaqo bilmaydigan o‘sha noma‘lum gapning qo‘rqinchi ichida yakka qolib ketib qovurilayotganga o‘xshaysan.

– Otam haqiqiy otam emasmi? – so‘radim men. – Qiziq-ku.

– Tentak bo‘lma. Jajji do‘sting Nensini eslaysanmi?

Bir muddat Nensi kim edi, deb haqiqatan ham uni eslay olmadim.

– Zo‘r-bazo‘r, – dedim so‘ng.

O‘sha onda onam bilan hayotim davomida o‘tgan barcha suhbatlarim ehtiyotkorlik bilan, o‘ziga xos qoida asosida o‘tgan suhbatlardek tuyulib ketdi. Qoidaga ko‘ra, men hayotdan baxtiyor, quvnoq, kuchli inson holida bo‘lishim kerak edi. Hozir onamning ovoqidagi dardni, yuziga ingan anduhni payqashim qiyin emas edi. Onam o‘z muammolaridan bir marta bo‘lsin noligan ayol emas edi. Ammo o‘shanda u menga so‘zlab bergan voqealarida uni qilcha ham tushunmagan, uni tahqirlagan odamlar shu qadar ko‘p ediki, onamning hayotidagi u narsalarni eshitish odamning yuragiga juda og‘ir edi. Nihoyat, onam tugatgach, avval amal qilgan uslubim bo‘yicha do‘tlarimdan, baxtli hayotimdan nimalarnidir gapirdim.

Men onamga taskin bermadim. O‘shanda onamning mendan bor-yo‘q istagani, ehtimol, ozgina bo‘lsayam dardiga sherik bo‘lishim yoki qo‘llab-quvvatlashim bo‘lgandir. To‘g‘ri, men shunday qilishim ham kerak edi. Lekin onam baribir o‘sha boladek kuyinchakligicha qolgan ayol edi. Mabodo o‘sha paytda unga boshqa mavzudan gapirmaganimda, men o‘g‘limni qiy-nab qo‘ydim, degan o‘yi bilan onam yana o‘zini uzoq vaqt o‘rtab yurgan bo‘lar edi. Men aynan yuzimdagi norim bilan bog‘liq mana shu voqealarga biror qo‘shimcha qilishdan, fikr bildirishdan qochdim. Negaki, meni bu borada bergan tasallimdan ko‘ra, xotirjam holimda taqdirimdan rozi ekanimni, uning qornidaligimdayoq menga singgan mustahkam irodani, hayotda yengilmaganimni ko‘rsatishim – uni hammasidan ortiqroq baxtiyor qilar edi, menimcha.

– Sen uyda bo‘lganingda, balki, bularning baridan xabardor bo‘lgan bo‘larding, – dedi onam. – Bu voqealar seni maktabga jo‘natganimizdan keyin oradan biroz vaqt o‘tib bo‘lgandi.

Onam bilan Nensining o‘rtasida o‘tgan o‘sha janjaldan so‘ng Nensilar otamning Skverdagi ko‘p qavatli binoda joylashgan uyiga ketgan. U yerda ajoyib kuz kunlarining birida – ertalabda, yuvinish xonasiga kirgan Nensining onasi qizini piska bilan yonog‘ini kesayotgan holida ko‘radi. Nensining yuzidan rakovinaga, polga ancha qon tomgan, lekin Nensi shunda ham maqsadidan qaytmagan, uni hatto og‘riqlar ham to‘xtata olmagan.

Onam bularning baridan qanday xabar topgan? Xayolimga faqat bir fikr keldi, u buni shaharchaning bo‘rttirilgan, qo‘shib-chatilgan g‘iybatlari orqali bilib olgan, aslida, voqea qanday sodir bo‘lgan – unga bu qorong‘i.

Nensining onasi qizining yuzini sochiq bilan o‘raydi-da, o‘sha vaqtlarda shaharchamizda tez yordam bo‘lmagan, bir yo‘lini topib o‘zi qizini shifoxonaga olib borgan. Nega u dadamga qo‘ng‘iroq qilmagan? Xullas, qo‘ng‘iroq qilmagan tamom-vassalom, buni unchalik ahamiyati ham yo‘q ekan. Pol qon bo‘lib ketganiga qaramay, Nensining jarohati juda chuqur bo‘lmagan va ko‘p qon yoqotmagan ekan. Nensining onasi qizini

koyimagan, sen qizning esi joyidami, degan, xolos. So'ng, qara, omadim bor ekan, sendek shunaqa tentak qizim bor, degan u qiziga.

– Mabodo o'shanda yon-atrofdan bola huquqlarini himoya qilish odamlari bo'lganida, – dedi onam, – bu kichkina ko'ngilsizlikni deb Nensini onasidan tortib olib qo'ygan bo'lar edi.

– Bir xil – ikki yuz edi, – davom etdi onam, – xuddi senikiga o'xshagan.

Men onamning gapini anglamaganga olib, indamay o'tirmoqchi edim. Lekin o'sha vaziyatda javob berishim kerak edi.

– O'shanda Nensi o'ziyam butun yuzini bo'yab olgan edi-da, – dedim men.

– Ha. Ammo bu safargisida, harqalay, u ancha o'zini ehtiyotini qilgan. U yuzini faqat bir tomonini kesgan. Boyaqush jonini qiynab bo'lsayam senga o'xshashga uringan.

Bu safar javob qaytarmaslikka qaror qildim.

– O'g'il bola bo'lsa ham hama edi, – dedi onam. – O'zing o'ylab ko'r, qiz bola uchun lekin juda xunuk narsa-da.

– Hozir bu muammo emas. Plastik jarrohlardan buni bema'lol hal qila oladigan bo'lib ketgan.

– O, ha, ehtimol, rostanam hal qila olar.

Onam biroz jim turdi-da, so'ng qo'shimcha qildi.

– Bolalarning qalbi bunday narsalarni juda chuqur his qiladi.

– Bolalar bu narsalarni yengib o'tadi.

Onam u ona-bolaning keyin holi qanday kechganidan bexabar ekanini aytdi. Onam men ham ular to'g'risida umuman so'rab-surishtirganimganidan xursand bo'lganini aytdi. Boisi men hali bola vaqtimda ko'nglimni cho'ktiradigan har qanday gapni gapirish uning uchun mutlaqo yoqimsiz bo'lgan ekan.

Bilmadim, bunda qandaydir qusur bormi yoki bu yaxshilikmi, ammo shuni e'tirof etishim kerakki, onam yoshi ulg'ayganda endi, istihola qilmay xayolidagini gapiradigan ayolga aylanibdi. Yana onam to'yidan avvalgi xotiralarini eslab, otam behad xushbichim oshiq bo'lganini, o'zi esa xunukkina qiz bo'lganini o'zicha tasdiqlab ham o'tdi. So'ng jiddiy bo'lib, men o'sha yuzini kesgan qizga uylanishim kerakligini aytdi. Nega

deganda, ikkimizning ham men senga uylanib yoki men senga tegib katta oliyjanoblik qilganman, deyishga haddimiz bo'lmas ekan. Nensining ham, mening ham, baland ovozda qiqirlab gapirdi onam, holatimiz bir-birimizga ta'na qiladigan emas ekan.

Men onamga, xo'p, roziman, dedim. So'ng o'sha suhbatimizdan qanchadir vaqt o'tib qalbimda Nensiga iliqlik bo'ldi.

Bir necha kun ilgari bog'da qari bir daraxt yonida qurib qolgan olma daraxtlarini sug'urib tozalayotgan edim. Atrofdan g'izillab uchib yurgan arilardan biri ko'zimning qovog'idan chaqib oldi. Qovog'im shishib ketib, ko'zim bir zumda yopilib qoldi. Bir ko'zim shishib ketgan, bir ko'zim o'z holida (azob yegan ko'zim yuzimning "ko'rkam" tomonidagisi edi) rulga o'tirib, shifoxonaga yo'l oldim. Shifoxonada, hayron qolganim, bir kecha yotib qolishimga to'g'ri kelar ekan. Muolajadan so'ng faqat ari chaqqan ko'zimga emas, balki ikki ko'zimga barobar doka o'rar ekan.

Kecha men uchun, shifokorlarning tili bilan aytganda, uyqu bermas kecha bo'ldi. Darvoqe, shifoxona qachon o'zi osoyishta joy bo'lgan. Ko'rish imkoniyatim chegaralanganidan so'ng, shu qisqa vaqt ichida, tinglash qobiliyatim ahamiyatli darajada o'sganini his qildim. Xonamga yaqinlashib kelayotgan qadam tovushlarini eshitganimga bu ayol kishi ekanini va u hamshira emasligini ham bildim.

– Bu yerda ko'zingizga uyqu kelmayotgan bo'lsa ham kerak? – so'radi xonamga kirgan ayol. – Men sizning o'qituvchingiz bo'laman.

Men bu ayol hozir menga zaruriy qandaydir mashqlarni o'rgatar ekan, deb oyoqlarimni uzatib, bir tekis to'g'ri yotib oldim.

– Yo'q, yo'q, – dedi ayol xiyla shoshgan ovozda. – Kelganim, bordi-yu, qarshi bo'lmasangiz, nimadir o'qib bermoqchi bo'lgandim. Odamlar ko'zlari bog'liq yotaverganidan ba'zan nima qilarni bilmay zerikib ham ketadi.

– Bunday tinglovchilarga tinglaydigan janrini tanlash imkoniyati beriladimi yoki bunisini o'zingiz hal qilib qo'ya qolasizmi?

– Beriladi. Bu imkoniyat berilishi uchun ham yonimda barcha janrlar mujassam To'plamim bor.

– Men she’riyatni lozim ko’raman, – dedim men.

– Bu gapni o’zingizni majburlab aytayotgandeksiz go’yo.

Bu haq gap edi va buning sababi menga ma’lum ham edi. Men radioda va boshqa ohangni shakllantiradigan ovoz mashg’ulotlarida baland ovozda she’rlar o’qib tajriba orttirgan edim. Mashg’ulot jarayonlarida boshqalarning ham she’r o’qiganlarini tinglar edim. Ular orasida shunday o’qish uslublari bor ediki, ularni tinglaganimda huzur qilar edim. Va yana ular orasida shunday o’qish uslub turlari bo’lardiki, ularni tinglashga toqatim yetmas edi.

– U holda, – dedi ayol mening izohimdan so’ng, – bir o’yin o’ynasak bo’ladi. Men she’rning birinchi yoki ketma-ket ikki misrasini o’qiyman va to’xtayman, so’ng ko’ramiz, siz uning uchinchi misrasini davom ettira olarmikinsiz? Bo’ladimi?

To’satdan xayolimga kelgani, bu yosh ayol istaganini oladigan va bu borada yaxshigina tajribaga ega, degan taassurot bo’ldi.

Men rozi bo’ldim. Faqat mumtoz she’riyatdan parcha o’qilmasligini aytdim.

– O’tirardi shoh Danfermlin shahrida, – boshladi ayol savol ohangi bilan.

– Qondek qizil vino ichib, – davom ettirdim men.

Kayfiyatimiz ko’tarildi. Bolalarning tezligida bo’lsa ham, harqalay, u she’rni yaxshi o’qiyotgan edi. Men endi o’z ovozimdan zavqlanishni boshladim, so’ng o’z-o’zidan aktyorlik salohiyatim ham birmuncha ochildi.

– Ajoyib, – dedi u. So’ng yana davom etdi.

– Ko’rsaturman sizga nilufarlar o’sishin.

– Italiya qirg’oqlarida.

– O’sishi edimi yoki gullashi? – so’radi u.

– Ochig’i, kitoblaring orasida shu she’r yozilgan kitobim yo’q. Lekin buni eslay olsam kerak. Mayli, hechqisi yo’q, o’yin mana shunisi bilan ham qiziq. Men radiodan sizni hamisha maroq bilan tinglaganman.

– Haqiqatanmi? Eshittirishlarimni tinglaganmisiz?

– Bo’lmasam-chi. Muxlislaringiz ko’pligini bilmasmidingiz?

U misralar o’qishdan to’xtadi va meni o’z-o’zidan she’r o’qishimga ilhomlantirib, qo’yib berdi. Odam xayoliga keltirishi qiyin-a. “Duvr qirg’og’i”, “Qublaxon”, “G’arb shamoli”, “Yovvoyi oqqushlar” va “Zavol topgan yoshlik”. Bu she’rlarni, mayli, boshidan oxiriga qadar bo’lmasada, ammo qandaydir huzur ichida o’qidim.

– Endi bir muddat tin olishingiz kerak, – dedi u.

Uning chaqqon jajji qo’llari nogahon lablarim ustida paydo bo’ldi. So’ng yuzlari yuzlarimga tegdi.

– Men ketishim kerak. Ammo ketishimdan avval aytadigan yana bir misram bor. Bu safar endi biroz qiyinroq, parcha she’rning boshlanishidan keltirilmaydi:

– *Umr tugab, kelganda o’lim*

Hamma cho’mar qayg’uga birdan.

Abadiymas duo va sog’inch

Lek aza ham emas bardavom.

– Bu she’rni eshitgan emasman, – dedim men.

– Rostanmi?

– Rost. She’rning davomini bilmayman. Siz g’olibsiz.

Hozirgacha ikkilanaman. Menimcha, u o’shanda qandaydir besaranjom, andak jahlda ham edi. Men shifoxona ustidan uchib o’tayotgan g’ozlar galasining g’ag’alagan ovozini eshitdim. G’ozlar yilning shu vaqtida uchishni mashq qiladi, uzoqroqqa uchishni mashq qilib-mashq qilib, so’ng bir kun uchib ketadi. Men uyg’ondim. Tushim edimi bu yoki o’ngim, degan hayrat bilan uyg’ondim, nima sodir bo’lganini anglayolmay. Ammo buning tush ekaniga ko’proq ishonardim. Men vaqt yana orqaga qaytishini, qaytib uning yuzi yana bir bora yuzimga tegishini istadim. Uning yonoqlari yonoqlarim ustida paydo bo’lishini istadim. Ammo tushlar o’z nomi bilan ham tushlar, ular sening istaging bilan amalga oshib qolmaydi.

Ko’zim o’z xoliga qaytib, uyga qaytdim. Shunda kitoblaringni titkilab, tushimda u menga aytgan misralarni izladim. Men ikki tomli antalogiyani qarab chiqdim, biroq u she’rni topmadim. Keyin u biror shoirning she’ri bo’lmasa

kerak, shunchaki tushimda meni hayron qoldirish uchun atay to'qib aytilgan she'r bo'lsa kerak, degan fikrga keldim.

Biroq uni kim to'qib aytdi?

Kuzga borib, xayriya bozoriga hadya qilish uchun bir qancha eski kitoblarni ajratadigan bo'ldim. Kitoblarni taxlayotganimda ular orasidan jigarrang qog'ozga qalam bilan yozilgan she'r chiqdi. Bu onamning yozuvi emas edi. Yo'q, buni otam yozganiga ham ishonmayman. U holda kim yozgan? Bilmadim, bu kimning yozuvi? She'rning tagiga muallifi yozilgan edi: Uolter de La Mar. She'rning nomi yozilmagan edi. Uning muallifi to'g'risida ham biror ma'lumotga ega emasman. Ammo qayerdadir bu she'rga ko'zim tushgan, lekin jigarrang qog'ozga qo'lda ko'chirilgan ushbu nusxasiga emas. Qaysidir bir she'riy to'plamda o'qiganman. O'qiganman-u, xayolimning qaysidir bir chuqur yeriga uni ko'mganman. Ammo nima uchun? Bu misralar orqali ustimdan kulganlari uchundir yoki tushimda kelgan o'sha xayoliy qizaloq o'shanda o'zimni o'zimga ilk fosh qilgani uchundir.

*Hech bir qayg'u yo'q-ki dunyoda
Vaqt – tabibdan topmagan da'vo.
Ayriliq va xiyonatni ham
Yaralari bitadi hatto.
Garchi qabr ajratar keskin
Yo'qotsa gar sevgisin, borin.
Qalbgga malham topilar sekin
Vaqt da'volar dardlarin borin.
Qara, saxiy quyosh nur sochar
Yomg'ir esa yig'lashdan tindi.
Ko'z-ko'z etar chiroyin gullar
Kun bag'riga iliqliq indi.
Muhabbat va burch ham, aslida,
Tashvishlardan yiroq yurarkan.
Ko'pdan beri unutgan do'sting
Qayerdadir seni kutarkan.
Umr tugab, kelganda o'lim
Hamma cho'mar qayg'uga birdan.
Abadiymas duo va sog'inch
Lek aza ham emas bardavom.
Biroq o'rning bilinar har dam,
Endi yo'qsan dilga solib g'am.*

Yo'q, bu safar bu she'rni og'ir qabul qilmadim. Aksincha, u menga o'zim uchun bir narsani isbotlab berdi. Keyin uyni sotish fikrimdan qaytib, unda o'zim yashayman, degan qarorga kelgan edim. U she'rni o'qib turib, qarorim to'g'ri yo'l bo'lganiga qalbimda iqror bo'ldim.

Keyin bir voqea bo'ldi. Odamning hayotida shunday voqealar bo'ladiki, ehtimol, bunday voqealar hayotingda faqat bir marta bo'lar, o'sha onda senda yashab kelgan-u ammo sen anglamagan haqiqat o'zing uchun ochiladi. O'sha lahzadan, o'sha haqiqatdan so'ng boshqa narsalar sen uchun avvalgi ahamiyatini yo'qotadi va sen ularni og'riqlarsiz, o'zi shunday bo'lishi kerakdek tabiiy qabul qila boshlaysan.

Yillar o'tib, Nensini metroda – Torontoda, uchratdim. Uni hech ikkilanishsiz, qiynalmay tanidim va o'z-o'zidan qabul qildim. Ikkimiz ham tashqi ko'rinishimizda ko'zga yarq tashlanadigan sifatimizni sezmadik. Aksincha, bor diqqatimiz eski qadrdonlar ko'rishib qolganda naridan beri bo'ladigan oddiy bir suhbatda bo'ldi. Biz, odatda, tarjimayi hollarda yoziladigan ahamiyatsiz ma'lumotlar bilan bir-birimizni tanishtirib chiqdik. Men uning chandiqli yonog'ini, chandig'i bitib ketgan tuppa-tuzuk yonoq edimi yoki haliyam yarq etib tashlanadigan chandiq yonoq edimi – payqagan-payqamaganimni ham bilmayman. Suhbatlashayotganimizda bu xayolimga ham kelmadi. Yosh bolalar bunday narsaga alohida e'tibor berib o'tgan bo'lar edi. Menga o'xshab, yuzida chandiq bor edimi-yo'q edimi, deb keyin eslayolmay o'tirmagan bo'lar edi. U menga nabiralari, ishi to'g'risida gapirdi. Menda tanishtiradigan bunday oilaviy ma'lumotlar yo'q edi. Nensi ikkimiz dahshatda edik, quvonchdan yorilib ketay der edik va bir-birimizdan qochib ketishni istar edik.

Xayolingizga, yuqorida men aytgan o'sha, qalbdagi asl haqiqatni anglatadigan lahza shu bo'lgan ekanmi, degan o'y keldimi?

Ha, bu o'sha, mendagi haqiqatni anglatgan va dunyoni bir onda butunlayga o'zgartirib yuborgan o'sha lahza edi.

Tilsimlar tilsimi – sehrli ko‘ngil...

Shuhrat RUSTAMOV

1961-yili tug‘ilgan.
Toshkent to‘qimachilik va
yengil sanoat institutini
tamomlagan.
“Men bilgan va bilmagan
dunyo”, “Onam bilan
suhbat”, “Langar ota – tarix
ko‘zqusida” va “Katta Langar
yoxud Haj bitiklari” nomli
kitoblari chop etilgan.

Yurak

Vulqon uyg‘onibdi Italiyada,
Dardli tog‘ yuragi portlabdi yana.
Lava otilmoqda baland qoyada,
Kosmosga yo‘l olgan raketa, mana.

Tog‘ning oppoq qori, muzday shamol ham,
Nega ololmaydi issiq taftini?
Yonog‘idan ko‘char lava ushbu dam,
Qaysi mehribon ham tutar kaftini!

Olovning bulog‘i, tabiiy mayoq,
Nurga talpinadi zulmatdan qochib.
Yurakning tubiga suqilgan tayoq,
Nayza bo‘lib kirgan, zahrini sochib.

Inson yuragini tushunsa bo‘lar,
Achchiq qismatlardan qolgan hislar bor.
Ko‘milgan dardlar ham yurakda qolar,
Ko‘ngilning kulbasi shuning uchun tor.

Vulqonlar uyg‘onsa, uyg‘onsin mayli,
Lek inson diliga yo‘qdir keragi.
Haqiqatning ko‘zi qayg‘uli, g‘amli,
Qayta uyg‘onmaydi inson yuragi.

Portlagan vulqon bu – mening yuragim...

Ko'ngil

Toshlar orasidan zar topsa bo'lar,
Chig'anoq ichidan dur topsa bo'lar.
Zimiston qa'ridan nur topsa bo'lar,
Lekin ko'ngilni hech topib bo'lmaydi.

Dushmanlar ichidan do'st topsa bo'lar,
Yigitning ko'zidan o't topsa bo'lar.
Qizlarning qalbiga yo'l olsa bo'lar,
Lekin ko'ngilni hech topib bo'lmaydi.

Yelkangda dunyoni ko'tarib tursang,
Hatto to'tiqushni so'zlatib yursang.
Bo'lar maymunni ham qo'lga o'rgatsang,
Lekin ko'ngilni hech topib bo'lmaydi.

Cho'l-u biyobondan gul topsa bo'lar,
Sahrodan suvni ham mo'l topsa bo'lar.
Asqar tog'ini ham qulatsa bo'lar,
Lekin ko'ngilni hech topib bo'lmaydi...

Dunyodan dunyolar topmagan ko'nglim,
O'zimdan o'zgaga chopmagan ko'nglim.
Tilsimlar tilsimi – sehrli ko'ngil,
Sehridan sehrlar ochmagan ko'nglim.

Qismat

Dengiz bo'ylarida bo'lmaganman hech,
Taqir suvlarini tatib ko'rmadim.
Azizim, sen bilan har kun erta kech,
Qirg'oqlarda yurib davron surmadim.

Dengizlar suvini sho'r deydilar, sho'r,
Bulutlar oxuri moviy shu ummon.
Suv emgan bulutlar tashlarmidi nur,
Qismat bo'larmikin buncha beomon.

Cho'llagan bulutlar – suv sarachisi,
“Lavhulmahfuz” ila sirlashib o'tgan.
Dilimni g'ashlagan – chin qorachisi,
Sensiz bedor bo'lib baxtini kutgan.

Jonim, joy olganing qalbim qo'ridan,
Bulutlar dilini g'ashladi nega.
Suvlardan ajratib olgan sho'ridan,
Sening peshonangga tashladi nega...

Qish

Oqlikka burkandi dalalar, bog'lar,
Poklikka burkandi qirlar-u tog'lar.
Tark etishib yana ko'ngilni dog'lar,
Sen kelinchak bo'lding men esa oshiq.

Derazamga olam rasmini solib,
Uzun tunlar bedor chillada qolib.
Qishning bir kechasin o'tkazgan g'olib,
Sen musavvir bo'lding, men esa muxlis.

Boshimni bunchalar do'pposlading qor,
Ohista zarbalar boshimga yoqar,
Voydod deyoymayman – yo'l qo'ymaydi or,
Sen qo'rboshi bo'lding men esa faqir.

Izg'irin sovuqdan tang bo'ldi holim,
Kelib qo'lim siqding, qizardi qo'lim,
Sahar chog'i qizil olmaday yuzim,
Sen qo'nog'im bo'lding men esa mezbon.

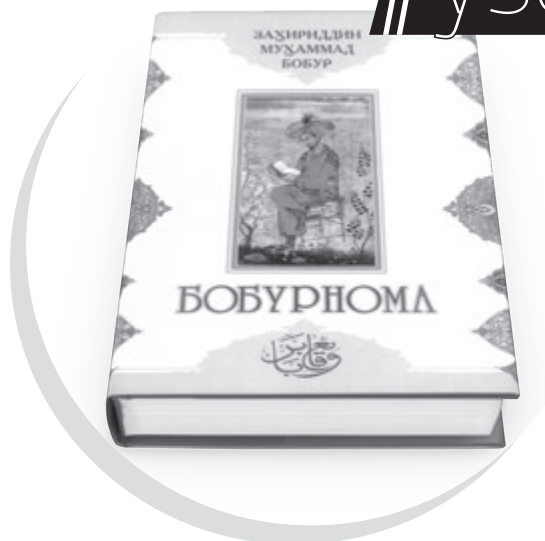
Tomchilar evrilib durga aylandi,
Zanjirsiz, arqonsiz tomga boylandi,
Kun kelib misqollab yerga joylandi,
Sen sumalak bo'lding men esa sabr.

Oq libos o'rtaydi qalbimni hamon,
Shodlik olib kelgan qaysi bir zamon?
Bilsam u osmondan otilgan kamon,
Sen o'tkinchi bo'lding men ham o'tkinchi.

O'xshashlik, teskari o'xshashlik biroq,
Zamin oqdan keyin ko'k libos kiyar.
Odamning boshiga kelganda firoq,
Ko'k libos o'rniga oq libos kiyar.

“Миллион”нинг

Ўзбекчаси нима?

Қадимги туркий тилда сонлар соф туркийча бўлган. Кейинчалик жуда катта сонларни, жумладан, миллион ва миллиардни билдирувчи сўзлар бошқа тиллардан кириб келган. Лекин бундан минг йил олдин ҳам туркий тилда миллионни ифодалаш мумкин бўлган.

Эски ўзбек тилида **туман** сўзи ўн минг-ни билдирган. “Девону луғатит турк”да **туман минг** сўзи минг-минг, минг туман, минг марта минг, бир миллион деб изоҳланган. **Туман минг ярмақ** сўзи эса бир миллион танга деб шарҳланган. Демак, IX-X ва ундан олдинги асрларда ҳам туркийлар миллион даражасида ҳисоб-китоб қила олган.

Бобур Ҳиндистоннинг моддий бойликлари кўпчилигини, катта миқдорни англатувчи сонлари борлиги ҳам шундан далолат эканини таъкидлайди: “Яна ҳинд эли ададни ҳам хўб тайин қилибтурлар: юз мингни **лак** дерлар, юз лакни **курур** дерлар. Юз курурни **арб** дерлар. Юз арбни **карб**, юз

карбни **нил**, юз нилни **падам**, юз падамни **сонг**. Бу ададларнинг тайини Ҳиндустон молининг кўпчилигининг далилидур”.

Лакдан наридагиларини ҳисоблаш учун калкулятор ахтариб қоласиз ☺. Юз лак, яъни курур бугунги ифодада ўн миллион бўлар экан.

“Бобурнома”даги маълумотга асосланилса, лак сўзи бизга ҳинд тилидан кирган. Лакдан катта сонлар эски ўзбек тилига ўтмаган. Балки, эҳтиёж бўлмагандир.

Лак сўзи Бобурдан олдин яшаган адиблар ижодида ҳам учрайди. Алишер Навоий бир миллионни ўн лак сўзи билан ифода этган. Бадиий адабиётда учрайдиган лак-лак сўзи миллионлаб, миллиардлаб маъносини беради. Агар уни юз мингта юз минг деб тушунилса, ўн миллиардга тўғри келади.

Лак юз минг бўлгани сабабли икки юз минг, беш юз минг каби сонлар икки лак, беш лак сифатида берилган. Юз минг баъзида ўн туман ҳам дейилган. Ўн туман – бир лак. Алихўжа – Хўжаали услубида. Демак, қадимги тилимизда катта сонларни ифодалаш бирмунча осон ва имконлироқ бўлган.

✦ Демак,

Ўн миллиард – лак-лак

Бир миллион – туман минг ёки ўн лак

Юз минг – бир лак ёки ўн туман

Ўн минг – туман

Туркий тилда катта сонларни ифодалаган яна бошқа сўзларни билсангиз, изоҳларда қолдиригиз.

Ёш, яшил ва яша

Ёш ва **яша** сўзларининг бир ўзакдан экани сезилиб турибди. **Яшил**-чи? Мантиқан олганда унинг ҳам қолган икки сўз билан илдизи бир. Яшиллик – яшаш, яшариш белгиси.

Тасавурларимиз илмий ҳақиқатга мос келиш-келмаслигини текшириш учун манбаларга мурожаат қиламиз.

“Ўзбек тилининг этимологик луғати”га кўра, ёш ва яша сўзлари қадимги туркий тилдаги кўп маъноли **йаш** сифатидан ҳосил бўлган.

Йашнинг маъноларидан бири – *бир йилга тенг умрдир*. Бугун **ёш** шаклида ишлатиладиган бу сўз айна шу маънони ифодалайди.

Яша сўзи эса *йаш* сифатига -а кўшимчасини қўшиш орқали ясалган.

Яшил сўзи *барг рангига эга* бўл маъносидаги *йаш* феълига -ил кўшимчасини қўшиб ҳосил қилинган.

Яшил сўзи “Девону луғатит турк”да айна шу шакл ва маънода келган. Маҳмуд Кошғарий тўқ яшил *яп-яшил* дейилиши, сўз жуфт ҳолда *яшил-юшул* деб қўлланиши мумкинлигини айтади.

Яп-яшил ҳозирги тилда *ям-яшилга* ўзгарган. Жуфт шакли эса ишлатилмайди.

Энсаси қотди: энса қаер?

Оғзаки тилда *энсаси қотди*, *энсасини қотирди* ибораларини кўп эшитамиз. **Энса** қаер?

Изоҳли луғатга кўра, энса одам бошининг орқа пастки қисми; энса суюги.

Чойхоначи дўпписини пешонасига суриб, энсасини қашиди.

Э. Усмонов, “Ёлқин”.

Энсаси қотмоқ ибораси эса ёқимсиз гап, иш, хатти-ҳаракат, ҳолат ва шу кабилардан гаши, газаби кўзғамоқ; аччиғланмоқ маъносини англатади:

Ойимнинг гапларига бувимнинг энсаси қотибди.

Э. Раимов, “Ажаб қишлоқ”.

Мурзиннинг бу томонга келаётганини қўрди-ю, энсаси қотиб, қиздан йироқлашди. Шухрат, “Шинелли йиллар”.

Менимча, энсаси қотди иборасининг пайдо бўлишига бирор ишдан жаҳли чиққан, норози бўлган ёки шу ишга истехзоли муносабат кўрсатган одамнинг бошини бироз орқага эгиб, ҳолатга бир муддат бетисанд ё ёқинқирамай қараб туриши сабаб бўлган. Чунки бу ҳолатда бош ҳаракатсиз туради ва энса бироз қотиши-қотишиши мумкин.

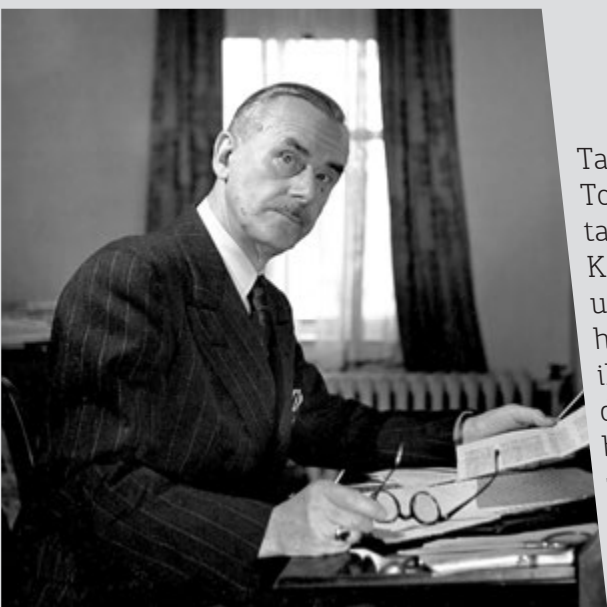
Энса сўзи эски ўзбек тилида бўйин, гардан маъносида ишлатилган. У ҳозир бошқа қардош туркий тилларда ҳам бўйин, тананинг орқа юқори қисми, орқа, тана, куч, қудрат маъноларида қўлланади.

Ориф ТОЛИБ тайёрлади.

Mashhurlikka intilmagan mashhurlar

Mashhurlik sari

Gabriel Garsia Marques o'ziga olamshumul shuhrat keltirgan "Yolg'izlikning yuz yili" romani ustida erta tongdan to qosh qorayuncha juda qattiq ishlab, nihoyat, o'n sakkiz oy deganda asarga so'nggi nuqtani qo'yadi. Biroq bunday qarasa, qo'lyozmani nashriyotga jo'natish uchun unda pul ham qolmagan ekan. Shunda bo'lg'usi Nobel mukofoti sohibi ro'zg'ordagi barcha buyumlarni garovga qo'yib, asarni noshirga yuboradi. Roman yaxshi qabul qilinib, chop etilgach, o'z muallifiga nafaqat misli ko'rilmagan shuhrat, balki yaxshigina daromad ham olib keladi.

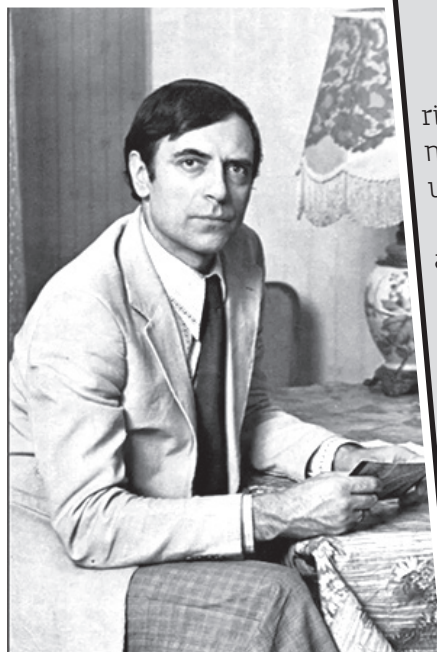
Kulgiga yetkazsin

Bir kuni "Los-Anjeles Tayms" gazetasi yozuvchi Tomas Mann haqida katta maqola e'lon qilindi. Kaliforniyadagi uyi, bog'i va uning shaxsiy hayoti haqida har xil gaplarni yozib, suratlar ilova qilindi, ostida esa shunday izoh ham bor ekan: "Yoshi bir joyga borib qolganiga va zo'r obro'siga qaramasdan, u (Tomas Mann) tirikchilik o'tkazish uchun ishlashga majbur".

Bundan xabar topgan yaqin tanishlaridan biri uning oldiga hovliqib kirib kelibdi:

– Nima deysan, shunday mashhur yozuvchi puldan qiynalib qolganmish! Darhol bitta to'plamingni chiqaraylik, unaqa qiynalib yurmagin, do'stim.

– Qo'ysang-chi, – debdi shunda yozuvchi unga, – axir, dunyoda kulgi bo'lishdan yaxshi narsa bormi! Ayniqsa, yoshing bir joyga yetganda...

Yupqa daftarcha- dagi yozuv

Yozuvchi Aleksandr Lazarev o'z esdaliklarida mashhur adib Anton Chexov ijodiy faoliyatiga to'xtalib, uning yupqa daftarchalar tutishini aytib o'tgan. "Bu – adib doimiy yuritib borgan, hajman juda kichik, yozuv qog'ozidan qo'lbola tayyorlangan daftarchalar bo'lib, ularga Chexov xayoliga kelib qolgan fikrlar, mavzular, hikmatli so'zlarni tezgina yozib qo'yishga odatlangandi. Masalan, daftarchalardan biriga bitilgan qaydlardan bittasi malla kuchukning akillashi haqida edi: "Barcha malla kuchuklar tenor ovozda huradi". Xuddi shu gap oradan ko'p o'tmay, adib qalamiga mansub "Dasht" qissasining so'nggi sahifalarida paydo bo'ladi".

Pero sotuvchi

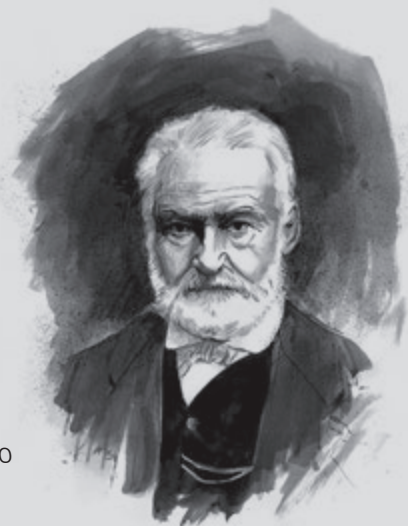
Viktor Gyugo chet el safariga ketayotgan edi. Chegara xizmatchisi so'rovnomaga to'ldirayotib, undan nima ish qilishini so'radi.

– Yozaman, – deb javob berdi adib.

– Nima bilan tirikchilik qilasiz? deb so'rayapman.

– Pero bilan.

– Yaxshi, unda "Gyugo – pero sotuvchi" deb yozib qo'yamiz.

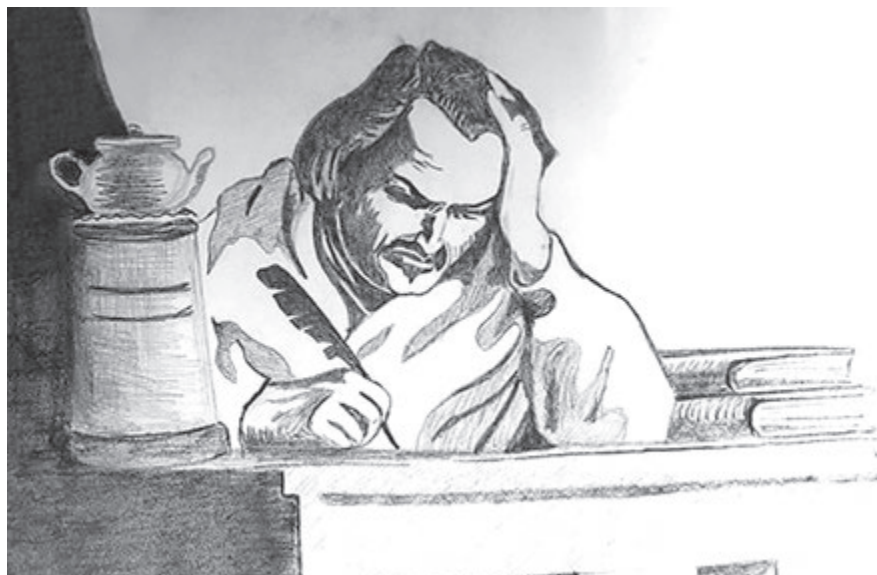
Da'vo arizasiga e'tiroz

Buyuk Britaniyaning sobiq bosh vaziri Margaret Tetcher xonim bir kuni ochiq maydonda odamlar bilan muloqot qilayotgan edi. Shu payt noma'lum kimsa yeb turgan olmasini unga qarab otadi. Tabiiyki, politsiya uni ushlab, ishini sudga oshiradi. Biroq haligi aybdor sudga yozilgan arizadan xato topib norozilik bildiradi. Ma'lum bo'lishicha, da'vo arizasida "Falonchi Buyuk Britaniya bosh vaziri – Margaret Tetcherga olma otdi" deb yozilgan ekan. Aybdor kimsa qaysarlik bilan: "Aslida arizada "Fuqaro falonchi fuqaro Margaret Tetcherga olma otdi", deb yozilishi kerak edi, bu masalada lavozimning nima ahamiyati bor?" deya e'tiroz bildirgan ekan.

Olti bolani boqish

Turk adibi Aziz Nesindan "Shuncha hikoyani qanday yozgansiz?" deb so'rashsa, "Oltita bolang bo'lsa, sen ham yozar eding...", deya javob bergan ekan.

Qalamning quli

Onore de Balzak o'zining katta-kichik asarlari bilan el og'ziga tushib, Farangistonning eng mashhur yozuvchisiga aylangan paytlar. Minglab kitobxonlar, ayniqsa, ayollar uni bir bor ko'rishga ishtiyoqmand, ne-ne kazo-kazolar u bilan tanishib, suhbatini olsam deydi. Adib esa qulog'igacha qarzga botganiga qaramay, ana shu yuksak obro'-e'tiborga munosib uy-joy qiladi, hashamatga intilib yashaydi. Xizmatkorlar yollaydi, zotdor otlar, dabdabali izvosh-u foytunlar saqlaydi. Lekin ana shu xo'jako'rsin farovonlik deb Balzak o'zini bir umr mashaqqatli mehnatga mahkum etadi. Oylab, ertay-u kech tinim bilmay yozadi... Bu haqda uning o'zi bir do'stiga shunday degan ekan: "Men o'zimga shunday hayotni ravo ko'rganman. Tun-u kunning farqiga bormay ishlayveraman. Ha, shunday, siyoh va qalamning quliga aylanganman..."

Qarzini qistab...

Balzakning uyiga etikdo'z kelib, xizmat haqini talab qilibdi.
 – Ertaga kelgin, – debdi unga yozuvchi, – hozir sariqchaqam ham yo'q.
 – Qachon kelsam, uyda yo'qsiz, – deya norozi ohangda to'ng'illabdi etikdo'z, – ozib-yozib uyingizdan topganimda, endi pulim yo'q deysiz.
 – Nega gapga tushunmaysan, birodar? – debdi Balzak. – Axir, pulim bo'lganda, uyda o'tirarmidim!..

To'plovchi va tarjimon: **Mirzaali AKBAROV**

Muqovada:
Zavqli onlar

Bosishga 26.02.2020-yilda ruxsat berildi.
 Qog'oz bichimi: 84x108 ¹/₁₆
 Nashriyot hisob tabog'i: 8
 Obuna indeksi – **822**.
 ISSN 0207-9137.
 Jurnal 2007-yil 4-mayda O'zbekiston Matbuot va axborot agentligi tomonidan № 0253 raqami bilan ro'yxatga olingan.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi va muallifga qaytarilmaydi.
 Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.
 Jurnalдан ko'chirib bosilganda "Yoshlik'dan olindi" deb izohlanishi shart.

"SILVER STAR PRINT" MChJ bosmaxonasida chop etildi.
 Buyurtma № 7. Adadi: 654.
 Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 22-mavze, 17-uy.